

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı

KIRGIZCADA KILINIŞ KATEGORİSİ

Orozobek SALMOORBEOV

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2022

KIRGIZCADA KILINIŞ KATEGORİSİ

Orozobek SALMOORBEOV

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2022

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

...../...../.....

Orozobek SALMOORBKOV

“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. İbrahim Ahmet AYDEMİR** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Orozobek SALMOORBKOV

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasının gerçekleşmesinde bana her daim yardımcı olan, yol gÖsteren danışman hocam Prof. Dr. İbrahim Ahmet Aydemir'e teŐekkürü borç bilirim.

Yüksek lisans eğitimim boyunca görüŐlerinden ve tecrübelerinden istifade ettiğim, verdikleri derslerle alana bakış açımı deĐiŐtiren, beni araŐtırmaya teŐvik eden değerli bölüm hocalarım Prof. Dr. Emine YILMAZ, Prof. Dr. Nurettin DEMİR, Prof. Dr. Mevlüt ERDEM, Doç. Dr. Sema ASLAN DEMİR, Dr. ÖĐr. Üyesi Nurtaç ERGÜN ATBAŐI'na emeklerinden ötürü teŐekkürlerimi sunarım.

Ayrıca alıŐma süreci boyunca Kırgızca kaynakların temini konusunda yardım eden sevgili annem Kencegül CAKIPOVA ve sevgili kız kardeŐim Saykal MARATOVA'ya teşekkür etmek isterim.

ÖZET

SALMOORBEOV, Orozobek. *Kırgızcada Kılınış Kategorisi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2022.

Bu tez çalışması, Kırgızcadaki ekleşik fiilli yapıların kılınışı bakımından kazandığı farklı işlevler üzerinde durarak Johanson'un geliştirmiş olduğu kılınış modeline göre sınıflandırmasının yapılmasını amaçlamaktadır.

Fiiller iç zaman yapıları ve evreleri bakımından farklı özelliklere sahiptirler. Her fiilin doğal olarak sahip olduğu başlangıç, süreç ve bitiş evreleri mevcuttur. Bazı fiiller bu evrelerden birinde kendini belli ederek bir gerçekleşme tarzı sergilemektedir. Bu evrelerden birinde kendini belli eden fiillerin aşması gereken sınır ya da gerçekleştirilmesi gereken bir dönüşüm noktası bulunmaktadır. Her fiilin aşması gereken sınır ya da gerçekleştirilmesi gereken dönüşüm noktası birbirinden farklıdır. Örneğin; *otur-* (başlangıç dönüşümlü bir fiil), *yaz-* (dönüşümsüz bir fiil), *kırıl-* (bitiş dönüşümlü bir fiil) gibi bağımsız, tek başına anlam ifade eden fiiller farklı kılınışa sahiptir. Bunların dışında Kırgızcada *cazıp büt-* 'yazıp bitirmek', *okup ber-* 'okumak, okuyup bitirmek' gibi ana fiil + yardımcı fiil, yani ekleşik fiilli yapılar da birbirinden farklı kılınışa sahiptir. Çünkü ekleşik fiil birleşmeleri neticesinde çoğunlukla kılınış, kip, görünüş, zaman gibi yeni gramer kategorileri oluşur.

Kırgızca ekleşik fiilli yapılar açısından oldukça zengin bir dildir. Kırgızcada *otur-* 'otur-', *ıyła-* 'ağla-', *sındır-* 'kır-' gibi bağımsız fiillerin dışında *oynop cat-* 'şu an oynamakta', *cıynap büt-* 'tamamen toplayıp bitirmek', *ırgıtıp iy-* 'fırlatıvermek' gibi ekleşik fiiller de birbirinden farklı kılınışa sahiptir.

Bu tez çalışması dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde çalışmanın konusu, amacı ve araştırma yöntemi ele alınmıştır. İkinci bölümde ise kılınış kavramı ve diğer araştırmacıların kılınış kategorisini nasıl ele aldıkları, fiilleri kılınışı bakımından nasıl bir sınıflandırmaya tabii tuttıkları anlatılmıştır. Üçüncü bölümde Türk dillerindeki (Türkçesi ve Kırgızca) kılınış çalışmaları ile ilgili bilgi verilmiştir. Dördüncü bölümde Kırgızcada kılınış sınıflandırılmasına yer verilmiştir. Burada daha önce yapılmış gramer çalışmalarından yararlanılarak tespit edilen 32 ekleşik fiilin kılınışı bakımından ne tür işlevlere sahip oldukları incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise araştırma sürecinde toplanılan verilerin değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Kırgızca, Kılınış, Kılınış Sınıflandırılması, Yardımcı Fiiller, Ekleşik Fiil Yapıları.

ABSTRACT

SALMOORBKOV, Orozobek. *Actionality In Kyrgyz*, Master Thesis, Ankara, 2022.

This thesis aims to make the classification of the postverbs in Kyrgyz according to the idiomatic model developed by Johanson, by emphasizing the different functions of actionality.

Verbs can have different properties in terms of inherent tense structures and phases. Each verb naturally has its beginning, process and ending phases. Some verbs show a realization style by showing themselves in one of these phases. In one of these phases, there is a limit that must be crossed or a transformation point that must be realized. Each verb has a different boundary to cross or a point of transformation to achieve. For example the verbs which have meaning independently such as *otur-* 'to sit' (initialtransformative), *yaz-* 'to write' (nontransformative) and *kır-* 'to broke' (finaltransformative) have different actionality transformation points. Apart from these, the postverbal constructions which consist from main verb + auxiliary verb, such as *cazip but-* 'to finish write', *okup ber-* 'to read completely or to finish read' also have different actionality transformation points. Because, as a result of postverbal combinations, are formed a new grammatical categories such as actionality, mood, aspect and tense.

The Kyrgyz languages is a very rich language in terms of postverbal constructions. Apart from independent verbs such as *otur-* 'to sit-', *ıylar-* 'to cry-', *sındır-* 'to break-' in Kyrgyz language there are postverbal constructions like *oynop cat-* 'he is playing now', *jiynap but-* 'completed tidy', *ırgıtıp iy-* 'to throw away' also have different actionality transformation points from each other.

This thesis consists of four parts. In the introductory part of the study are explained the subject, purpose and method of the study. In the second part are explained how the concept of actionality and how other researchers have handled the category of actionality and how they classified the verbs in terms of actionality. In the third chapter, is given information about the study of actionality in Turkish languages. In the fourth chapter is given the classification of actionality in Kyrgyz language. Here, in the fourth chapter were examined the functions of 32 postverbs, which were determined by using previous grammatical studies. In the conclusion part, the data collected during the research process was evaluated.

Keywords

Kyrgyz Language, Actionality, Actionality Classification, Auxiliary Verbs, Postverbial Construction

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLolar DİZİNİ	xiii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM	
TEZ HAKKINDA GENEL BİLGİ	2
1.1. TEZİN KONUSU.....	2
1.2. TEZİN AMACI.....	2
1.3. ARAŞTIRMA SORULARI	2
1.4. TEZİN YÖNTEMİ.....	3
1.5. KAPSAM VE SINIRLILIKLAR	4
2. BÖLÜM	
KILINIŞ KATEGORİSİ VE KILINIŞ KATEGORİSİYLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR	5
2.1. KILINIŞ	5
2.2. FİİLLERİN KILINIŞINA GÖRE TASNİFİ.....	9
2.2.1. Dönüşümlü Fiiller.....	10
2.2.1.1. Başlangıç Dönüşümlü Fiiller	10
2.2.1.2. Bitiş Dönüşümlü Fiiller	13

2.2.2. Dönüşümsüz Fiiller	16
---------------------------------	----

3. BÖLÜM

TÜRK DİLLERİNDE KILINIŞ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR 20

4. BÖLÜM

KIRGIZCADA KILINIŞ KATEGORİSİ29

4.1. DÖNÜŞÜMLÜ FİLLER30

4.1.1. Başlangıç Dönüşümlü Fiiller.....	30
---	----

4.1.1.1. -A, -y başta-	30
------------------------------	----

4.1.1.2. -(X)p başta-	32
-----------------------------	----

4.1.1.3. -(X)p kir-	33
---------------------------	----

4.1.2. Bitiş Dönüşümlü Fiiller	34
--------------------------------------	----

4.1.2.1. -(X)p al-	34
--------------------------	----

4.1.2.2. -(X)p bol-	36
---------------------------	----

4.1.2.3. -(X)p büt-	37
---------------------------	----

4.1.2.4. -(X)p ciber-	38
-----------------------------	----

4.1.2.5. -(X)p iy-	40
--------------------------	----

4.1.2.6. -(X)p çık-	41
---------------------------	----

4.1.2.7. -A ve -y kal-	42
------------------------------	----

4.1.2.8. -(X)p kal-	44
---------------------------	----

4.1.2.9. -(X)p ket-	45
---------------------------	----

4.1.2.10. -A ve -y ket-	47
-------------------------------	----

4.1.2.11. -A ve -y koy-	48
-------------------------------	----

4.1.2.12. -(X)p koy-	49
4.1.2.13. -(X)p öt-	50
4.1.2.14. -(X)p sal-	51
4.1.2.15. -A ve -y sal-	53
4.1.2.16. -(X)p taşta-	54
4.1.2.17. -A, -y tüş-	55
4.1.2.18. -(X)p ber-	57
4.2. DÖNÜŞÜMSÜZ FİLLER	58
4.2.1. -(X)p bar-	59
4.2.2. -A, -y ber-	61
4.2.3. -(X)p cat-	62
4.2.4. -A, -y cat-	63
4.2.5. -(X)p cür-	64
4.2.6. -A, -y cür-	66
4.2.7. -A, -y kel-	67
4.2.8. -(X)p kel-	68
4.2.9. -(X)p otur-	69
4.2.10. -(X)p tur-	70
4.2.11. -A, -y tur-	72
SONUÇ	74
KAYNAKÇA	76
EK 1. ORİJİNALLİK RAPORU	80

EK 2. ETİK KOMİSYON MUAFİYET FORMU.....84

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Johanson'un Kılınış Sınıflandırması

Tablo 2. Kırgızcada Kılınış Sınıflandırması

GİRİŞ

Bu tez çalışmasında, Kırgızcada kılınış kategorisi ele alınacaktır. Kırgızcadaki ekleşik fiil yapıları üzerinde durularak kılınış açısından ne tür işlevlere sahip oldukları incelenecektir. Kılınış, fiillerin evre ve zaman yapılarının belirlediği doğal özellikleridir. Fiiller iç zaman yapıları ve evreleri bakımından farklı özelliklere sahip olabilirler. Dolayısıyla fiiller gösterdikleri bu farklı kılınışsal özelliklerine göre sınıflandırılabilir. Bu çalışmada, L. Johanson'un 1971 yılında yayımladığı *Aspekt im Türkischen* çalışmasında yer alan terimler ve kavramlar temel alınacaktır. Söz konusu çalışmayı diğerlerinden farklı kılan özelliği Türk dillerinden hareketle geliştirilmiş olmasıdır (Aydemir, 2019: 19). L. Johanson (2000) kendi çalışmasında fiillerin gerçekleşmiş sayılabilmesi için belli kritik nokta/sınırın olduğunu belirterek fiilleri, kritik bir sınır bildirip bildirmediğine göre dönüşümlü fiiller ve dönüşümsüz fiiller olarak iki kategoriye ayırmıştır. Dönüşümlü fiiller kendi içinde başlangıç ve bitiş dönüşümlü olmak üzere ikiye ayrılmıştır (Johanson, 2000: 59-62).

Bu çalışmada kılınış kategorisinin daha iyi anlaşılabilmesi için bu konuda ilk çalışmalar yapan Vendler (1957), Smith (1991), Johanson (1971, 2000) gibi araştırmacıların kılınış çalışmalarına ne tür katkılar verdikleri ve fiilleri kılınış yönünden nasıl bir tasnife tabi tuttuklarından bahsedilecektir.

Çalışmada metin analizi ve örnek taraması yapmak için Koyçiev'in *Bedeldegi Kargış* (2020) ve Stanaliev'in *Çagılgandin Köz Caşı* (2021) adlı eserleri başta olmak üzere Kırgızca edebi eserler de kullanılmıştır. Kırgızcada kılınış sınıflandırılmasını yapmak için temel eserlerden biri olan Kudaybergenov, Tursunov ve Sıdıkova'nın *Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası* (1980) adlı çalışması ve Akmatliev, Baygaziev, Caynakova, Sadıkova, Marazıkova, Musaev, Toktonaliev, Erkebaev'in *Kırgız Tilinin Cazma Grammatikası, Azırkı Kırgız Adabiy Tili* (2015) adlı çalışmaları ile Türkiye'de Kırgızca zarf-fiil, ekleşik fiil ve tasvir fiiller üzerine daha önce yapılmış çalışmalardan yararlanılacaktır.

1. BÖLÜM

TEZ HAKKINDA GENEL BİLGİ

1.1. TEZİN KONUSU

Bu tez çalışmasının konusu, Kırgızistan Cumhuriyeti sınırları içerisinde konuşulan Çağdaş Kırgız Türkçesinde kılınış kategorisi ve ekleşik fiil yapısının kılınışı açısından kazandığı farklı işlevlerin incelenmesidir. Elde edilen verileri Johanson tarafından geliştirilen kılınış modeline göre incelenecektir.

1.2. TEZİN AMACI

Türkiye Türkçesinde kılınış kategorisiyle ilgili birçok çalışma yapıldığını ve hâlâ yapılmakta olduğunu gözlemlemek mümkündür. Fakat aynı durumu diğer Türk dilleri için söylemek zordur. Bu yüzden kılınış kategorisi Türk dillerinde yeterli derecede çalışılmamış ve aydınlatılması gereken bir konudur. Bu tez çalışmasının amacı da Kırgızcada kılınış kategorisi hakkında bilgi vermektir. Çalışmada kılınış kategorisi ile ilgili çalışmalar ve bu çalışmalardaki sınıflandırmalara dair bilgiler verilerek kılınış kategorisini açıklanmaya çalışılmıştır. Kırgızcada kılınış kategorisi çalışırken ana fiil + yardımcı fiil yani ekleşik fiiller özelinde incelenerek bu tür fiillerin sahip olduğu kılınış özellikleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu ekleşik fiil yapılarının işlevleriyle ilgili elde edilen veriler Johanson'un kılınış modelini temel alınarak Kırgızcadaki ekleşik fiillerin kılınışı açısından sınıflandırılması yapılacaktır.

1.3. ARAŞTIRMA SORULARI

Bu tez çalışmasında Kırgızcada kılınış kategorisinin daha iyi anlaşılması için aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır;

Kılınış nedir ve kılınış sınıflandırılması neye göre yapılır?

Kırgızcada kılınış kategorisi nasıl ele alınmıştır?

Kırgızcada fiiller kılınışı bakımından nasıl sınıflandırılmıştır?

Kırgızcada ekleşik fiiller kılınışı bakımından nasıl bir işleve sahiptir?

Kırgızcada ekleşik fiillerin hangileri dönüşümlüdür?

Kırgızcada ekleşik fiillerin hangileri dönüşümsüzdür?

1.4. TEZİN YÖNTEMİ

Kırgızcada kılınış kategorisini ekleşik fiilli yapılar üzerinden ele alan bu çalışmada yöntem olarak Lars Johanson tarafından geliştirilen kılınış modeli kullanılmıştır. Bu modele göre her fiil iç zaman yapısı ve evresi bakımından farklı özelliklere sahiptir. Bazı fiiller doğal olarak dönüşüm evresine, kritik noktaya sahiptir. Bazı fiiller ise herhangi bir dönüşüm evresi bildirmezler. Her fiil sözlük anlamında bildirdiği gerçekleşme tarzına göre ya başlangıç dönüşümlü fiildir ya da bitiş dönüşümlü fiildir ya da dönüşümsüz fiildir. Bu çalışmada Kırgızcada kılınış kategorisi ekleşik fiilli yapılar üzerinden ele alınarak Johanson'un kılınış modeline göre sınıflandırılacaktır. Bu sebeple alan yazında daha önce yapılmış araştırmalara başvurularak gözden geçirilecek araştırmalar; kılınış kategorisiyle yapılan ilgili çalışmalar, kılınış kategorisi adı altında yapılan çalışmalar ve Kırgızcadaki ekleşik fiillerin işlevleriyle ilgili yapılan çalışmalar incelenecektir. Kırgızcada ekleşik fiiller, yukarıda bahsedilen eserlerden ve daha önce çalışılmış çeşitli Kırgızca dil bilgisi kitaplarından tespit edilmiştir. Tespit edilen bu ekleşik fiillerin kaynakları gösterilerek bu ekleşik fiillerin kılınışı bakımından nasıl bir görev üstlendiği örneklerle açıklanmıştır. Verilen örnekler numaranlandırılarak hangi edebi eserden alındığı belirtilmektedir.

1.5. KAPSAM VE SINIRLILIKLAR

Bu çalışmada kılınış kategorisi Kırgızcadaki ekleşik fiiller üzerinden ele alınacaktır. Söz konusu inceleme için Kırgızcada kılınış kategorisiyle ilgili çalışmaları ve kılınış sınıflandırılmasını ele alacağız. Çalışmada yalnızca standart Kırgızca ele alınmıştır ve Kırgızcanın bölge ağızları çalışmaya dahil edilmemiştir. Örnek seçiminde de bu sınırlandırma gözetilmiştir. Çalışmada örnek seçiminde kullanılan temel eserler Koyçiev'in *Bedeldegi Kargış* (Ulus Toolor - Basım evi) ve Stanaliev'in *Çagıgandın Kız Caşı* (Şans - Basım evi) adlı eserleri ve diğer Kırgızca edebi eserlerdir. Bunların dışında örnek kelimelerin anlamlarını saptamak için Arıkoğlu, Alimova vd. tarafından kaleme alınan *Kırgızca - Türkçe Sözlük I, II* (Kırgızistan-Türkiye "Manas" Üniversitesi Yayınları) ve Yudahin tarafından kaleme alınan *Kırgızko-Ruskiy Slovar; Kırgızça-Orusça Sözdük I, II* (Frunze) adlı sözlüklerden yararlanılmıştır.

2. BÖLÜM

KILINIŞ KATEGORİSİ VE KILINIŞ KATEGORİSİYLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

2.1. KILINIŞ

Kılınış, fiillerin anlamsal yapısıyla ilgili sözlüksel kategoridir. Fiilin bildirdiği olayın iç zaman yapısına (inherent temporal structure of the event) göre gerçekleşme tarzını gösterir. Dilbilim literatüründe *kılınış* (*Aktionsart, actionality*) kavramı için *sözlüksel görünüş* (*lexical aspect*) (Smith 1991; Salaberry 2001; Aydemir 2006), *içkin anlam* (*inherent meaning*) (Comrie 1974), *içkin görünüş* (*inherent aspects*) (Givon 2001; Housen 2002), *eylem tarz* (*modes of action* Rus. *Sposobi deystviya*) (Nasilov 1976; 1984, Johanson 1971, 2000, Bacanlı 2014) gibi çeşitli terimler kullanılmıştır.

İlk dönem çalışmalarında dilbilgisel kategori olan *görünüş* (*Aspect*) ile leksikal kategori olan *kılınış* karıştırılmış ve zaman zaman birbiri yerine kullanılmıştır. Ancak görünüşten ayrı bir kategori olarak kılınış kategorisi ile ilgili tanımların 20. yüzyılın başlarında şekillenmeye başladığı söylenebilir. Fiilleri zaman bakımından yalnızca çekimlendikleri zaman ekleriyle ya da zaman işaretleyicileriyle sınırlandırmak yetersiz kalmaktadır. Fiiller aynı zamanda herhangi bir çekime uğramadan yalın olarak yani tek başlarına da bir zamana işaret edebilir. Bu tek başlarına yalın olarak bildirdikleri manadaki zaman her fiilin sözcüksel doğasında bulunur. Fiillerin bu kendiliğinden sözlüksel olarak taşıdığı kılınış özelliği o dilin konuşurları tarafından ortaklaşa bilinir (Aydemir, 2018: 330). Aslan Demir, fiillerin sözlüksel anlamlarıyla ilgili her türlü değerlerin fiilin kılınışı ile ilgili olamayacağını ve kılınış sadece fiilin iç zaman yapısını ve evrelerini konu alan bir kategori olduğunu belirtmektedir (2013: 67). Fiiller bil-

dirdikleri evre ve iç zaman yapıları yönünden farklı gerçekleşme tarzları sergilemektedir. Örneğin; *yat-*, *otur-* fiillerinin kılınışı ile *oku-*, *ağla-* fiillerinin kılınışı birbirinden farklıdır. İlk fiiller eylemin başlangıcını bildirirken ikinci fiillerde ise süreç ön plana çıkmaktadır.

Kılınış kategorisi birçok dil bilimci tarafından farklı tanımlarla tanımlanmıştır örneğin Johanson kılınışı şöyle tanımlamaktadır: “Fiilin iç evre yapısında yani sözlüksel doğasında bulunan zaman içeriği. Kılınış aslında sözlüksel olmasının yanı sıra görünüşe duyarlı eylem veya eylem öbeği tasniflerini içerebilir dolayısıyla görünüş zamansallığının bir parametresi olarak kabul edilir.” (Johanson, 2000: 57 - 58). Bu tanımdan anlaşılacağı üzere kılınış kategorisi görünüş kategorisine duyarlı olsa da ondan ayrı bir kategoridir.

Çalışmalarıyla kılınış kategorisine temel atan Zeno Vendler’e göre kılınış; fiillerin geçmiş, gelecek gibi zaman işaretlerinin dışında, fiillerin anlamsal yapılarında bulunan başka bir zaman göstergesi olduğunu belirtir (Vendler, 1957: 144 - 145).

Rus aspektolog Nasilov’un tanımına göre ise, eylemin gerçekleşme tarzı (*sposob deystvyia*) yani kılınış; içeriği itibarıyla "sözcüksel"dir ve eylemin gelişiminin ve akışının genel özelliklerine göre ayırt edilen fiillerin anlamsal kategorileri veya gruplandırmasıdır (1986: 25).

Kılınış konusunu çalışan çoğu Türk dilbilimcinin çalışmasının temeli Johanson’un geliştirmiş olduğu kılınış modeline dayanmaktadır. Kılınış konusunu çalışan Bacanlı’nın kılınış tanımlaması şöyledir; “Kılınış veya eylem tarzı, eylemlerin iç zamansal özellikleri (süreklilik, başlama, bitiş, kısa sürelilik, vb.), başlangıç-akış-bitiş şeklinde evre yapılanması, yoğunluğu, yönü, gerçekleşme tarzı ve prosedürüyle ilgili bir sözlük kategorisi olup genellikle sözlükteki fiillerin semantik bakımından tasnifini gerektirir” (Bacanlı, 2014: 38). Bir başka deyişle her olay bir başlangıç sınırına veya bir bitiş sınırına ya da bir süreç evresine sahiptir, ancak bazı fiiller bu evrelerden birine vurgu yaparak dönüşümlü bir gerçekleşme tarzına sahip olurlar. Bu tür fiiller olayın başlangıcının veya bitişinin ön plana çıkmasına göre tasnif edilirler. Kılınış kategorisiyle ilgili çalışan diğer Türk dilbilimci Karadoğan ve Hirik’e göre “Kılınış (Aktionsart) fiil kök ya da gövdesinde belirtilen hareketin gerçek dünyada gerçekleşme es-

nasında belli noktalara ya da sürece vurgu yapıp yapmamasıdır. Fiil tabanında belirtilen hareketin gerçekleşme tarzı fiillerin kılınış türlerini belirler (Karadoğan ve Hirik, 2015: 48). *Türk Dili El Kitabı* (2005) adlı gramer kitabını yazan Demir ve Yılmaz çalışmalarında kılınış kategorisini şöyle tanımlamaktadır; “Bir kavram olarak kılınış, eylemin (oluş, hareket, durum,) zaman ve içerik anlamlarıyla ilgili olan fiilin dil bilgisel ve anlamsal bir kategorisidir” (Demir ve Yılmaz, 2005: 190).

Kırgız dilbilimcilerinden Kудaybergenov (1980), Akmatiev (2015) *kıymıl - arakettin ötüş özgöçölügün bildirüüçü tataal etişter* ‘eylemin gerçekleşme özelliğini bildiren ekleşik fiiller’ başlığı altında kılınışı ele almaktadır (1980: 325). Kудaybergenov’a göre ekleşik fiillerin bu türü *-A, -y, - (l)p* formundaki ulaçlara yardımcı fiillerin eklenmesi yoluyla gerçekleşir ve çoğunlukla eylemin zaman üzerinde gerçekleşme özelliğini (eylemin uzadığını, tekrarlandığını, tamamlandığını, tamamen veya aniden gerçekleştiğini vb.) bildirir (1980: 325-326). Bu tür ekleşik fiillerin birinci ögesi eylemin ana anlamını bildirirken ikinci ögesi ise kende leksikal anlamını tamamen bırakarak ya da uzaklaşarak birinci ögenin bildirdiği eylemin gerçekleşme tarzını gösterir (1980: 327).

Kılınış kategorisiyle ilgili yukarıda yapılan tanımların çoğuna bakıldığında *kritik sınır* ya da *kritik nokta* gibi kavramların ön plana çıktığını gözlemlemek mümkündür. Kritik sınır ya da nokta bir eylemin gerçekleşmiş kabul edilebilmesi için aşılması gereken minimum ölçüttür. Yani kritik sınıra sahip fiillerin kılınış türünün belirlenmesi, kritik sınırın hangi noktada aşıldığı veya aşılmadığıyla ilgilidir. Örneğin; verilen klasik örneklerden olan *öl-* fiili TDK sözlüğünde ‘yaşamaz ol-’, ‘hayatı sona er-’, ‘can ver-’ şeklinde tanımlanır. *Öl-* fiilinin bu anlamlarından hareketle fiilin gerçekleşmiş sayılabilmesi için son sınırın aşılmış olması gerekir. Bir başka deyişle bu fiilin kritik sınırı eylemin sonundadır ve Türkçede *öl-* fiili bir bitiş sınırlı olarak kabul edilir. *Otur-* fiilinin sözlük anlamı ‘vücudun belden yukarısı dik duracak biçimde ağırlığı kaba etlere vererek bir yere yerleşmek’ şeklinde verilmiştir. Dolayısıyla *otur-* fiilinin gerçekleşmesini eylemin başlangıcında gözlemlemek mümkündür. Yani *otur-* fiilin kritik sınırı başlangıçtadır. *Otur-* fiilinin ‘bu (oturduğu) biçimde yerleştiği yerde kalmak’ gibi başka bir anlamı daha vardır. *Otur-* fiilinin bu anlamında bir

süreç söz konusudur. Yani *otur-* fiilinin bildirdiği eylemde iki evre söz konusudur. İlk evre dik bir pozisyondan oturma pozisyonuna geçerken *otur-* fiili eylemin başlangıç sınırına vurgu yapmaktadır. Burada *otur-* dinamik ve sonlu bir eylemi bildirmektedir. İkincisi ise oturma pozisyonunda devam ederken eylemin sürecine vurgu yapmaktadır. Burada ise *otur-* fiilinin bildiği eylem durağan ve sonsuzdur. *Kalk-, uyu-, uç-* gibi fiiller de benzer özelliğe sahiptir.

Herhangi bir fiilde bildirilen hareketin gerçekleşme tarzında önemli noktalar mevcuttur. Bu noktaların özelliği fiilden fiile değişiklik gösterir. Avrupa dillerinde fiiller *sonlu* (telic) - *sonsuz* (atelic) şeklinde iki gruba ayrılarak ele alınır. Ancak Türkçede ise fiiller kılınışı bakımından üç gruba ayrılmaktadır:

Ön sınırı vurgulayan fiiller, hareketin gerçekleşebilmesi için başlangıç sınırının aşılması gerekmektedir. Bu tür fiillerde ilki dinamik ve sonlu, ikincisi durağan ve sonsuz olmak üzere birbirini takip eden iki hareket mevcuttur.

Son sınırı vurgulayan fiiller, hareketin gerçekleşmiş kabul edilebilmesi için son sınırın aşılması gerekir. *Sınır vurgulamayan fiiller*, hareketin gerçekleşebilmesi için aşılması gereken herhangi bir sınır yoktur. Hareketin gerçekleşme esnasındaki süreç önemlidir. Sonsuz özellik gösterir. Ön sınırı vurgulayan fiiller Türk dilleri dışındaki diğer dillerde pek rastlanmamaktadır (Johanson, 1971: 46, 197; 2000: 59 - 65).

Görülebileceği üzere kılınış, fiilin anlambilimsel yapısına dayanan bir kategoridir. Bazı fiiller sözlük anlamlarının bildirdikleri bir zaman içeriğine sahiptirler. Söz konusu bu zaman içeriği dil bilimciler tarafından *kılınış* olarak adlandırılmıştır.

Kılınış kategorisi yalnızca bitimli fiillerle (bağımsız fiiller) sınırlanmamaktadır. Bitimsiz fiiller de fiil kökenli olduklarından bir zaman içeriğine sahip olabilirler. Bitimsiz fiil ekleri fiil tabanının tamlayıcı özelliğini kaybettirmediklerinden dolayı bitimsiz fiili oluşturan fiil tabanının kılınış özelliği de korunmaktadır (Karadoğan, 2009: 80). Mesela *Uçan kuş* örneği Türkçede "*Kuş daha önce uçmuş ve hâlâ uçmaktadır*" şeklinde yorumlanabilir. Örnekte *uç-* fiilinin bildirdiği eylemin sürecine vurgu yapıldığını görmek mümkündür. Ancak aynı örneğin Kırgızcada Türkçedeki gibi iki anlamı verecek şekilde yorumlanmasına izin ve-

rilmediğini gözlemlenmektedir. *Uçan kuş* örneğinin karşılığı olarak Kırgızcada *uçkan kuş* denildiği zaman 'kuşun daha önce uçmuş' olduğu anlamını vermektedir. Başka bir deyişle uçmuş olan kuş anlamındadır. Türkçedeki ikinci anlam olan 'hâlâ uçmakta' anlamını vermesi için *uçup baratkan* (*bara catkan*) *kuş* şeklinde (X)p bar- gibi ekleşik fiilli yapının yardımı gerekmektedir.

2.2. FİİLLERİN KILINIŞINA GÖRE TASNİFİ

Fiiller bildirdikleri evre ve iç zaman yapıları yönünden birbirinden farklı kılınışa sahiplerdir. Bazı fiiller doğal olarak bir bitiş, bir sonuçlanma gibi anlamlar verirken bazı fiiller leksikal açıdan böyle bir anlam bildirmemektedir. Bazı fiiller uzun bir zamana yayılarak süreci ön plana çıkarmaktadır. Bazıları ise daha kısa zaman, kesin ve hızlı bir gerçekleşme anlamı verirken bazıları anlık bir gerçekleşme tarzını sergilemektedir. Fiillerin kılınışı bakımından yapılan tasnifler, çoğunlukla gerçekleşme tarzı olarak sergiledikleri bu sıralanan parametreler göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Çalışmalarıyla kılınış konusu araştırmalarına zemin oluşturan araştırmacılardan biri olan Vendler (1957) fiilleri dörde ayırarak şöyle değerlendirmiştir; *aktiviteler* (activities), *durumlar* (states), *tamamlamalar* (accomplishments), *başarmalar* (achievements). Vendlerin çalışması, fiillerin kılınışı ile ilgili çalışan başka dilbilimcilere de ilham veren çalışma olmuştur. Vendlerin dışında çalışmalarıyla kılınış araştırmalarına katkıda bulunan dilbilimciler Verkuyl (1972), Comrie (1976), Nasilov (1976), Dowty (1979), Smith (1991, 1997), Tatevosov (2002) vd.

Bu tez çalışmasında fiillerin kılınış sınıflandırmasını Türk dilleri üzerinden ele aldığı için İsveçli dilbilimci, aspektolog Lars Johanson'un kılınış sınıflandırması üzerinde durulacaktır. Çünkü daha önce belirtildiği gibi Türk dillerinin dışında diğer pek çok dillerde rastlanmayan ama Türk dillerinde fiilin kılınışı bakımından önem arz eden -başlangıç sınırlı fiilleri- içeren üçlü sınıflandırma Johanson' a (1971, 1994, 2000) aittir. Johanson 1971'de kaleme aldığı *Aspekt im Turkischen* adlı eserinde ana konu itibarıyla görünüş kategorisini işlediği ve aynı zamanda kılınış kategorisi ile ilgili terimleri kavramlaştırarak bir sisteme oturmasını sağlamıştır. Johanson'un geliştirdiği sistem esasen Türk

dillerinden hareketle yapılmıştır. Böylece daha sonraki dönem (1994, 2000, 2021 vd.) çalışmalarıyla Türk dillerinde kılınış kategorisi konusunu genişleterek ayrıntılı bir şekilde ele almaya başlamıştır. Johanson'un kılınış kategorisi ile ilgili çalışmaları sonraki dönemlerde Türk dillerinde görünüş ve kılınış kategorisini işleyen hemen hemen bütün dilbilimcilere ilham vererek esin kaynağı olmuştur. Johanson'un çalışmalarındaki fiilin kılınış sınıflandırılmasını farklı kılan en önemli tarafı ise, fiillerin iç evre strüktürlerine ve sınırlarına daha çok dikkat edip önem vermiş olmasıdır (Johanson, 2000: 57 - 58).

Johanson, fiilleri kılınışı bakımından *dönüşümlü fiiller* ve *dönüşümsüz fiiller* şeklinde iki gruba ayırarak ele almıştır.

2.2.1. Dönüşümlü Fiiller

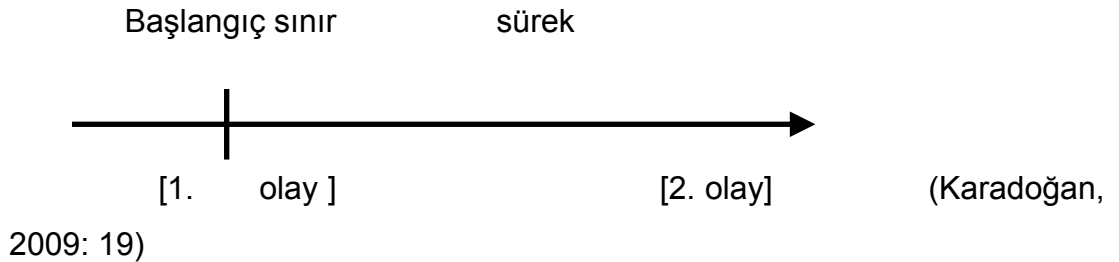
Dönüşümlü fiiller, bir kritik sınıra (noktaya) sahip fiillerdir. Bu tür fiillerin bildirdiği eylemin gerçekleşmiş kabul edilebilmesi için eylemin kritik sınırı (noktayı) aşmış olması gerekmektedir. Başka bir deyişle ifade etmek gerekirse *dönüşümlü fiillerde* bir durum değişikliği söz konusudur. Yani eylemlerde belli bir durumdan başka bir duruma geçiş yapılmaktadır. Örneğin *uyu-* fiili dönüşümlü bir fiildir. *Uyu-* fiilinin gerçekleşmiş kabul edilebilmesi için uyanık durumdan uykuya dalma durumuna geçilmesi gerekir. Yani bir durum değişikliği söz konusudur. Dönüşümlü fiiller dönüşümün yani durum değişikliğinin hangi evrede gerçekleştiğine göre kendi içinde *başlangıç dönüşümlü fiiller* ve *bitiş dönüşümlü fiiller* şeklinde ikiye ayrılmaktadır (Johanson, 2000: 61-63).

2.2.1.1. Başlangıç Dönüşümlü Fiiller

Başlangıç dönüşümlü fiiller, Johanson'un adlandırmasıyla 'Initialtransformativa' fiillerdir ve ilk defa kendisi tarafından kullanılmıştır. Fiilin bildirdiği eylemin gerçekleşmiş sayılabilmesi için aşılması gereken dönüşüm noktası başlangıçta olan fiiller başlangıç dönüşümlüdür (Johanson, 2000: 62). Örneğin Kırgızca *ukta-* 'uyu-' fiili bir başlangıç dönüşümlü fiildir. *Ukta-* fiili bildirdiği ey-

lemde aslında iki anlamı bildirmektedir. Birinci anlam 'uykuya girişmek' ya da 'uykuya dalmaktır', buradaki eylem sonlu ve dinamik özelliği taşıyan bir eylemdir. İkinci anlamı ise 'uykuda olma' ya da 'uyku durumunda olmaktadır', buradaki eylem ise sonsuz ve durağandır. Başka bir deyişle uyuma eylemi sonsuza kadar devam edebilir. Ayrıca buradaki eylemde bir sürecin ön plana çıktığı gözlemlenebilir. Dolayısıyla başlangıç dönüşümlü fiillerin birbirini takip eden iki eylemden meydana geldiğini söylemek yanlış olmaz. *Ukta-* fiilinin ikinci anlamı olan 'uyku durumunda ol-', fiilin ilk anlamı olan 'uykuya dal-' durumunun doğal sonucudur. Bundan dolayı başlangıç dönüşümlü fiillerdeki birinci eylem bir duruma girmeyi (uykuya dalmak), fiillerdeki ikinci eylem (uyku durumunda olmak) ise ilk eylemde girilen durumun sonucu olarak eylemin devam ettiğini göstermektedir. Başlangıç dönüşümlü fiillerin bildirdiği ilk eylemin (uykuya girişmek) gerçekleşmiş olması aynı sürede ikinci eylemin (uyku durumunda olma) gerçekleşmeye başladığını göstermektedir. Dolayısıyla kılınış konusunu çalışın araştırmacılar bu tür fiillerin heterojen yapıya sahip olduklarını belirtmektedir (Johanson, 2000: 60-62, Aslan Demir, 2016: 21-22, Karadoğan, 2009: 18).

Başlangıç dönüşümlü fiillerdeki eylemin gerçekleşmesi şu şekilde gösterilebilir:

Başlangıç dönüşümlü fiiller bünyesinde iki eylemi barındırdığı için çoğu geçişsiz fiillerdir. Ancak *bil-*, *anla-*, *sakla-*, *çevir-*, *sar-*, *hatırla-*, *tut-*, *kucakla-* gibi geçişli fiiller de başlangıç dönüşümlü fiillerdir (Bacanlı, 2014: 50).

Johanson'un sınıflandırmasına göre başlangıç dönüşümlü fiiller kendi içinde üç gruba ayrılmaktadır. İnseptif fiiller (2000: 156) aktivite eylemlerinin başlangıcını bildirirler, örneğin; *duvarı boyamaya girişmek*. İnhoatif fiiller (2000: 160)

durum eylemlerinin başlangıcını bildirirler. Örneğin; *bu aralar çok hastalanıyorum*. İngresif fiiller ise inhoatife fiilleriyle bağlantılıdır. Yani bir durum başlangıcının başlangıcı olarak tanımlanabilirler. Örneğin; *sağlığına pek dikkat etmediği için hastalanmaya başladı*.

Johanson, çalışmasındaki kılınış kategorisini daha belirgin kılmak için kontrol amaçlı model geliştirmiştir. Başlangıç dönüşümlü fiillerin kontrolü için;

[*saat 1'de X-di, ve on dakika sonra hâlâ X-iyordu*]

(*Saat 1'de yattı, ve on dakika sonra hâlâ yatıyordu*)

[*X-di, demek ki şimdi X-iyor*]

(*Uyudu, demek ki şimdi uyuyor*)

[*X-di ve hâlâ X-iyor*]

(*oturdu ve hâlâ oturuyor*)

Johanson geliştirdiği bu modellerde X'in yerine bir başlangıç dönüşümlü fiilin kullanılabileceğini belirtmiştir (Johanson, 1971: 198 - 218, 2000). Verilen örneklerden X'in yerine bir başlangıç dönüşümlü fiilin rahatlıkla kullanılabileceği görülmektedir.

Kırgızcada başlangıç dönüşümlü fiiller *otur-* 'otur-' ya da *oltur-* 'otur-' , *ukta-* 'uyu-' , *küy-* 'yan-' , *tur-* 'kalk-' vb. bağımsız fiillerle bildirilebileceği gibi ekleşik fiil yapılarıyla da bildirilebilir. Çünkü ekleşik fiil birleşmeleri neticesinde çoğunlukla kılınış, kip, görünüş, zaman gibi yeni gramer kategorileri oluşur (Gökçe, 2013: 49). Daha geniş bir ifadeyle belli bir gramatikal süreçten geçen ekleşik fiillerden yeni gramer kategorileri meydana gelmektedir. Kırgızcadaki belli başlı başlangıç dönüşümlü ekleşik fiiller şunlardır: *-(X)p bar-*, *-A başta-*, *-(X)p başta-*, *-(X)p kir-* gibi.

1) *Adegende Puşkindin ırlarınan ayta baştadı*. (Stanaliev, 2021: 68)

'İlk önce Puşkin'in şiirlerinden okumaya başladı.'

Bu cümleden Puşkin'nin şiirlerinden herhangi birini okumaya başladığını anlıyoruz. *Ayt-* 'söyle-' fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *-A başta-* ekleşik fiil yapısı *ayt-* fiilinin bildirdiği eylemin başlangıç sınırını göstermektedir.

2) *Özünön özü süylönüp kirgen canağı aksargıl cigit kayra unçukpay kaldı.*
(Stanaliev, 2021: 88)

‘Kendince mırıldanarak konuşmaya başlayan o sarışın delikanlı tekrar sustu.’

Bu örnekteki *süylö-* ‘konuş-’ fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *-(X)p kir-* ekleşik fiil yapısı *süylö-* fiilinin bildirdiği eylemi süreçten başlangıç sınıra çekerek eylemin başlangıç sınırında olduğunu bildirmektedir. Yani eylem gerçekleşmeye başlamıştır.

Aşağıdaki bölümde bu eksik - fiillerin her birinin kılınışı açısından ne tür işlevlere sahip olduğu ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

2.2.1.2. Bitiş Dönüşümlü Fiiller

Bitiş dönüşümlü fiiller, Johanson’un terminolojisinde 'Finaltransformativa' olarak adlandırılan fiillerdir. Bu tür fiillerin bildirdiği eylemin gerçekleşmiş kabul edilmesi için aşılması gereken kritik bir sınır vardır. Bu kritik sınır başlangıç dönüşümlü fiillerde başlangıç sınır, bitiş dönüşümlü fiillerde bitiş sınırdır. Yani bir bitiş dönüşümlü fiilin bildirdiği eylem son sınırı aşıldıktan sonra eylem gerçekleşmiş olarak kabul edilir (Johanson, 2000: 60 - 61, 1971).

Johanson bitiş dönüşümlü fiilleri kendi içinde *anlık* (momentaneous) ve *anlık olmayan* (nonmomentaneous) şeklinde ikili sınıflandırma yapmıştır (Johanson, 2000: 58). Bu ayrımın temeli aslında bitiş dönüşümlü fiillerin bildirdiği eylemlerdeki gerçekleşme süreçlerinin kısa (anlık) ya da daha uzun bir süreçte sahip olmalarına dayandığı söylenebilir. Johanson *anlık bitiş dönüşümlü fiiller* için *hapşır-*, *patla-* (2000: 60 -61) gibi örnekler vermiştir. Bu verdiği örneklerden de anlaşılacağı üzere anlık bitiş dönüşümlü fiillerin bildirdiği eylemler anlık olarak gerçekleştiği için aşılması gereken kritik son sınır öncesi süreç safhasından yoksundurlar. *Anlık olmayan bitiş dönüşümlü fiiller* için de *öl-*, *gel-* gibi örnekler vermiştir (2000: 58 -59). Bu tür fiiller ise eylemin gerçekleşmesi için aşılması gereken son sınırdan önce bir süreç safhasına sahiptir.

Örneğin *gel-* fiilinin bildirdiği eylem gerçekleşmeden önceki safhada bir yürüme eyleminin olduğu bilinmektedir. Yani bir süreçte yürüme eylemi başlıyor ve belirlenen sınıra geldikten sonra artık gelme (ulaşma) eylemi gerçekleşmiş oluyor. Dolayısıyla anlık olmayan bitiş dönüşümlü fiillerin bildirdiği eylemlerin gerçekleşmesinden önce bir süreç, bir ön hazırlık gibi safhâlardan söz edilebilir. Yahut eylemin gerçekleşmesinin öncesinde süreç özelliği taşıyan bir evreleşmeye dil bilimsel anlamda izin verdiği söylenebilir (Aslan Demir, 2013:70). Anlık olmayan bitiş dönüşümlü fiillerdeki bu süreç safhası başlangıç dönüşümlü fiillerin bildirdiği eylemlerdeki ikinci eylemlerde mevcut olan sürece nazaran daha belirsizdir. Çünkü başlangıç dönüşümlü fiillerdeki birinci eylem gerçekleştikten sonra devam eden süreç, gerçekleşmeye başlayan eylemin doğal anlamında belirgin olarak kendini hissettirir. Karadoğan, anlık olmayan bitiş dönüşümlü fiillerin diğer fiillere göre sayıca az olduğunu belirtir (2009: 12). Bitiş dönüşümlü fiillerin bildirdiği eylemin gerçekleşmesi şu şekilde gösterilebilir:

son sınır

(Karadoğan, 2009: 11)

Bitiş dönüşümlü fiillerde Johanson'un da belirttiği gibi fiilin bildirdiği eylemin gerçekleşme sürecinin kısa veya uzun olmasına bağlı olmaksızın eğer dönüşüm başarıyla gerçekleşmişse bu tür bir fiil bitiş dönüşümlü olarak kabul edilir (2000; 62). Yani bitiş dönüşümlü fiillerde olay/eylemin gerçekleşmiş kabul edilebilmesi için anlık ve anlık olmayan arasındaki pek bir fark yoktur, önemli olan kritik son sınırın aşılmasıdır.

Johanson, bitiş dönüşümlü fiillerin kontrolü için aşağıdaki modelleri geliştirmiştir;

[*X-di mi? Evet X-di ve hâlâ X-iyor*]

(*Öldü mü? Evet öldü ve hâlâ ölüyor*)

[*saat 1'de X-di ve on dakika sonra hâlâ X-iyordu*]

(*Saat 1'de kayboldu ve on dakika sonra hâlâ kayboluyordu*)

Johanson'un bu modeline göre eğer bir fiil X'in yerine kullanılamıyorsa o zaman o bitiş dönüşümlü bir fiildir (Johanson, 1971: 197 - 198). Yukarıda modelin altında verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere bitiş dönüşümlü bir fiil X'in yerine kullanılamamaktadır.

Karadoğan, Türkçede kılınış kategorisini işlediği çalışmasında bitiş dönüşümlü fiillerin bir kısmının sonuçsallık bildiren yorumlara açık olduğunu belirtmektedir. Karadoğan'a göre bitiş dönüşümlü fiillerdeki eylem kritik son sınırı aştıktan sonra da gerçekleşmiş olan eylemin anlamca durağan ya da sonuçsal olma durumu sürmektedir. Ancak gerçekleşmiş eylemin durağan ya da sonuçsal durumu başlangıç dönüşümlü fiillerde olduğu gibi fiille karşılanmaz, sadece bitiş dönüşümlü fiilin leksikal anlamından anlaşılmaktadır. Genelde sıfat olarak kullanılabilen isim türünden bir kelime ile karşılanmaktadır. Karadoğan bu tezini *Uyandı ve hâlâ uyanık, öldü ve hâlâ ölü* gibi örnekler vererek desteklemeye çalışmıştır (2009: 12-13).

Kırgızcada bitiş dönüşümlü fiiller *tap-* 'bul-', *öl-* 'öl-', *al-* 'al-', *sındır-* 'kır-', *oygon-* 'uyan-' gibi müstakil fiillerle karşılanır. Bunların dışında Kırgızcada *-(X)p al-*, *-(X)p bol-*, *-(X)p ber-*, *-(X)p büt-*, *-(X)p ciber-*, *-(X)p çık-*, *-A kal-*, *-(X)p kal-*, *-(X)p koy-*, *-(X)p öt-*, *-(X)p sal-*, *-(X)p tašta-*, *-(X)p tüş-*, *-(X)p ket-*, *-(X)p iy-* gibi ekleşik fiilli yapılar da bitiş dönüşümlüdür.

1) *Pristav, çençiler, soldattar köçmördördün sıyına könüp bütüşkön*. (Koçiev, 2020: 4)

'Bölge emniyet müdürü, rütbeliler, askerler göçebe halkın hürmet etmesine çoktan alışmışlardı'. Bu örnekteki *kön-* 'alış-' bir dönüşümsüz fiildir. Ancak *-(X)p büt-* fiil yapısı *kön-* fiilini sınırlayarak eylemin tamamlandığını göstermektedir.

2) *Kolundagı kıl kıyagın culup alıp, başın cara çaaptır*. (Koçiev, 2020: 88)

'Elindeki çalgısını çekip almış ve başını yarmış.' Bu cümledeki *cul-* 'kopar-' fiili bitiş dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p al-* ekleşik fiil yapısı *cul-* fiilinin bildirdiği eylemin hızlı ve kesin şekilde tamamlandığını bildirmektedir.

2.2.2. Dönüşümsüz Fiiller

Dönüşümsüz fiiller, Johanson'un adlandırmasıyla "nontransformativa" fiillerdir. Dönüşümsüz fiillerin gerçekleşmiş sayılabilmesi için diğer fiil türlerinde olduğu gibi aşılması gereken herhangi bir kritik sınır/nokta bulunmamaktadır. Yani dönüşümsüz fiiller bir kritik sınıra sahip olmayan fiillerdir (Johanson, 2000: 63). Dönüşümlü fiillerde bulunan başlangıç ya da bitiş gibi kritik sınırlardan yoksun olan dönüşümsüz fiillerdeki eylemin gerçekleşmesinde önemli olan süreçtir. Burada esas olan, fiillerin ifade ettikleri olayların süreç safhasında (yani devam ederken) yansıtılmasıdır. Diğer bir ifadeyle olayların başlangıç ve bitiş sınırlarının silik olması, gerçekleşmekte olan eylemin sadece süreç aşamasında yansıtılmasıdır. Yani dönüşümsüz fiillerdeki olay süreçte başlar, devam eder ve tamamlanır. Dolayısıyla bu tür fiillerde eylemin gerçekleşmeye başlaması ile tamamlanması aynı noktada değildir. Doğal yapısı itibarıyla herhangi bir sınırdan yoksun olan dönüşümsüz fiillerde sınırlama ancak dışsal olabilir. Örneğin; *koş-* fiilinde eylemin gerçekleşmiş sayılabilmesi için eylemin gerçekleşmeye başlaması yeterli olup eylemin tamamlanması şart değildir. Ancak *sokağın sonuna kadar koş-* örneğinde eylemin gerçekleşmiş kabul edilebilmesi için *koş-* eyleminin sokağın sonunda tamamlanması gerekmektedir. Bu örnekte aslında herhangi bir sınırlamaya sahip olmayan *koş-* fiili dışsal etkenden (*sokağın sonu*) dolayı sınırlandırılmaktadır.

Dönüşümsüz fiillerde olayın gerçekleşmesi şu şekilde gösterilebilir:

Sürek

(Karadoğan, 2009: 16)

Johanson dönüşümsüz fiilleri kendi içinde; *dinamik dönüşümsüz fiiller* ve *durağan dönüşümsüz fiiller* şeklinde iki alt gruba ayırmıştır. *Dinamik dönüşümsüz fiiller* dinamik olmayan dönüşümsüz fiillere nazaran daha kısa sürede gerçekleşirler ve daha etkindirler. Johanson *dinamik dönüşümsüz fiiller* için

yan-, *söyle-* gibi fiiller örnek olarak vermiştir (Johanson, 2000: 62- 64). *Dinamik olmayan dönüşümsüz fiiller* ise adından da anlaşılacağı üzere daha çok durağan fiillerle karşılanmaktadır. Dolayısıyla *dinamik dönüşümsüz fiillere* nazaran gerçekleşme süreci biraz daha uzundur. Bu tür fiillere *bil-*, *anla-* gibi fiiller örnek olarak verilebilir (Johanson, 2000: 64 - 65).

Johanson, dönüşümsüz fiillerin kontrolü için aşağıdaki modelli geliştirmiştir;

[*X-di mi? Evet X-di ve hâlâ X-iyor*]

(*Ahmet ders çalıştı mı? Evet ders çalıştı ve hâlâ çalışıyor*)

Johanson'un bu modeline göre X'in yerine dönüşümsüz bir fiil kullanılabilir (Johanson, 1971: 198). Verilen örnekten de anlaşılacağı üzere dönüşümsüz bir fiilin X'in yerine rahatlıkla kullanılabileceği görünmektedir.

Dönüşümsüz fiillerin kontrolü ayrıca zaman belirteçleri ile de kontrol edilebilir. Dowty'nin (1976: 54) de belirttiği gibi *atelic* (Sonsuz) özelliği taşıyan fiillerdeki eylemler ucu kapalı ya da sınırlayıcı zaman belirteçleri (içinde, kadar) ile uyum sağlamazken ucu açık zaman belirteçleri (boyunca, saatlerce) ile uyum sağlamaktadır. Aşağıdaki örneklere bakacak olursak;

Ahmet üç saat boyunca ders çalıştı.

Ahmet üç saat içinde ders çalıştı.

İlk cümledeki örnek Türkçe için kabul edilebilir bir örnek iken ikinci cümle standart Türkçe için kabul edilemez.

Kırgızcada dönüşümsüz fiiller *oku-* 'oku-', *ıyła-* 'ağla-', *süyün-* 'sevin-', *oylon-* 'düşün-' gibi bağımsız fiillerce bildirilir. Bunun dışında dönüşümsüz fiiller bazı ekleşik fiiller tarafından da bildirilebilir. Kırgızcadaki dönüşümsüz fiilleri oluşturan başlıca ekleşik fiiller şunlardır; *-A, -y ber-*, *-(X)p cat-*, *-A, -y cür-*, *-(X)p cür-*, *-A, -y kel*, *-(X)p kel-*, *(X)p otur-*, *-A, -y tur*, *-(X)p tur-*.

1) *Eger "ayt" dese şakıldatıp aytıp ciber, aytıp catkanda tigilerdin közün kara-ba, bizdi tikten turup, sayray ber.* (Stanaliev, 2021: 116)

'Eğer "söyle" derse çekinmeden çabuk çabuk söyleyiver ve söylerken onlara bakma, bize bakarak konuş.'

Bu örnekteki *sayra-* 'öt-, konuş-' fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *-y ber-* fiil yapısı *sayra-* fiilinin bildirdiği eylemin devam ettiğini göstererek süreç safhasında olduğunu bildirmektedir.

2) *Ayalday turgan kezerj emes, artındagılar küüsünön canbay öte berişti.* (Koyçiev 2020; 227)

'Durmak için zamanı değil, geriden gelenler hızlarını kesmeden yürüdüler.'

Öt- 'geç-, yürü-' fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *-A ber-* fiil yapısı *öt-* fiilinin bildirdiği eylemin devam ettiğini göstermekte ve süreç safhasında olduğunu bildirmektedir.

L. Johanson'un kılınış sınıflandırmasını ve fiillerin gerçekleşme sürecinin daha iyi anlaşılması için tablo şeklinde özetleyecek olursak;

Tablo 1.

Dönüşümlüler Fiiller				Dönüşümsüzler		
Başlangıç dönüşümlü			Bitiş dönüşümlü			
İngresif (Faaliyet eylemlerinin başlangıcı)	İnseptif (Hal başlangıcının başlangıcı)	İnhoatif (Hal başlangıcı)	Anlık	Anlık olmayan	Dinamik	Dinamik olmayan
I———			———I		———	

(I - kritik sınırı, — ise süreci temsil etmektedir)

Kılınış kategorisinin sınıflandırma çalışmalarını özetleyecek olursak, görülebileceği üzere Johanson'un kılınış tasnifi *başlangıç dönüşümlü*, *bitiş dönüşümlü* ve *dönüşümsüz* olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bilimsel anlamda Vendler ile başlayan fiillerin kılınış bakımından sınıflandırılmaları daha sonraki dönemlerde birçok dil bilimci tarafından ekleme ve çıkarmalar yapılarak devam etmiştir. Johanson ise Türk dillerinden hareketle yapmış olduğu çalışmada kılınış kategorisi ile ilgili terimleri kavramlaştırarak bir sisteme oturmasını sağlamıştır. Türkolojide kılınış kategorisini çalışan birçok araştır-

macı (Aydemir 2019, Aslan Demir 2013, 2016, Uğurlu 2003, Bacanlı 2009, Karadoğan 2009 vb.) Johanson'un bu modelini temel almıştır.

3. BÖLÜM

TÜRK DİLLERİNDE KILINIŞ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Türkiye Türkçesindeki ilk dönem dil bilgisi ve dil öğretimi çalışmalarında kılınış kategorisi hemen hemen hiç işlenmemiştir. Türkiye’de kılınış kategorisini ilk tanıtan A. Dilaçar’dır. “Kılınış, belli bir sürecin akışında bulunan doğal özelliktir, yani sürecin iç sınır başlama, bitirme, süre ve kezleme gibi fiil mastarının da bildirdiği niteliklerle ilgidir” şeklinde kılınış tanımlamasını yapmıştır (Dilaçar, 1974: 161). Dilaçar, kılınış ile görünüş kategorileri arasında kesin bir ayırım yapılmadığını ve türlü dillerde eş anlamlı olarak kullanıldığını belirtir. Bu iki kavramın, uzun bir sürecin sonunda iki ayrı kavram olduğunu ortaya koyan Alman ve İsveçli dilbilimciler olduğunu söyler. O görünüş - kılınış arasındaki farklılığı öznel-nesnel ayırımına dayandırır. Başka bir deyişle kılınışın konuşan ve işitenle ilgisi öznel olmayıp nesnelidir (Dilaçar, 1974: 163 - 165). Kılınışı dil mantığının bir yaratığı olarak görür. Dilaçar’ın bu yazısını kaleme almasına neden olan Johanson’un *Aspekt im Türkischen* (1971) adlı eseri ve Hovdhaugen’in (1972) bu eser ile ilgili eleştiri yazısı olmuştur. Çalışmasında Türkçedeki fiillerin kılınış özellikleri bakımından sınıflandırmasını da yapmıştır. Cumhuriyet öncesi dil bilgisi kitaplarında ele alınmadığını ve cumhuriyet sonrası (1974 kadar) dil bilgisi kitaplarında da bu kategoriye yer verilmediğini belirtir. Üniversite ders kitaplarındaki durum ise ya hiç verilmemiş ya da bu iki kavram birbirine karıştırılarak kullanılmıştır. Yurt dışı Türkologları tarafından yapılan Türk Dili gramer çalışmalarında bu iki kategori ile ilgili durumu özetlemek için sıralanan 25 gramer çalışmasının sadece 5’inde bu iki kategoriye yer verilmiş geri kalan 20’sinde hiç ele alınmamıştır (1974: 167-170).

Türkçede kılınış kategorisini başlatan İsveçli Türkolog ve aspektolog L. Johanson’dur ve Türkiye Türkçesinde kılınış konusunu çalışan çoğu dilbilimcinin araştırmalarının temeli Johanson’un 1971’de yazdığı *Aspekt im Türkischen* adlı eserine dayanmaktadır. Johanson’un bu eseri kaleme almasına neden olan etkenlerden biri Türkoloji literatüründe görünüş ve kılınış kategorilerinin birbirine

karıştırılmış olmasıdır. Görünüş kategorisi, Slav dilleriyle ilgili ciddi bir mesafe katetmesine rağmen bu dillerdeki inceleme metodunun Türkçe için sorunlu gözükmeye ve dolayısıyla Johanson'un Türkçeyi Slav dillerinde özellikle Rusça'da görünüş sistemiyle ilgili tekniklerle incelenmesinin doğru olmayacağını savunması da diğer bir etkidir. Bu çalışmadan sonra Türk gramer kitaplarında kılınış kategorisi ile ilgili tanımlara yer verilmeye başlanmıştır. Johanson'un görünüş modeli diğer bazı Türk lehçelerindeki görünüş kategorisinin betimlenmesinde de kullanılmıştır. Örneğin; Buder (1989) Yakutça, Karakoç (2005) Nogayca, Rentzsch (2005) Yeni Uygurca, Aslan Demir (2014) Türkmence için kullanmıştır. Johanson'un çalışmasındaki '*Görünüş ve Eylem Öbeği* (Johanson, 1971, çev. Demir, 2016: 165) adlı bölümde, bizim asıl konumuz olan Türkçede kılınış kategorisini tanıtarak Türkçe için bir kılınış sınıflandırmasının sistematiğini önermiştir (1971). Genel olarak bakıldığı zaman Johanson'un bu *Aspekt im Turkischen* adlı eseri, fiil, fiil çekimi, fiilde zaman ve fiilde görünüş ile kılınış kategorileri konusunda nelere dikkat edilmesi gerektiğini ve çalışmalarda nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini göstermektedir. Johanson'un, fiilin iç evre yapısını esas alarak yaptığı sınıflandırması Türkçede en çok bilinen ve kullanılan kılınış sınıflandırmasıdır. Türkçede özellikle fiilin anlamsal yönü ile ilgili çalışmalar, Johanson'un geliştirdiği modeli esas alan çalışmalar dışında genellikle geleneksel çizginin dışına çıkamamıştır (Erdem, 2016: 198). Johanson, çalışmasının bir ön çalışma olduğunu vurgulayarak tam ve bütüncül bir çalışmanın ancak Türk diline iyi derecede hakim bir dilbilimci tarafından yapılabileceğini söylemiştir. Fakat hâlâ Johanson'un bu modelini aşan bir çalışma daha yapılamamıştır. Johanson'un bu eseri, öğrencisi Nurettin Demir tarafından *Türkçede Görünüş* (2016) adıyla Türkçeye çevrilmiştir.

Demir (1993) doktora tezi olarak Almanca kaleme aldığı çalışmada birleşik fiilli yapıların işlevlerini Türkçede ve Güney Anadolu Ağızları üzerinden incelemiştir. Daha sonraki çalışmasında Türkiye Türkçesi için vurgunun anlam ayırıcı role sahip olup olmadığı sorusundan yola çıkarak *O'kuyuverdi* 'çabucak okudu' ve *Okuyu'verdi* 'birisi için okudu' gibi örnekler vererek vurgunun *-iver-* şeklinin anlam ayırıcı bir değere sahip olduğunu belirtmektedir (1994: 189-91). Demir (2020) çift fiilli yapılarda işlevsel fiiller gerçek anlamlarıyla da kullanılmaya de-

vam ettiğini ve bu yüzden eşdizimli iki fiilin farklı eylemleri mi yoksa tek bir eylemi mi işaretlediği belirsizleşebileceğini belirlemektedir (2020: 17). Bu çalışmada çift fiilli yapılardaki bu belirsizliği sesbilimsel belirsizlik, sözdizimsel belirsizlik ve anlamsal belirsizlik başlıkları altında standart Türkçe ve Alanya ağızı üzerinden ele alarak incelemiştir (2020: 20-21).

Aydemir (2019), zaman ve görünüş kategorilerini işlediği *Türkçede Zaman ve Görünüş Sistemi* adlı eserinde kılınış kategorisi hakkında kısaca bilgi verir. Aydemir'in çalışmasının temeli de Johanson tarafından sisteme oturtulan kılınış yaklaşımına dayanmaktadır.

Aslan Demir (2016), görünüş kategorisini Türkmençe örneği bazında ele aldığı çalışmada kılınış kategorisiyle ilgili bilgi verir. Ayrıca daha önce bu kategori ile ilgili yapılan çalışmalardaki *öznel - nesnel* gibi kılınış - görünüş ayrımı ölçütleri ve kılınış-görünüş etkileşimi gibi konuları inceleyerek çalışmada bunlara yer verir.

Bacanlı (2014), kılınış kategorisini Altayca örneği üzerinden ele aldığı çalışmada kılınış kategorisi, kılınış tasnifleri ve kılınışı etkileyen faktörler hakkında ayrıntılı bilgi verir.

Karadoğan (2009), çalışmada kılınış kategorisini Türkiye Türkçesi bazında detaylı bir şekilde incelemiştir. Karadoğan, Hirik (2015) ile birlikte kılınış kategorisini çeviri yapma ve Türkiye Türkçesinin yabancı dil olarak öğretimi gibi konular üzerinde ele almıştır. Kılınışsal yabancı eş değerlik kavramını da tanıtmaktadır (Karadoğan 2011).

Uğurlu (2003) ise kılınışı "Her eylem, kendiliğinden doğal olarak bir kılınışa; yani gerçekleşme tarzına sahiptir. Fiil tabanının böyle bir özelliği, o dili ana dili olarak konuşanlar tarafından ortaklaşa bilinir. Bir başka deyişle, kişiden kişiye değişmez" (2003: 127) şeklinde tanımlamıştır. Uğurlu'nun çalışmalarının temeli de Johanson'un çalışmalarına dayanmaktadır.

Aydemir (2006), görünüş ve kılınış kategorisini *devingen - durumsal* gibi durum temelinde irdlemiştir. Diğerlerinden farklı olarak Aydemir, kılınış sınıflandırmasını *devingen - durumsal* gibi durum temelinde bir sınıflandırmaya dayandırmaktadır. Çalışmada leksikal görünüş anlamında kullandığı fiilleri; *devinim-*

ler, durumlar, karmaşık görünüşüleri ve görünüşsüzler şeklinde dört gruba ayırmıştır (Aydemir, 2006: 124).

Türkçede fiil birleşmelerinin, bir gramerleşme zinciri sonucu ortaya çıktığını ileri süren Faruk Gökçe, daha önce konuyla ilgili yapılan çalışmalarda ele alınmayan yöntemleri 'gramerleşme' (grammaticalization) ve 'fiil görünüşü' (verbal aspect) kullanarak Türkiye'de yapılan çalışmalar içinde bir ilki gerçekleştirmiştir. Gökçe çalışmasında yardımcı fiilleri I. Grup ve II. Grup olmak üzere iki ana gruba ayırarak ele almıştır. Bu ayrımı yaparken yardımcı fiillerin işaret ettiği kılınış ve görünüş kategorilerini dikkate almıştır. Gökçe'ye göre bazı yardımcı fiiller belirgin bir şekilde kılınış türlerini işaretlerken *tur-*, *yat-*, *ol(t)ur-* ve *yori-* yardımcı fiilleri birçok yazı dilinde kılınış türlerini işaretlemenin yanı sıra görünüş zamanlı kategoriler olarak da işlev görmektedir (2007).

Yaman (1999), Aksan (2003), Korkmaz (2007) doğrudan kılınış kategorisini işlemeseler de çalışmalarında kılınış kategorisiyle ilgili bilgilere yer vermişlerdir.

Kırgız dilinin bilimsel anlamda 1930'lu yıllardan itibaren ele alınmaya başladığını söyleyebiliriz. Kırgız dilbiliminin temelini atılışı da bu yıllara denk gelmektedir. Kırgız dilinin ilk gramer çalışması Kırgız dilbilimci ve aynı zamanda Kırgız dilbiliminin de temelini atan Kasım Tınıstanov tarafından yapılmıştır. Daha sonraki dönemlerde dilbilimciler bu temel üzerinden değişiklikler, ekleme ve çıkarmalar yaparak çalışmalarını yürütmüşlerdir. Bunlara kısaca değinecek olursak; ilk gramer kitabı 1934'de Tınıstanov tarafından kaleme alınan *Morfologiya* 'Morfoloji' adlı eserdir. Kırgız dilbiliminin bilimsel anlamda ivme kazanmasına 1950'de "Pravda" gazetesindeki dilbilim sorunlarını ele alan yazıda Kırgızcanın dilbilimsel anlamda eksik taraflarını sert eleştiren yazısı olmuştur (Coldoşalieva, 2015: 155). Bu eleştiriden sonra Kırgız dili ve dilbiliminin bütün alanlarında olduğu gibi gramer çalışmaları da ilgi odağı olmuştur. Aynı zamanda bu eleştirinin bir diğer önemli yanı ise Frunze (şimdiki Bişkek) başta olmak üzere Moskova, Leningrad gibi şehirlerdeki enstitülerden Kudaybergenov, Muratalieva, Umetalieva, Mayrikov, Djaparova, Yunusaliev, Şürürov, Sartbaev gibi Kırgız dili ve dilbiliminin öncü araştırmacılarının da yetişmesine neden olmasıdır.

İlk dönem Kırgız dilbilimcilerinin çalışmalarında gelecek-geçmiş-şimdiki gibi zaman konusu merkezde tutularak daha çok fiiller konusuna ve sınıflandırılma-

sına ağırlık verilmiştir. Oruzbaeva (1955), Vagapova (1964), Abdiev (1995) gibi dilbilimcilerin çalışmalarını örnek olarak sayabiliriz.

Son yirmi yılda Kırgız dilbilimi çalışmalarında leksikoloji ve semantik çalışmalarına olan ilgi artmaktadır. Kelimelerin anlamını, anlamların kendi aralarındaki ilişkilerini, semantik ilişkilerin türlerini ve kelimenin semantik yapısını belirlemek gibi konularda çalışmalara ağırlık verilmiştir. Sagınbaeva (1999), Camşıtova (2000) Kırgızca ve Rusçadaki eylem öbeği (verbal phraseme) semantik-gramatik özelliklerini konu alan çalışma yapmıştır. Fiil semantiği konusunu araştıran diğer bir dilbilimci Semanova (2004), Musurmanova (2005, 2007), Atakeeva (2007), Çokubaeva (2007), Şekeeve (2009) İngilizcedeki “*to get*” fiilini genel hatlarıyla ele aldıktan sonra Kırgızcadaki bazı fiillerin (*al-* ‘al-’, *tap-* ‘bul-’, *karma-* ‘tut-’, *tüşün-* ‘anla-’, *estö-* ‘hatırla-’ vb.) semantik ve sentaks yönden cümle kurabilme işlevi modelleri üzerinde de durmuştur. Şarşeeva (2017, 2018, 2020) diğer dilbilimcilerden farklı olarak çalışmalarında aspektoloji üzerine yoğunlaşmıştır. Kendisinin de belirttiği gibi çoğu çalışmalarında Bondarko, Maslov, Şelyakin, Peşkovskiy, Serebrennikov gibi Rus aspektologların çalışmaları temel kaynağını oluşturmaktadır. Şarşeeva, bahsi geçen Rus aspektologların çalışmalarını, Rus dilbilimindeki görünüş - kılınış kategorisiyle ilgili durumu ve Kazakçadaki görünüş kategorisinin durumunu anlattıktan sonra Kırgız dil bilimindeki görünüş - kılınış kategorisiyle ilgili şöyle söylemektedir; “Görünüş ve kılınış kategorisiyle ilgili çalışmalar yeterince araştırılmamış olup çok az araştırılan bir alandır” (Şarşeeva, 2020: 163). Kategoriyi adlandırma, kategorinin sınırlandırılması vb. sorunlarla ilgili bakış açılarının uyuşmaması görünüş kategorisinin belirlenmesinde ve kılınış kategorisinin anlaşılmasında birliktelik olmadığını göstermektedir (Şarşeeva, 2020: 161). Şarşeeva’nın çalışmasında görünüş - *tür kategoriyası* ‘tür kategorisi’ (Rusça “*vid*” kavramından çevrilmiştir) ve kılınış kategorisi - *kıymıl - arakettin atkarıluu ikması* ‘eylemin gerçekleşme yolu’ şeklinde verilmektedir. Ayrıca Şarşeeva’ya göre Kırgız dilbiliminde bu kategoriyle ilgili çalışmaların hemen hemen hiç çalışılmamış olmasının bir diğer nedeni Kırgız dil biliminde uzunca bir süre tür kategorisinin olmadığı görüşünün hâkim olmasıdır (Şarşeeva, 2020: 163). Bu görüşün kırılmasını sağlayan çalışma ise dilbilimci Karıbaev ve Kasımovanın (2001) birlikte çalıştığı, Rusça olarak kaleme alınan

Sredstva vırajeniya vidovih znaçeniy glagola ve kirgızskom yazıke 'Kırgızcadaki Fiilin Görünüş Anlamlarını İfade Etme Aracı' adlı çalışmadır. Bu çalışmada dil bilimciler Kırgızcadaki tür kategorisinin sentetik ve analitik yollarla yapılışını incelemiştir. Bu çalışmanın bir diğer önemi Kırgız dil biliminde Kırgızcada tür kategorisinin mevcut olduğunu kanıtlayan ilk eser olma özelliğini taşımasıdır.

1972'de Oruzbaeva tarafından yapılan *Russko - Kirgızskiy slovar' lingvistiçeskih terminov* 'Rusça Kırgızca Dilbilim Terimler Sözlüğü' adlı çalışmada *Aspekt* terimi: 1) *vid* 'tür', 2) *tildegi kubuluştardı ar kanday planda izildöö colu* 'dil olaylarını farklı planda araştırma yöntemi' şeklinde yer verilmiştir (1972: 28). Aynı çalışmada *vid* terimi; *etiştin grammatikalık kategoriyalarının biri; al orus tilide soverşenniy cana nesoverşenniy vid bolup bölünöt. Anday etiştin türlörü morfolagiyalık col menen, b.a. belgilüü müçölördün cardamı menen casalıp, kıymıl - arakettin bütökönün, bir ele colu kaytalanganın, ce önököt iretinde bolo bere turgandıgın c.b. özgöçölüktörün bildiret* 'fiilin gramatik kategorilerinden biri; Rusçada tamamlanmış ve tamamlanmamış tür şeklinde ikiye ayrılır. Bu çeşit fiillerin türleri morfolojik yollarla, yani belli eklerin yardımıyla yapılır. Hareketin bittiğini, tek kere tekrarlandığını ya da alışkanlık şeklinde olabileceği gibi özelliklerini bildirir' şeklinde açıklanmaktadır (1972: 49). Oruzbaeva çalışmasında görünüş kategorisinin açıklamasına yer verirken kılınış kategorisiyle ilgili herhangi bir bilgi vermemektedir. Adı geçen sözlükte ne *Aktionsart* terimi ne de Rusça karşılığı olan *sposobı deystviya* terimi yer almaktadır.

Bu çalışmada ele alınan anlama yakın şekilde Kırgızcadaki fiillerin gerçekleşme tarzlarını yani kılınışlarını Kudaybergenov (1980) *Kirgız Adibiy Tilinin Grammatikası* 'Kırgız Edibi Dilinin Grameri' adlı çalışmasında ele almıştır. Kudaybergenov bu çalışmasında *etiş* 'Fiiller' bölümündeki *etiş ungulu tataal etişter* 'Ekleşik fiiller' başlığının 2. alt başlığı olan *kıymıl - arakettin ötüş özgöçölügün bildirüüçü tataal etişter* 'eylemin gerçekleşme özelliğini bildiren ekleşik fiiller' kısmında ele almaktadır (1980: 325). Kudaybergenov'a göre ekleşik fiillerin bu türü -A, -(X)p formundaki ulaçlara yardımcı fiillerin eklenmesi yoluyla gerçekleşir ve çoğunlukla eylemin zaman üzerinde gerçekleşme özelliğini (eylemin uzadığını, tekrarlandığını, tamamlandığını, tamamen veya aniden gerçekleştiğini vb.) bildirir (1980: 325-326). Bu tür ekleşik fiillerin birinci ögesi eylemin ana anlamını bildirirken

ikinci ögesi ise kende leksikal anlamını tamamen bırakarak ya da uzaklaşarak birinci ögenin bildirdiği eylemin gerçekleşme tarzını gösterir (1980: 327). Örnekler üzerinden açıklayacak olursak;

çaap taştadı 'aniden vurdu'

Örneğindeki ana anlamı *çap-* 'vur-' fiili bildirmektedir. İkinci fiil olan *taşt-* 'bırak-' fiili 'bir şeyi bırak-' ya da 'yerine koy-' gibi kendi leksikal anlamında kullanılmayıp *-(X)p taşt-* ekleşik fiilli yapı olarak *çap-* fiilinin bildirdiği eylemin kararlı ve kesin bir şekilde gerçekleştiğini göstermektedir.

cazıp ciber 'yazıver'

Örneğinde ise ikinci fiil olan *ciber-* 'gönder-' fiili kendisinin doğal olarak sahip olduğu 'bir şeyi bir yere gönder-' gibi anlamını tamamen bırakarak *(X)p ciber-* ekleşik fiilli yapısına dönüşerek ilk eylem olan *caz-* 'yaz-' eyleminin hızlı bir şekilde gerçekleştiğini bildirmektedir.

Kudaybergenov, eylemin zaman çizelgesinde gerçekleşme özelliğini bildirmek için ana fiille birlikte kullanılan yardımcı fiiller olarak şunları saymaktadır; *tur-* 'dur-', *otur-* 'otur-', *cür-* 'yürü-', *cat-* 'yat-', *sal-* 'sal-', *taşt-* 'bırak-', *koy-* 'koy-', *ciber-* 'gönder-', *tüş-* 'düş-', *kel-* 'gel-', *ket-* 'git-', *al-* 'al-', *ber-* 'ver-' vd. (1980: 327). Araştırmacı ayrıca bu saydığı fiillerin bildirdiği eylemlerin gerçekleşme tarzlarına göre üç gruba ayırarak sınıflandırmaktadır:

1. *Kıymıl - arakettin uzakka sozuluşun bildirüüçü etişter*

'Eylemin uzağa devam ettiğini bildiren fiiller'

Cür- 'yürü-', *tur-* 'dur-', *cat-* 'yat-', *otur-* 'otur-', *ber-* 'ver-' gibi fiiller bu grup içinde değerlendirilir. Bunlardan *cür-* fiili bir aktiviteyi ifade ederken *tur-*, *cat-* ve *otur-* fiilleri bir durumu ifade etmektedir.

Men ökmöttün mildetin atkarıp cüröm.

'Devletin bana vermiş olduğu görevi yerine getiriyorum.'

Bu örnekteki *atkar-* 'yerini getir-' fiili bir dönüşümsüz bir fiildir. *-(X)p cür-* fiil yapısı *atkar-* fiilinin bildirdiği eylemin hâlâ süreçte devam etmekte olduğunu ifade etmektedir.

2. *Kıymıl - arakettin önügüşün cana bağıttalışın bildirüüçü etişter*

'Eylemin gelişmesini ve yönelmesini bildiren fiiller'

Kel- 'kel-', *ket-* 'ket-', *bar-* 'var-' fiilleri bu grup içinde değerlendirilir.

Kıştan beri kaday uşaktar el oozunda aytılip keldi.

'Kıştan beri nasıl dedikodular halk ağzında söylene geldi.' *Ayt-* 'söyle-' fiili dönüşümsüz bir fiildir. (X)p *kel-* fiil yapısı *ayt-* fiilinin bildirdiği eylemin hâlâ süreçte devam etmekte olduğunu ifade etmektedir.

3. *Kıymıl - arakettin toluk iştelgenin bildirüüçü etişter*

'Eylemin tamamen gerçekleştiğini bildiren fiiller'

Sal- 'sal-', *taşta-* 'bırak-', *çık-* 'çık-', *ciber-* 'gönder-', *koy-* 'koy-', *kal-* 'kal-', *al-* 'al-' gibi fiiller ise bu grup içinde değerlendirilir (1980: 328 - 342).

Muştap ciberdi. 'Yumruklayıverdi'

Muşta- 'vur-/ yumrukla-' fiili bitiş dönüşümlü bir fiildir. (X)p *ciber-* fiil yapısı *muşta-* fiilinin bildirdiği eylemin aniden ve hızlı bir şekilde gerçekleşerek tamamlandığını ifade etmektedir.

Kırgızca fiillerin zaman çizgisinde gerçekleşme özelliğini ele alan diğer araştırmacılar Akmatalliev ve vd'lerin birlikte kaleme aldığı *Kırgız Tilinin Cazma Grammatikası - Azırkı Kırgız Adabiy Tili* 'Kırgız Dilinin Yazılı Grameri - Günümüz Kırgız Edebi Dili' adlı çalışmasıdır (2015). Araştırmacıların fiillerin kılınış özelliklerini ele alma yöntemleri incelendiğinde genel itibarıyla Kudaybergenov'un 1980'de yaptığı çalışmasıyla çok benzerlikler gösterdiği görülmektedir. Tek fark Kudaybergenov'un *kıymıl - arakettin ötüş özgöçölügün bildirüüçü tataal etişter* 'eylemin gerçekleşme özelliğini bildiren tasviri fiiller' adlı bölüm Akmatalliev vd'lerin çalışmasında *komponentteri ten maanilüü emes tataal etişter* 'öğeleri eşit anlamlı olmayan ekleşik fiiller' adlı alt başlığıyla geçmektedir (2015: 317). Akmatalliev vd., 'öğeleri eşit anlamlı olmayan ekleşik fiilleri sınıflandırırken kullandıkları sınıflandırma Kudaybergenov'un sınıflandırma şekliyle aynıdır (2015: 317 - 322).

Türkiye'de de Kırgızca üzerine yapılan dil çalışmalarında kılınış konusu yeterince araştırılmamıştır. Başka bir deyişle doğrudan Kırgızcadaki kılınış kategorisini işleyen çalışma bulunmamaktadır. Türkiyedeki Kırgızca gramer çalışmaları çoğunlukla orijinal (Kırgızca) eserlerin pek dışına çıkmayan çalışmalardır ve çoğu

tercüme mahiyetindedir. Bunun dışında Türkiye'deki üniversitelerde çalışan Turgunbayev (2014, 2015, 2016) Cumagulova (2007 vd.) gibi Kırgız dil bilimcilerinin Kırgızcadaki bazı fiil ve eklerin kılınış ve görünüş işlevinden bahseden çalışmalarına (makale) rastlamak mümkündür. Bir de Türkiye'deki üniversitelerde yüksek lisans ve doktora eğitimi gören öğrencilerin tezlerinde kılınış kategorisiyle ilgili kısa tanımları görmek mümkündür.

Sonuç olarak, Kırgız dilbiliminin ilk dönem çalışmalarında ağırlıklı olarak daha çok morfoloji ve sentaks konuları işlenmiştir. Ancak son yirmi yıl içinde semantik alanına yönelme, özellikle fiilin semantik bölümünün de araştırılmaya başlandığını gözlemlemek mümkündür. Kırgızcadaki fiillerin leksiko-semantik grupları son 10 - 15 senede Türkçe, Rusça ve İngilizce gibi dillerdeki fiillerle karşılaştırmalı çalışmaları yürütülmektedir. Fiilin semantik yönünü inceleyen çalışmalar günümüz Kırgız dilbilimi çalışmalarında hâlâ popüler konulardan biridir. Kırgızcadaki fiillerin bildirdiği eylemin gerçekleşme tarzıyla ilgili Kudaybergenov (1980), Akmatalliev vd.lerin (2015) çalışmalarının dışındaki gramer çalışmalarında fiillerin bu özelliğine pek değinilmediğini gözlemlemek mümkündür. Her ne kadar bilimsel (makaleler, tezler, monografi vb.) çalışmalar yapılmış ve yapılmakta olsa da bu alanla ilgili çalışılması gereken daha pek çok konu dilbilimcileri beklemektedir.

4. BÖLÜM

KIRGIZCADA KILINIŞ KATEGORİSİ

Çalışmanın bu bölümünde Kırgızcadaki fiillerin kılınışı bakımından sınıflandırılması yapılmaya çalışılacaktır. Kırgızcadaki fiillerin kılınışı bakımından sınıflandırılabilmesi için Kudaybergenov, Tursunov ve Sıdıkova'nın *Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası* 'Kırgız Edebi Dilinin Grameri' (1980) ve Akmatliev, Baygazi- ev, Caynakova, Sadıkova, Marazıkova, Musaev, Toktonaliev, Erkebaev'in *Kırgız Tilinin Cazma Grammatikası - Azırkı Kırgız Adabiy Tili* 'Kırgız Dilinin Yazma Grameri - Günümüz Kırgız Edebi Dili' (2015) adlı çalışmalarından ve daha önce kaleme alınmış gramer çalışmalarından yararlanılacaktır. Metin taraması ve örnekler için başta Koyçiev'in *Bedeldegi Kargış* 'Bedel Geçidindeki Lanet' adlı eseriyle Stanaliev'in *Çagıgandın Köz Caşı* 'Şimşeğin Göz Yaşı' adlı eseri olmak üzere birçok Kırgızca edebi eserler kullanılacaktır. Edebi eserlerin 2000'den sonra kaleme alınmış eserler olmasına dikkat edilmiştir. Çünkü günümüz Kırgızcasında kullanılan örnekler olması çalışmanın amacına daha uygun olacaktır. Kılınışın, eylem bildiren kelimelerin ontolojik yapısında zaten mevcut olduğunu göz önünde bulundurarak örnek kelimelerin anlamları saptamak için Arıkoğlu, Alimova, Askarova, Selçuk tarafından kaleme alınan *Kırgızca - Türkçe Sözlük I, II* ve Yudahin'in *Kirgizko-Ruskiy Slovar; Kırgızca-Orusça Sözdük I, II* 'Kırgızca - Rusça Sözlüğü I, II' bir de Akmatatiev'in editörlüğünü yaptığı *Kırgız Tilinin Tüşündürmө Sözdüğü* 'Kırgız Dilinin Açıklama Sözlüğü' adlı sözlüklerden de yararlanılmıştır. Kırgızcadaki fiillerin kılınışını tespit edebilmek için L. Johanson tarafından geliştirilen kılınış modeli temel alınacaktır. Bu modele göre Türk dillerinde kılınış bildiren fiiller dönüşümlüler ve dönüşümsüzler şeklinde iki ana gruba ayrılır. Dönüşümlü fiiller bir kritik sınıra (noktaya) sahip fiillerdir. Bu tür fiillerin bildirdiği eylemin gerçekleşmiş kabul edilebilmesi için eylemin kritik sınırı (noktayı) aşmış olması gerekmektedir. Dönüşümlü fiiller kendi içinde dönüşümün yani durum değişikliğinin hangi evrede gerçekleştiğine göre başlangıç dönüşümlü fiiller ve bitiş dönüşümlü fiiller şeklinde ikiye ayrılır. Başlangıç dönüşümlü

fiillerin bildirdiği eylemin gerçekleşmiş sayılabilmesi için aşılması gereken dönüşüm noktası başlangıçtır. Bitiş dönüşümlü fiillerin bildirdiği eylemin gerçekleşmiş kabul edilmesi için aşılması gereken kritik bir sınır vardır, o da son sınırdır. Başka bir deyişle bir bitiş dönüşümlü fiilin bildirdiği eylemin gerçekleştirebilir olarak kabul edilebilmesi için son sınırın aşılmış olması gerekmektedir. Dönüşümsüz fiillerde ise aşılması gereken herhangi bir sınır veya kritik nokta bulunmamaktadır. Bu tür fiillerdeki eylemin gerçekleşmesinde önemli olan süreçtir. Burada önemli olan, fiillerin ifade ettikleri olayların süreç safhasında (yani devam ederken) yansıtılmasıdır. Yani çalışmada Johanson'un bu 3'lü (başlangıç dönüşümlü fiiller - bitiş dönüşümlü fiiller - dönüşümsüz fiiller) kılınış sınıflandırması kullanılacaktır.

4.1. DÖNÜŞÜMLÜ FİLLER

4.1.1. Başlangıç Dönüşümlü Fiiller

Başlangıç dönüşümlü fiillerde (İnitialtransformativa) en önemli unsur, olayın başlangıç sınırınıdır. Başka bir deyişle olayın gerçekleşmiş sayılabilmesi için başlangıç sınırınının aşılmış olması gerekmektedir. Bu tür fiiller ilki dinamik ve sonlu, ikincisi ise durağan ve sonsuz olmak üzere iki olayı bildirirler. Bu iki olaydan ilki herhangi bir duruma girmeyi, ikinci olay ise girilen ilk durumu devam ettirmeyi bildirir (Johanson, 2000: 58). Kırgızcada başlangıç dönüşümlü fiiller *otur-* 'otur-' ya da *oltur-* 'otur-', *ukta-* 'uyu-', *caşın-* 'saklan-', *tur-* 'kalk-' vb. bağımsız fiillerle ifade edilir. Bunların dışında Kırgızcada bazı ekleşik fiil yapıları da eylemin başlangıç noktasına vurgu yapabilir. Çünkü ekleşik fiil birleşmeleri neticesinde çoğunlukla kılınış, kip, görünüş, zaman gibi yeni gramer kategorileri oluşur (Gökçe, 2013: 49). Yani belli bir gramatikal süreçten geçen ekleşik fiillerden bazı yeni gramer kategorileri meydana gelmektedir. Kırgızcadaki belli başlı başlangıç dönüşümlü ekleşik fiiller şunlardır: *-A, -y başta-, -(X)p başta-, -(X)p kir-,*.

4.1.1.1. -A, -y başta-

-A, -y *başta*- ekleşik fiil yapısı Kırgızca gramer çalışmalarında (Tursunov, 1960: 45; Tan, 2006: 73-74) işlev açısından eylemin başlangıcını -olayın başladığını- bildirir şeklinde değerlendirilmiştir. Nitekim *başta*- fiili kendi doğal anlamından da anlaşılacağı üzere bir eylemin başlamış olduğunu bildirmektedir. *Başta*- fiili, eğer ana fiil ünsüz bir sesle bitiyorsa -A ve ünlü bir sesle bitiyorsa -y ekleriyle birleşerek ekleşik fiil yapısı oluşturur. Bu birlikte kullanımda işlev açısından eylemin başlangıcını -olayın başladığını- bildirerek eylemin başlangıç sınırında olduğuna işaret eder. Örneğin;

1) *Adegende Puşkindin ırlarınan ayta baştadı*. (Stanaliev, 2021: 68)

'İlk önce Puşkin'nin şiirlerinden *okumaya baştadı*.'

Örnek cümlede Puşkin'in şiirlerinden herhangi birini okumaya başladığını anlamak mümkündür. Bu örnekteki *ayt*- 'söyle-' fiili aslında bir dönüşümsüz fiildir. Ancak -A *başta*- ekleşik fiil yapısıyla birlikte kullanıldığı zaman *ayta başta* fiilinin bildirdiği eylemin başlamakta olduğunu göstermektedir ve eylemin başlangıç sınırına vurgu yapmaktadır.

2) *Kasım başkanın baarın unuttu da, kayradan tigil kız cönündö oylono baştadı*. (Stanaliev, 2021: 89)

'Kasım herkesi unuttu ve tekrar o kız hakkında düşünmeye baştadı.'

Bu örnekteki *oylon*- 'düşün-' fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *Oylon*- fiili -O *başta*- fiil yapısıyla birleşince eylemin başlamakta olduğunu göstermektedir. Yani -O *başta*- ekleşik fiili *oylon*- fiilinin bildirdiği süreç safhasını bloke ederek eylemin başlangıç sınırında olduğunu bildirmektedir.

3) *Canıbardın otu öçünkü tarta baştağan çolpondoy közü aynektey cıltırap, katıp baratkanın baamdadı*. (Koyçiev, 2020: 228)

'Rengi solmaya başlayan çolpan yıldızına bezeyerek hayvanın cam gibi parlayan gözlerinin sertleşmekte olduğunu fark etti.'

3 numaralı örnekteki *tart*- 'çek-' fiili, bitiş dönüşümlü bir fiildir. Ancak -A *başta*- fiil yapısı *tart*- fiilinin bildirdiği eylemin bitiş sınırını bloke etmektedir ve eylemi başlangıç sınıra çekerek eylemin başlamakta olduğunu yani başlangıç sınırında olduğunu göstermektedir.

4) *Ar uruu özün - özü bilgendegi kıyaldan ümütün üzö baştağan Kambar boluşka “ Şabdandın artınan cürüp, ara coldo kırılıp kalmak belek” degen oy ketti.*(Koyçiev, 2020: 235)

‘Her boy kendi istediğini yapabilme hayalinden ümidini kesmeye başlayınca bölge yöneticisi Kambar “Şabdan’ın peşinden giderek ara yolda mı kalacağız ” diye düşündü.’

Örnekteki *üz-* ‘kes-’ fiili de bitiş dönüşümlü bir fiildir. Fakat *-O başta-* fiil yapısı *üz-* fiilinin bildirdiği eyleminin bitiş sınırını bloke etmektedir. *Üzö başta-* fiili eylemin başlangıç sınırında olduğunu bildirmektedir.

4.1.1.2. **-(X)p başta-**

Kırgızcadaki bir diğer başlangıç dönüşümlü ekleşik fiilli yapı *-(X)p başta-* dır. Bu ekleşik fiil yapısı da *-A, -y başta-* ekleşik fiil yapısı gibi işlev açısından esas fiille birlikte kullanıldığı zaman bildirilen eylemin başlamakta olduğunu ifade eder.

1) *Arman munun aytıp baştadı.* (Saginbekova, 2006: 33)

‘Üzüntü ve sıkıntısını anlatmaya başladı.’

1 numaralı örnekte *ayt-* ‘söyle-’ fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *-(X)p başta-* ekleşik fiil yapısı *ayt-* fiilinin bildirdiği eylemin başlamakta olduğunu ifade etmektedir. Yani eylem başlangıç sınırlıdır.

2) *Başka ayla çok, abışkası bıçağın kurçutup baştadı.* (Saginbekova, 2006: 38)

‘Başka çare yok, kocası bıçağını keskinleştirmeye başladı.’

2 numaralı örnekte *kurçut-* ‘kesinleştir-’ fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *-(X)p başta-* fiil yapısı *kurçut-* fiilinin bildirdiği eylemi süreçten başlangıç sınıra çekerek eylemin başlamakta olduğunu göstermektedir.

3) *Kuduka cetip, tegerete kazıp baştadı.* (Saginbekova, 2006: 81)

‘Kuyuya ulaştınca etrafını kazmaya başladı.’

Bu örnek cümledeki *kaz-* ‘kaz-’ fiili, başlangıç dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p başta-* fiil yapısı ise *kaz-* fiilinin bildirdiği eylemin başlamakta olduğunu ve eylemin başlangıç sınırlı olduğunu göstermektedir.

4.1.1.3. *-(X)p kir-*

-(X)p kir- ekleşik fiil yapısı Kırgızca gramer çalışmalarında (Tursunov, 1960: 45; Tan, 2006: 73-74) işlev açısından esas fiilin bildirmiş olduğu eylemin başlatıldığını -bir eyleme girişildiğini- bildirir. Bu fiil esas fiille, çoğunlukla *-(X)p zarf-fiil* ekiyle birlikte kullanılır.

- 1) *Cıgaçtan casalğan at tarağı menen can dosun tırmap kirdi.* (Koyçiev, 2020: 100)

‘Ahşaptan yapılmış at tarağı ile can dostunu (kastedilen at) kaşımaya başladı.’

1 numaralı örnekte *tırma-* ‘kaşı-’ fiili süreci öne çıkaran dönüşümsüz bir fiildir. *-(X)p kir-* ekleşik fiil yapısı *tırma-* fiilini dönüştürerek fiilin bildirmiş olduğu eylemin başlangıç sınırlı olduğunu göstermektedir.

- 2) *Özünön özü süylöp kirgen canağı aksargıl cigit kayra unçukpay kaldı.* (Stanaliev, 2021: 88)

‘Kendi kendisiyle konuşmaya başlayan o sarışın delikanlı tekrar sustu.’

2 numaralı örnek *süylö-* ‘konuş-’ fiili, dönüşümsüz bir fiildir. Sürece bakılarak eylemin gerçekleştiğini söylenebilir. Fakat *-(X)p kir-* fiil yapısı *süylö-* fiilinin bildirdiği eylemi süreçten başlangıç sınıra çekerek eylemin başlamakta olduğunu göstermektedir. Yani *süylö-* eylemi gerçekleşmeye başlamakta olduğunu ifade etmektedir.

Yukarıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere Kırgızcadaki *-A, -y başta-*, *-(X)p başta-*, *-(X)p kir-* gibi ekleşik fiilli yapılar gerçekleşmekte olan eylemin başlangıç sınırlı olduğuna işaret etmektedir. Bu ekleşik fiil yapıları hem bitiş sınırlı hem de süreçli fiilleri dönüştürerek eylemin başlangıcına vurgu yaptığını gösterir. Tüm bu başlangıç sınırlı ekleşik fiil yapıları *-mAyA başla-* yapısıyla uyumludur.

4.1.2. Bitiş Dönüşümlü Fiiller

Bitiş dönüşümlü fiillerde (Finaltransformativa) en önemli unsur ise olayın bitiş sınırıdır. Olayın gerçekleşmiş olarak kabul edilmesi için bitiş sınırının aşılması gerekir. Buradan da anlaşılacağı üzere bir fiilin bitiş dönüşümlü olabilmesi için fiilin bildirdiği eylemin tamamen tamamlanması gerekmektedir. Eylemin gerçekleşmesi ile tamamlanması aynı noktadadır. Johanson kendi çalışmasında bitiş dönüşümlü fiilleri *anlık* (aniden, bir anda gerçekleşen olay) ve *anlık olmayan* (belirli bir süre sonunda gerçekleşen olay) şeklinde iki gruba ayırmıştır (Johanson 1975; 2000: 58 - 61). Kırgızcada bitiş dönüşümlü fiiller *tap-* 'bul-', *öl-* 'öl-', *al-* 'al-', *sındır-* 'kır-', *oygon-* 'uyan-' gibi müstakil fiillerle karşılaşılır. Bu tür müstakil fiillerin dışında Kırgızcada $-(X)p$ *al-*, $-(X)p$ *bol-*, $-(X)p$ *büt-*, $-(X)p$ *ciber-*, $-(X)p$ *iy-*, $-(X)p$ *çık-*, $-A$ *kal-*, $-(X)p$ *kal-*, $-(X)p$ *ket-*, $-A$, $-y$ *ket-*, $-A$, $-y$ *koy-*, $-(X)p$ *koy-*, $-(X)p$ *öt-*, $-A$, $-y$ *sal-*, $(X)p$ *sal-*, $-(X)p$ *taşta-*, $-A$, $-y$ *tüş-*, $-(X)p$ *ber-* gibi ekleşik fiilli yapılar da bitiş dönüşümlüdür.

4.1.2.1. $-(X)p$ *al-*

$-A$ veya $-y$ *al-* ekleşik fiil yapısı daha çok eylemin gerçekleşmesinde yeterlik olanağı bildirmektedir (Akmataliev vd., 2015: 322). Fiilin bu işlevi daha çok kiplik [modality] kategorisiyle ilgili olduğu için burada ele alınmayacaktır.

$-(X)p$ *al-* ekleşik fiil yapısı ise esas fiilin bildirdiği eylemin aceleyle ve birdenbire yapıldığını bildirir. Bu kullanımda eylemin, öznenin kendisi için kendi yararına gerçekleştiğini ve eylemin tamamlandığını bildirir (Kudaybergenov, 1980: 341, Akmataliev vd., 2015: 322).

1) *Kolundagi kıl kıyagın culup alıp, başın cara çaaptır.* (Koyçiev, 2020: 88)

'Elindeki kıl kıyagını (çalgı adı) çekip alıp başı yarmış.'

1 numaralı örnekte *cul-* 'kopar-' fiili bitiş dönüşümlü bir fiildir. $-(X)p$ *al-* ekleşik fiil yapısı *cul-* esas fiilin bildirdiği eylemin tamamladığını bildirmektedir. *Cul-* fiili tek başına bildirdiği eylem gerçekleşirken doğal olarak sonlandığını bildirir. Ama

culup al- fiil yapısı *cul-* fiilinden eylemin gerçekleşirken birdenbire gerçekleşmesiyle ayrılmaktadır.

2) *Eki ayak carmasın içip alğan Narboto köndü.* (Koyçiev 2020; 89)

‘İki kase carma (arpadan yapılan milli içecek ismi) içen Narboto söze geldi.’

2 numaralı örnekte *iç-* ‘iç-’ fiili bitiş dönüşümlü fiildir. *-(X)p al-* ekleşik fiil yapısı *iç-* fiilinin bildirdiği eylemin sonladığını bildirmektedir. Zaten cümlelerin başında da *iki kase* gibi bir sınırlama var. Yani *iç-* eylemi iki kase ile sınırlanmaktadır. Dolayısıyla *-(X)p al-* ekleşik fiil yapısı *iç-* fiilinin kesin bir şekilde tamamlandığını ifade etmektedir.

3) *Özün-özü tildep aldı.* (Stanaliev, 2021: 70)

‘Kendi kendine kızıverdi.’

3 numaralı örnekte *tilde-* ‘kız-’ fiili, bir dönüşümsüz fiildir. *-(X)p al-* ekleşik fiil yapısı *tilde-* fiilini sınırlayarak eylemin sonladığını bildirmektedir. Yani *-(X)p al-* ekleşik fiili *tilde-* fiilini dönüşümlü hale getirmektedir. Örnekten de anlaşılacağı üzere *tildep al-* ekleşik fiil yapısının bildirdiği eylem öznenin kendisi için yapıldığını göstermektedir.

4) *Cegendin ceti atasın taanıtpasarj kusmayı çok dedim da, belkurumdagi şamşardı kıninan suurup aldım.* (Stanaliev, 2021: 82)

‘Yiyenin yedi ceddini tanıtmayacaksan olmaz dedim ve kemerimdeki hançeri kılıfından çekiverdim.’

4 numaralı örnek *suuru-* ‘çek-’ fiili bitiş dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p al-* ekleşik fiil yapısıyla *suuru-* fiilinin bildirdiği eylem birdenbire ve kesin bir şekilde tamamlandığını göstermektedir.

5) *Çırpıktı ayılı ak cooluk kötörüp, sır tabaka daam salıp tosup aldı alardı.* (Stanaliev, 2021: 98)

‘Çırpıktı köy sakinleri onları beyaz yazma ve sırlanmış tabakta ikramlarla karşıladı.’

5 numaralı örnekte *tos-* ‘karşıla-’ fiili bitiş dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p al-* ekleşik fiil yapısıyla *tos-* fiilinin bildirdiği eylemin kesin bir şekilde yapıldığını göstermekte-

dir. Cümleden *tosup al-* ekleşik fiil yapısının bildirdiği eylemin özneler için yapıldığı anlaşılabilir.

4.1.2.2. -(X)p bol-

Kırgızcada bir diğer bitiş dönüşümlü ekleşik fiil yapısı *-(X)p bol-* ekleşik fiil yapısıdır. Ana fiile yalnızca *-(X)p* zarf-fiil ekiyle birleşir. Bu birlikte kullanımda eylemin tam olarak, eksiksiz bir şekilde yapıldığını ifade eden işlev kazanır (Tan 2005; 101, 2006; 78). Örneklerden görüleceği üzere *-(X)p bol-* fiil yapısı birleştiği fiillere son sınıra dayalı bir yorum yapılmasına imkân tanır, böylece fiil ilk etapta kendisinde mevcut olmayan kritik bir sınıra sahip olur ve eylemin tamamlandığını göstererek bitiş dönüşümlü bir fiil olarak yeniden yorumlanır.

1) *Ölgön cigittin söögünö ökürüp bolup, caraluunu üyünö tüşürüp koyup, barımtaçılar boluştun üyü tigilgen aylga cakındaşkanda katçısı kabarladı.* (Koyçiev, 2020: 68)

‘Ölen yiğitin naaşı önünde hüngür hüngür ağladıktan sonra, yaralıyı evine bırakıp, rehin alanlar bölge yöneticisinin evinin dikili olduğu köye yaklaştıklarında haberci haber verdi.’

1 numaralı örnekte *ökür- ‘hüngür hüngür ağla-’* fiili bir dönüşümsüz fiildir. Ancak *-(X)p bol-* ekleşik fiil yapısı birleştiği *ökür-* dönüşümsüz fiiline son sınıra dayalı bir yorum kazandırmaktadır. Böylece *ökür-* fiilinin evre yapısı, ilk etapta sahip olmadığı kritik bir sınır kazanarak eylemin tamamlandığını göstermektedir.

2) *Ukkandın carpın cazıp, özünün da çerin cazıp bolgondo, çobur atın temine teyde “ertençe çeyin kayır” dedi.* (Koyçiev 2020; 52)

‘Duyanın neşesini yerine getirerek, kendisinin de gönlünü eğlendirdikten sonra, atını koşturarak “yarına kadar hoşça kalın” dedi.’

2 numaralı örnekte *çer caz-* ‘eğlen-’ fiili dönüşümsüz bir fiildir. *-(X)p bol-* fiil yapısı *çer caz-* fiilini dönüştürerek eylemin tamamlandığını göstermektedir. Cümledeki *çer cazıp bol-* ekleşik fiil yapısından ‘eğelen-’ fiilinin bildirdiği eylemin tam olarak gerçekleştiği anlaşılabilir.

3) *Katardagi politseylikten baştağan kızmat colundagi eñ uzun raporttu cazıp boldu da, uykusu kaçkandan kirpik kakpay tañ tostu.* (Koyçiev, 2020: 208)

‘Sıradaki polis görevinden beri memuriyet hayatındaki en uzun raporu yazıp bitirdikten sonra, uykusu kaçtığı için göz kırpmadan sabahladı.’

3 numaralı örnekte *caz-* ‘yaz-’ fiili dönüşümsüz bir fiildir. *-(X)p bol-* ekleşik fiil yapısı *caz-* fiilini sınırlayarak eylemin tamamlandığını göstermektedir. Başka bir deyişle bu cümlede *-(X)p bol-* fiil yapısı *yaz-* fiilinin “yazıp bitirdi” şeklinde yorumlanmasına izin vermektedir.

Verilen örneklerden görüleceği üzere *-(X)p bol-* ekleşik fiil yapısı genelde dönüşümsüz *ökür-*, *caz-* gibi fiillerin bildirdikleri süreç safhasını sınırlayarak bu fiillere son sınıra dayalı bir yorum yapılmasına imkân tanımaktadır.

4.1.2.3. *-(X)p büt-*

Büt- fiilini, Kudaybergenov (1980: 337), Akmatalliev vd. (2015: 320) çalışmalarında *-(X)p büt-* ekleşik fiil olarak kullanıldığı zaman kendi leksikoloji anlamından uzaklaşmadan eylemin tamamen tamamlandığını ifade eden yardımcı fiillerden biri olarak tanılamaktalar. *Büt-* fiilinin sözlük anlamı da zaten bir şeyin sonlandığını, bittiğini bildirmektedir. Esas fiile yalnızca *-(X)p zarf - fiil eki* ile bağlanır. *-(X)p büt-* ekleşik fiil yapısı, ana fiilin bildirdiği eylemin, eylemi eyleyen tarafından sonlandırıldığını ve tamamen bitirildiğini ifade eder (Kudaybergenov 1980: 337, Akmatalliev vd. 2015; 335). Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere *-(X)p büt-* ekleşik fiil yapısı genelde dönüşümsüz *kön-*, *ata-* gibi fiillerin bildirdikleri süreç safhasını sınırlayarak bu fiillere son sınıra dayalı bir yorum yapılmasına imkân tanımaktadır.

1) *Pristav, çençiler, soldattar köçmөndөрдүн sıyына könüp бүтүшкөн.* (Koyçiev, 2020: 82)

‘Bölge emniyet müdürü, rütbeliler, askerler göçebe halkın hürmet etmesine çoktan alışmışlardı.’

1 numaralı örnekte *kön-* ‘alış-’ fiili dönüşümsüz fiildir. Ancak *-(X)p büt-* ekleşik fiil yapısı *kön-* fiilini sınırlayarak eylemin tamamlandığı göstermektedir. Yani bu radaki anlamı *kön-* fiilinin bildirmiş olduğu eylemin bitiş sınırlı olduğudur.

2) *Ayagında Sooronbaydın Dürü, Daldabaydın Sultanı, Tölönün Ibrayımı, Şabdandın baldarı dep, dağı köp attı atap bütürdü.* (Koyçiev, 2020: 90)

‘Sonunda Sooronbay’ın Dürü, Daldabay’ın Sultanı, Tölö’nün Ibrayımı, Şabdan’ın oğulları diye daha birçok ismi saydı(sayıp bitirdi).’

2 numaralı örnekte *ata-* ‘say-’ fiili özünde dönüşümsüz bir fiildir. Fakat *-(X)p büt-* ekleşik fiil yapısı *ata-* fiiline sınır koyarak eylemin tamamlandığını göstermektedir. Bu örnekte *atap büt-* ekleşik fiili *ata-* fiilinin bitiş sınırlı olup bildirmiş olduğu eyleminin tamamlandığını ifade etmektedir.

3) *Atçan soldattar zamatta casalıp büttü.* (Koyçiev, 2020: 107)

‘Atlı askerler kısa zamanda oluşturuldu.’

3 numaralı örnekte *casa-* ‘yapmak-/oluştur-’ fiili, dönüşümsüz bir fiildir. Ancak *-(X)p büt-* ekleşik fiil yapısıyla birlikte kullanıldığında *casa-* fiilinin bildirdiği eylemin süreç safhası sınırlanarak eylemin son sınıra ulaştığını ve tamamlandığını göstermektedir.

4.1.2.4. *-(X)p ciber-*

-(X)p ciber- ekleşik fiil yapısı Kudaybergenov (1980: 339), Akmatatiev vd’lerin (2015: 321) çalışmalarında şu şekilde ele alınmaktadır; ekleşik fiil olarak kullanıldığı zaman kendi leksikoloji anlamını bırakarak ya da kaybederek eylemin kısa zamanda kesin ve tamamen tamamlandığını ifade eden yardımcı fiillerden biridir. *Ciber-* fiili, esas fiille yalnızca *-(X)p* zarf-fiil eki olarak kullanılır. Bu kullanımda esas fiilde bildirilen eylemin çabucak, hızlı bir şekilde gerçekleştiği bildirilir. Dolayısıyla bir tezlik ifade eder (Kudaybergenov, 1980: 339, Akmatatiev vd. 2015: 321). Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere *-(X)p ciber-* ekleşik fiil yapısı genelde dönüşümsüz *önğürö-*, *ayt-* gibi fiillerin bildirdikleri süreç safhasını sınırlayarak bu fiillere son sınıra dayalı bir yorum yapılmasına imkân tanımakta-

dır ve aynı zamanda *cut-*, *kır-* gibi bitiş dönüşümlü fiillere de tezlilik anlamı katmaktadır.

1) *Cıgaç kesedeği kımızdı cutup ciberip, “uh!” dedi.* (Koyçiev 2020; 73)

‘Ahşap kasedeki kımızdı yutuverip “uh” dedi.’

1 numaralı örnekte *cut-* ‘yut’ fiili bitiş dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p ciber-* ekleşik fiil yapısı *cut-* fiilinin bildirdiği eylemin hızlı ve kesin bir şekilde tamamlandığını göstermektedir.

2) *Abışkanın öngüröp cibergeni Narbotogo ön köründü.* (Koyçiev, 2020: 99)

‘İhtiyarın hüngür hüngür ağlayıvermesi Narboto’ya sevimsiz geldi.’

2 numaralı örnekte *öngürö-* ‘hüngür hüngür ağla-’ fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *-(X)p ciber-* ekleşik fiil yapısı *öngürö-* fiilinin bildirdiği eylemdeki süreci hızlandırarak eylemin hızlı bir şekilde tamamlandığını göstermektedir. *-(X)p ciber-* ekleşik fiil yapısı *öngürö-* fiilini dönüştürerek bitiş dönüşümlü bir fiil haline getirmektedir.

3) *Tosup atkan mınça miltık toroo bolup, atçandardı cüz kadamçalık da cuutbay, esebe çok kırıp ciberdi.* (Koyçiev, 2020: 218)

‘Karşılaman bu kadar silah geçide engel olarak atlıları yüz adım dahi yaklaştırmadan sayısızca (insanı) yok ediverdi.’

3 numaralı örnekte *kır-* ‘öldür-, yok et-’ fiili, bitiş dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p ciber-* ekleşik fiil yapısı *kır-* fiilinin bildirdiği eylemin hızlı bir şekilde gerçekleştiğini göstermektedir.

4) *Eger “ayt” dese şakıldatıp aytıp ciber.* (Stanaliev, 2021: 116)

‘Eğer söyle derse çekinmeden çabuk çabuk söyleyiver.’

4 numaralı örnekte *ayt-* ‘söyle-’ fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *-(X)p ciber-* fiil yapısı *ayt-* fiilinin bildirdiği eylemdeki süreci hızlandırarak eylemin hızlı bir şekilde gerçekleştiğini göstermektedir. Burada *-(X)p ciber-* ekleşik fiil yapısı *ayt-* fiilinin bildirmiş olduğu eyleme tezlilik anlamı katmaktadır.

5) *Ooba, anı cörgümüştün torunday çielengen oydon oşo kögüçkön kanat bolup köñüldö kalgan mamile oygotup ciberdi.* (Stanaliev, 2021: 126)

'Evet, onu, örümcek ağı gibi sıkı düğümlenen düşünceden güvercinin kanatı gibi gönlünde kalan ilişki uyandırırverdi.'

5 numaralı örnekte *oygon-* 'uyan-' fiili, bitiş dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p ciber-* fiil yapısı *oygon-* fiilinin bildirdiği eylemin hızlı bir şekilde gerçekleştiğini göstermektedir.

4.1.2.5. *-(X)p iy-*

-(X)p iy- ekleşik fiil yapısı, Kırgızca gramer çalışmalarında şu şekilde tanımlanmaktadır; ekleşik fiil olarak kullanıldığı zaman işlevi açısından ilk leksikal anlamından uzaklaşarak ya da anlamını kaybederek eylemin tamamlandığını ifade eden ekleşik fiil yapılarından biridir (Kудaybergenov 1980: 339, Akmatiev vd 2015: 320). Kırgızcada *-(X)p iy-* ekleşik fiil yapısı *-(X)p ciber-* ekleşik fiil yapısının eş anlamlısıdır. İşlevleri açısından her iki ekleşik fiil yapısı hemen hemen aynı fonksiyonlara sahiptir. *-(X)p iy-* ekleşik fiil yapısı esas fiille yalnızca *-(X)p* zarf-fiil eki olarak kullanılır ve esas fiilde bildirilen eyleme kararlılık, kesinlik ve tezlik anlamı katar (Kудaybergenov 1980: 339, Akmatiev vd 2015: 320, Arıkoğlu vd. 2017: 1013, Yudahin, 1985: 296). Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere *-(X)p iy-* ekleşik fiil yapısı *-(X)p ciber-* ekleşik fiil yapısı gibi genelde dönüşümsüz *alkışta-*, *ıyla-* gibi fiillerin bildirdikleri süreç safhasını sınırlayarak bu fiillere son sınıra dayalı bir yorum yapılmasına imkân tanımaktadır. Bunların dışında *sıyrır-* gibi bitiş dönüşümlü fiillere de tezlik anlamı katmaktadır ve bazen *sor-* gibi başlangıç dönüşümlü fiiller için son sınıra dayalı bir yorum yapılmasına imkân tanımaktadır.

1) Bermet süyüngönönön kol çaap iydi. (Saginbekova, 2006: 14)

'Bermet sevincinden alkışlayıverdi.'

1 numaralı örnekte *kol çap-* 'alkışla-' fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *-(X)p iy-* ekleşik fiil yapısı *kol çap-* fiilinin bildirdiği eylemdeki süreci sınırlayarak eylemin hızlı bir şekilde gerçekleşerek tamamlandığını göstermektedir.

2) *Keede karatıp turup ele birtke kanımdı sordurup iyem*. (Saktanov, 2019: 25)

'Bazen gördüğüm halde (bile) biraz kanımı emdiriveririm.'

2 numaralı örnekte *sor-* 'em-' fiili, başlangıç dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p iy-* ekleşik fiil yapısı *sor-* fiilinin bildirdiği eylemdeki başlangıç ve süreç evrelerini kısaltarak eylemin hızlı bir şekilde tamamlandığını göstermektedir.

3) *Emnegedir uşul uçurda apam esime tüşüp, uşundan ulam buuluga buruldap ıylap iydim*. (Saktanov, 2019: 28)

'Nedense bu vakit annemi hatırladığım için hüznlenerek ağlayıverdim.'

3 numaralı örnekte *ıyla-* 'ağla-' fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *-(X)p iy-* ekleşik fiil yapısı *ıyla-* fiilinin bildirdiği eylemdeki süreci sınırlayarak eylemin hızlı bir şekilde gerçekleşerek tamamlandığını göstermektedir.

4) *Tuurasınan arılğan sööktün karala şalça cabuusun sıyrıp iyişip, ölüktü kuçaktay cılgıldı*. (Koyçiev 2020; 244)

'Enine yatan naaşın üzerindeki siyah örtüyü çekiverdi ve naaşı kucaklayarak yığıldı.'

4 numaralı örnekte *sıyrı-* 'sıyrı-/ çek-' fiili, bitiş dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p iy-* ekleşik fiil yapısı *sıyrı-* fiilinin bildirdiği eylemin çabucak gerçekleştiğini ve tamamlandığını göstermektedir.

4.1.2.6. *-(X)p çık-*

Kırgızca bitiş dönüşümlü ekleşik yapısı olarak işlev gören bir diğer ekleşik fiil *-(X)p çık-* ekleşik fiil yapısıdır. *-(X)p çık-* ekleşik fiil olarak kullanıldığı zaman işlevi açısından kendi leksikal anlamından uzaklaşmadan eylemin tamamen tamamlandığını ifade eden yardımcı fiillerden biridir. Ana fiille genelde *-(X)p çık-* şeklinde kullanılır. Bu tür bir kullanım sırasında eylemin baştan sona tam bir şekilde gerçekleştiğini bildirir (Kudaybergenov, 1980: 339, Akmatiev vd. 2015: 321). Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere *-(X)p çık-* ekleşik fiil yapısı genelde başlangıç dönüşümlü fiillerin bildirdikleri eylemin başlangıç ve süreç safhasını sınırlayarak bu fiillere son sınıra dayalı bir yorum yapılmasına imkân tanımaktadır.

1) *Cetesinen kalgan Kudayandın boz ala celegin alıp çığıştı*. (Koyçiev, 2020: 143)

‘Ceddinden kalan Kudayan’ın beyazımtırak bayrağını çıkardılar.’

1 numaralı örnekte *al-* ‘al-’ fiili, bir bitiş dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p çık-* ekleşik fiil yapısı *al-* fiilinin bildirdiği eylemin baştan sona tamamen yapıldığını göstermektedir.

2) *Mukay Kambarovdu atuuga alıp çığıştı*. (Koyçiev, 2020: 282)

‘Mukay Kambarov’u kurşuna dizmek için getirdiler.’

2 numaralı örnekte *alıp çık-* örneğindeki *-(X)p çık-* ekleşik fiil yapısı ilk cümledeki işlev ile aynıdır.

3) *Üç cıl ilgeri bir tatardı öltürgöndüğü üçün karmalıp, ubaktıluu abakta oturup çıkkın murdagı boluş başkaruuçusu*. (Koyçiev, 2020: 205)

‘Üç sene evvel bir Tatarı öldürdüğü için tutuklanarak geçici nezarete atılan eski bölge yöneticisi.’

3 numaralı örnekte *otur-* ‘otur-’ fiili, başlangıç dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p çık-* ekleşik fiil yapısı *otur-* fiilinin bildirdiği eylemin başlangıç ve süreç safhâlarını sınırlandırarak eylemin tamamlandığını göstermektedir.

4) *Stalin kabardı bir emes, eki iret karap çığıp, anan üstöldün bir çetine anı aste ırgıtıp koyup ordunan turdu*. (Saktanov, 2019: 338)

‘Stalin haberi bir değil iki kere gözden geçirdikten sonra onu masanın bir kenarına yavaşça koyarak yerinden kalktı.’

1 numaralı örnekte *kara-* ‘bak-’ fiili başlangıç dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p çık-* ekleşik fiil yapısı *kara-* fiilinin bildirdiği eylemin başlangıç ve süreç safhâlarını sınırlandırarak eylemin tamamlandığını göstermektedir. Yani *-(X)p çık-* ekleşik fiil yapısı *kara-* fiilini dönüştürerek bitiş dönüşümlü fiil haline getirmektedir.

4.1.2.7. -A ve -y kal-

-A, -y kal- ekleşik fiil yapısı, Kırgızcada bitiş dönüşümlü ekleşik fiil yapısı olarak işlev gören bir diğer ekleşik fiildir. *-A, -y kal-* ekleşik fiil olarak kullanıldığı zaman

işlev olarak kendi leksikal anlamından uzaklaşmadan eylemin tamamlandığını ifade eden yardımcı fiillerden biridir. *Çıga kal-* örneğinde olduğu gibi eğer esas fiil bir ünsüz harfle bitiyorsa *-A, -y* zarf - fiilleriyle birlikte kullanılır. Eğer esas fiil *unçukpay kal-* örneğindeki gibi ünlü bir harfle bitiyorsa *-y* zarf-fiil ekiyle birlikte kullanılır. *-y kal-* ekleşik fiil yapısı genelde esas fiilin olumsuz formuyla birlikte kullanılır. *Unçukpay kal-, körböy kal-, ukpay kal-* örneğinde görüldüğü gibi. *-A, -y kal-* ekleşik fiil yapısı eklendiği esas fiilin bildirdiği eylemin aniden ve çabucak gerçekleştiğini bildirir. Dolayısıyla bir tezlik anlamı bildirir (Kudaybergenov, 1980: 341, Akmatalliev vd. 2015: 321). Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere *-A, -y kal-* ekleşik fiil yapısı genelde bitiş dönüşümlü fiillerin gerçekleşme tarzlarına tezlik anlamı katmaktadır. Bazen de başlangıç dönüşümlü fiillerin bildirdikleri eylemi sınırlayarak bu fiillere son sınıra dayalı bir yorum yapılmasına imkân tanımaktadır.

1) *Canına küç kelgen biröösü ilgeri bir cayçılıkta coldon çıga kalğan kırgız çaldın başın kesip alğanın, kösöö eeginen cıra kösöp, kancıgasına ilip alğanın estep ıyladı.* (Koyçiev, 2020: 160)

‘Acı çeken birisi, geçmişte sakin bir zamanda yoldan (karşısına) çıkıveren bir Kırgız ihtiyarın başını kestiğini ve köse çenesini yararak eyerin terkisine takılan kayışa bağladığını hatırlayarak ağladı.’

1 numaralı örnekte *çık-* ‘çık-’ fiili zaten bitiş dönüşümlü bir fiildir. *-A kal-* ekleşik fiil yapısı *çık-* fiilinin bildirdiği eylemin bitiş sınırını göstererek eylemin aniden yapıldığını bildirmektedir.

2) *Barımtaçılar kalmak tuuraluu comoktordon çıga kalğan kaçankı kaarmandar sımal köründü.* (Koyçiev, 2020: 40)

‘Rehin alanlar, kalmaklar hakkında (anlatılan) masallardan çıkıveren eski kahramanlar gibi göründüler.’

2 numaralı örnekte *çıga kal-* örneğindeki *-a çık-* ekleşik fiil yapısı da ilk örnektekiyle benzer işlev göstermektedir.

3) *“Anısı da ıras” deşip, unçukpay kalıştı.* (Koyçiev, 2020: 109)

‘“Onusu da doğru” diyerek susuverdiler.’

3 numaralı örnekte *unçukba-* ‘sus-’ fiili bitiş dönüşümlü bir fiildir. *-y kal-* fiil yapıyla *unçukba-* eyleminin kesin ve birdenbire gerçekleştiğini göstermektedir.

4) *Tar baştıgınan kagazın, kamyş kalemin, sıyasın suury kele, iregenin tuşuna maldaş tokunup otura kalgan katçı kat cazuuga kamdandı.* (Koyçiev 2020; 185)

‘Bez torbasından kağıdını, kamyş kalemini, mürekkebinin çıkararak kapı tarafına bağdaş kurarak oturuveren haberci mektup yazmaya hazırlandı.’

4 numaralı örnekte *otur-* ‘otur-’ fiili, başlangıç dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p kal-* ekleşik fiil yapısı *otur-* fiilini sınırlayarak eylemin aniden ve hızlı bir şekilde gerçekleştiğini ve tamamlandığını göstermektedir. Başka bir deyişle *-(X)p kal-* ekleşik fiil yapısı *otur-* fiilini dönüştürerek bitiş dönüşümlü fiil haline getirmektedir.

4.1.2.8. *-(X)p kal-*

-(X)p kal- ekleşik fiil yapısı esas fiille birlikte kullanıldığı zaman esas fiilin ifade ettiği eylemin tamamen yapıldığını *-tamamlanıp bitirildiğini-* bildirir (Kudaybergenov 1980; 340, Akmatiev vd. 2015; 321). *-(X)p kal-* ekleşik fiil yapısı *-A, -y kal-* ekleşik fiil yapısı gibi esas fiilin bildirdiği eyleme tezlilik anlamı katmamaktadır. Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere *-(X)p kal-* ekleşik fiil yapısı bitiş dönüşümlü fiillerin tamamen gerçekleştiğini göstermektedir. Bazen başlangıç dönüşümlü ve dönüşümsüz fiillerin bildirdikleri eylemi sınırlayarak bu fiillere son sınıra dayalı bir yorum yapılmasına imkân tanımaktadır.

1) *Kırgızdar tegerektep kaldı.* (Koyçiev, 2020: 52)

‘Kırgızlar (etrafı) kuşattılar.’

1 numaralı örnekte *tegerekte-* ‘*kuşatma-*’ fiili başlangıç dönüşümlüdür. *-(X)p kal-* ekleşik fiil yapısı *tegerekte-* fiilinin bildirdiği eylemi sınırlayarak eylemin tamamlandığını ifade etmektedir.

2) *Kırgızdardın mostoyo tüşkönün baykagan pristav “kanırış ugup kalıştıbtı” dep oylop, sözün kaytaladı.* (Koyçiev, 2020: 61)

‘Kırgızların şaşkın ifadelerini fark eden bölge emniyet müdürü “ yanlış mı duydular” diye düşünerek sözünü tekrarladı.’

2 numaralı örnekte *uk-* ‘*duy-*’ fiilinin bildirdiği eylem öznenin duymasıyla gerçekleşmiş kabul edilir. Dolayısıyla *uk-* fiili bir bitiş dönüşümlü fiildir. *-(X)p kal-* ekleşik fiili ise *uk-* fiilinin bildirdiği eylemin tamamen bittiğini bildirmektedir.

3) “*Bal çekekçiñ cerdi baş otu menen alat” degendi ukkanda aynıp kaldı.*
(Koyçiev, 2020: 90)

‘Arıcı arazinin hepsini alacak” denileni duyduğunda fikrini değiştirdi.’

3 numaralı örnekte *aynı-* ‘fikrini değiştir-’ fiili de öznenin fikrini değiştirmesiyle gerçekleşmiş olur. Dolayısıyla *aynı-* ‘fikrini değiştir-’ fiilini bitiş dönüşümlü bir fiil olarak kabul edebiliriz. *-(X)p kal-* ekleşik fiil yapısı *aynı-* fiilin bildirdiği eylemin tamamen tamamlandığını ifade etmektedir.

4) *Ukkandar külüp kalıştı.* (Stanaliev, 2021: 68)

‘Duyanlar güldüler.’

4 numaralı örnekte *kül-* ‘gül-’ aslında dönüşümsüz bir fiildir. Ancak *-(X)p kal-* ekleşik fiil yapısı *kül-* fiilini dönüştürerek *kül-* fiilinin bildirdiği eylemin tamamlandığını ifade etmektedir.

4.1.2.9. *-(X)p ket-*

-(X)p ket- ekleşik fiil yapısı, Kırgızcada bitiş dönüşümlü ekleşik fiil yapısı olarak işlev gören bir diğer ekleşik fiildir. *Ket-* fiili, aslında *kel-* fiilinin zıddı olarak bir yön anlamı bildirir. Ancak ekleşik fiil olarak *-(X)p ket-* şeklinde kullanıldığında esas fiilin belirttiği eylemin tamamen gerçekleştiğini bildirir (Kudaybergenov 1980; 335, Akmatalliev vd. 2015; 320). Burada yön anlamını korur. *-(X)p ket-* ekleşik fiil yapısı *süyün-* ‘sevin-’, *titire-* ‘titre-’ gibi hissetmeyle ilgili yani duygu durum fiiliyle kullanıldığı zaman yön anlamı bildirmez. Eylemin tamamen gerçekleştiğini bildirir ve esas fiilin gerçekleşmesinde tezlik anlamı katar. (Kudaybergenov 1980; 335, Akmatalliev vd. 2015; 320).

1) *Sagalagandardın arasınan cakşıraak biröösü “carayt” dep cönöp ketti.*
(Koyçiev, 2020: 74)

‘Devamlı bakmakta olanların arasından iyi görünümlü birisi “tamamdır” diye yola koyuldu.’

1 numaralı örnekte *cönö-* ‘yürü-’ fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *-(X)p ket-* ekleşik fiil yapısı *cönö-* fiilinin bildirdiği eylemdeki süreci sınırlandırarak eylemin tamamlandığını göstermektedir. Bu örnekteki *-(X)p ket-* ekleşik fiil yapısı yön anlamını korumaktadır.

2) *-Emne körünböyt dese, Narboto kırga cıgıp ketken tura! - deşti Kırgızdar öz ara.*(Koyçiev, 2020: 76)

‘Niye görünmüyor (diye düşünmüşler), meğer Narboto kıra gitmiş! - dediler Kırgızlar kendi aralarında.’

2 numaralı örnek *çık-* ‘çık-’ fiili, bitiş dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p ket-* ekleşik fiil yapısı *çık-* fiilinin bildirdiği eylemin tamamen gerçekleştiğini göstermektedir.

3) *Conu ergilçekke urunup, cooru kanap ketti.* (Koyçiev, 2020: 101)

‘Sırtı, çadırın kapısına değince yarası kanadı.’

3 numaralı örnekte *kana-* ‘kana-’ fiili, başlangıç dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p ket-* ekleşik fiil yapısı *kana-* fiilinin bildirdiği eylemi sınırlandırarak eylemin tamamlandığını göstermektedir.

-(X)p ket- fiil yapısı *süyün-* ‘sevin-’, *titire-* ‘titre-’ gibi hissetmek gibi duygu durumlarla ilgili fiillerle birleştiğinde yön bildirme anlamı tamamen kaybeder ve eylemin tamamen gerçekleştiğini bildirir. Bu durumda eylemin gerçekleşmesinde tezlik anlamı da eklenmektedir (Kudaybergenov, 1980: 336).

1) *Al emnegedir bezgek bolgon kişiçe kalçıldap ketti.* (Abdukarimov 2000: 45)

‘ O nedense sıtması tutmuş birisi gibi titreyiverdi.’

1 numaralı örnekte *kalçıl-da-* ‘titre-’ fiili başlangıç dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p ket-* ekleşik fiil yapısı *kaçıl-da-* fiilinin bildirdiği eylemi sınırlandırarak eylemin hızlı ve ani bir şekilde gerçekleşerek tamamlandığını bildirmektedir.

2) *Acıbay, dağı bir attı koştup kele catkan Erkinbekti körüp, süyünüp ketti.*
(Kudaybergenov, 1980: 336)

‘Acıbay daha bir atla beraber gelen Erkinbek’i görünce seviniverdi.’

2 numaralı örnekte *süyün-* ‘sevin-’ fiili bitiş dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p ket-* ekleşik fiil yapısı *süyün-* fiilinin bildirdiği eylemin hızlı ve ani bir şekilde gerçekleşerek tamamlandığını ifade etmektedir.

4.1.2.10. -A ve -y ket-

-A, -y ket- ekleşik fiil yapısı, Kırgızcada bitiş dönüşümlü ekleşik fiil yapısı olarak işlev gören bir diğer ekleşik fiildir. *Oyo ket-* örneğinde olduğu gibi eğer esas fiil bir ünsüz harfle bitiyorsa *-A, -y* zarf - fiilleriyle birlikte kullanılır. Eğer esas fiil *tuşay ket-* örneğindeki gibi ünlü bir harfle bitiyorsa *-y* zarf - fiil ekiyle birlikte kullanılır. *-A, -y ket-* ekleşik fiil yapısının işlevi esas fiilin bildirdiği eylemin tez ve aniden gerçekleşerek tamamlandığını bildirir. Bu tür kullanımda esas fiilin ne tür bir fiil (durum, aktivite gibi) olduğunun pek önemi kalmamaktadır (Kudaybergenov 1980; 335, Akmatalliev vd. 2015; 320).

1) *Baratkanda attı tuşay ket.*

‘Giderken atı da bukağı vuruver.’

1 numaralı örnekte *tuşa-* ‘*bukağı vur-*’ fiili bitiş dönüşümlü bir fiildir. Yani *tuşa-* fiilinin bildirdiği eylemin gerçekleşmesiyle tamamlanması aynı noktadadır. *-y ket-* fiil yapısı *tuşa-* fiilinin bildirdiği eylemin hızlı bir şekilde tamamlandığı ifade etmektedir.

2) *Cumşak etinen barmak basım cerdi oyo ketiptir.* (Koyçiev, 2020: 231)

‘Etinin yumuşak yerinden parmak ucu kadar yeri koparıvermiş.’

2 numaralı örnek *oy-* ‘kaz-’ fiili, başlangıç dönüşümlü bir fiildir. *-O ket-* ekleşik fiil yapısı *oy-* fiilinin bildirdiği eylemin tamamen ve aniden gerçekleştiğini göstermektedir.

3) *Al coop kütpöstön ayta ketti.* (Koyçiev, 2020: 123)

‘O cevabı beklemeden söyleyiverdi.’

3 numaralı örnek *ayt-* 'konuş-' fiili dönüşümsüz bir fiildir. *-A ket-* ekleşik fiil yapısı *ayt-* fiilinin bildirdiği eylemin çabuk bir şekilde gerçekleşerek tamamlandığını ifade etmektedir.

Verilen örneklerden yola çıkarak şunları söyleyebiliriz; *-(X)p ket-* ekleşik fiil yapısı bitiş dönüşümlü fiillerin doğal şekilde tamamladığını bildirir. Başlangıç dönüşümlü ve dönüşümsüz fiilleri dönüştürerek bitiş dönüşümlü fiil haline getirmektedir. Bunun dışında *-(X)p ket-* ekleşik fiil yapısı *süyün-, titire-* gibi duygu durum fiilleriyle birlikte kullanıldığında *süyünüp ket-* gibi eylemin gerçekleşmesine tezlik anlamı katar. *-A, -y ket-* ekleşik fiil yapısı esas fiilin ne tür fiil (durum, aktivite gibi) olduğuna bakmaksızın eylemin tez ve aniden gerçekleşerek tamamlandığını bildirir.

4.1.2.11. -A ve -y koy-

-A, -y koy- ekleşik fiil yapısı, Kırgızcada bitiş dönüşümlü ekleşik fiil yapısı olarak işlev gören bir diğer ekleşik fiildir.

Şaşıp tursan bara koy. 'Acelen varsa gidebilirsin.'

Tamaktan cey koy. 'Yemekten ye lütfen' örneklerinden anlaşılacağı üzere *-A, -y koy-* ekleşik fiili emir yapıları cümlelerde kullanılıyorsa eylemin yapılmasına izin vermek, ricada bulunmak gibi anlamlar bildirir (Kudaybergenov 1980: 340, Ak-mataliev vd. 2015: 321). Kırgızca gramer kitaplarında *-A, -y koy-* ekleşik fiil yapısının işlevi şöyle açıklanmaktadır; ana fiilini bildirmiş olduğu eylemin tezliğini, kararlılığını ve birdenbire gerçekleştiğini bildirir (Kudaybergenov 1980: 340, Ak-mataliev vd. 2015: 321).

1) *Oşol ırdı, oşol sırdı, oşol küünü uşu kündgö çeyin dalay ıret aytkısı kelip cürgön, akyry ayta koydu.* (Stanaliev 2021; 75)

'O şiiri, o sırı, o ezgiyi bu güne kadar çok kere söylemek istemişti ve sonunda söyleyiverdi.'

1 numaralı örnekte *ayt-* 'söyle-' fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *-A koy-* ekleşik fiil yapısı *ayt-* fiilinin bildirdiği eylemdeki süreci sınırlandırarak eylemin kısa zamanda hızlı bir şekilde tamamlandığını göstermektedir.

2) *Men coop bergençe kekilik algan bürkütçö kunanımdan çerğeldep ala koydu.* (Kazıbaev, 2014: 23)

'Ben cevap verene kadar keklik avlayan kartal gibi elimden tutarak attan indiri-verdi.'

2 numaralı örnekte *al-* 'al-' fiili, bitiş dönüşümlü bir fiildir. *-A koy-* fiil yapısı *al-* fiilinin bildirdiği eylemin aniden ve kesin bir şekilde yapıldığını göstermektedir.

3) *Cañı kişini körö koyup kayra cılt etti.* (Kazıbaev, 2014: 64)

'Yeni kişiyi görür görmez tekrar kayboldu.'

3 numaralı örnekte *kör-* 'gör-' fiili, başlangıç dönüşümlü bir fiildir. *-A koy-* ekleşik fiil yapısı *kör-* fiilinin bildirdiği eylemin aniden ve kesin bir şekilde yapıldığını göstermektedir.

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere *-A, -y koy-* ekleşik fiil yapısı bitiş dönüşümlü fiillerin aniden ve birdenbire gerçekleştiğini göstermektedir. Bazen başlangıç dönüşümlü ve dönüşümsüz fiillerin bildirdikleri eylemi sınırlayarak bu fiillere son sınıra dayalı bir yorum yapılmasına da imkân tanımaktadır.

4.1.2.12. **-(X)p koy-**

-(X)p koy- ekleşik fiil yapısı asıl fiilden sonra gelerek hareketin tamamlandığını bildirir ve kesinlik ifadesini katar (Arıkoğlu vd. II, 2017; 1337). Ancak *-(X)p koy-* ekleşik fiil yapısı *-(X)p sal-*, *-(X)p taştta-* gibi diğer bitiş dönüşümlü ekleşik fiillerde olduğu gibi kararlılık, kesin bir gerçekleşme anlamını barındırmaz, sadece eylemin yavaş bir şekilde tamamen gerçekleştiğini bildirir (Kudaybergenov 1980; 340, Akmatıliev vd. 2015; 321).

1) "*Baarınar kelip, topurak saldınar bele!*" *Degendey can-cagin karanıp koydu.* (Koyçiev, 2020: 65)

"Hepiniz gelip, toprak saldınız mı" der gibi etrafına bakındı.'

1 numaralı örnekte *kara-* 'bak-' fiili, başlangıç dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p koy-* ekleşik fiil yapısı *kara-* fiilinin bildirdiği eylemdeki başlangıç sınırını sınırlayarak eylemin tamamlandığını göstermektedir.

2) *Kırgızdar çoquusu menen aban salganday bir oozdon “aman!” dep aytı-şıp, cügünüp koyuştu.* (Koyçiev, 2020: 71)

‘Kırgızlar hepsi birlikte ezgi söyler gibi bir ağızdan “aman” diye söyleyerek eğil-diler.’

2 numaralı örnekte *cügün-* ‘eğil-’ fiili, başlangıç dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p koy-* ekleşik fiil yapısı *cügün-* fiilinin bildirdiği eylemi sınırlayarak eylemin tamamlandığını göstermektedir.

3) *German dele mınçalık aldabasa gerek orustu! deşip, malakayçan kırgızdan kaçkanına ardanıp, ansız dele cürdöp turgan pristavdı kunarsız biröönün katarına çığarıp koyuştu.* (Koyçiev, 2020: 201)

‘Alman bile bu kadar kandırmamıştı Rusu! diyerek deri başlıklı Kırgızdan kaçtığını gururuna yediremeyip zaten perişan halde olan bölge emniyet müdürünü sıkıcı biri olarak damgaladılar (çıkardılar).’

3 numaralı örnekte *çık-* ‘çık-’ fiili, bitiş dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p koy-* fiili *çık-* fiilinin bildirdiği eylemin tamamen kesin şekilde gerçekleştiğini göstermektedir.

4) *Manap çabarmandıkka altı cigit şaylap koygon eken.* (Koyçiev 2020; 187)

‘Bey ulak için altı yiğidi çoktan seçmiş.’

4 numaralı örnekte *şayla-* ‘seç-’ fiili, bitiş dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p koy-* fiil yapısı *şayla-* fiilinin bildirdiği eylemin kesin olarak sonlandığını ifade etmektedir.

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere *-(X)p koy-* ekleşik fiil yapısı bitiş dönüşümlü fiillerin doğal olarak kesin bir şekilde gerçekleştiğini göstermektedir. Bazen başlangıç dönüşümlü fiillerin bildirdikleri eylemi sınırlayarak bu fiillere son sınıra dayalı bir yorum yapılmasına imkân tanımaktadır.

4.1.2.13. *-(X)p öt-*

-(X)p öt- ekleşik fiil yapısı, Kırgızcada bitiş dönüşümlü ekleşik fiil yapısı olarak işlev gören bir diğer ekleşik fiildir. Ana fiile sadece *-(X)p öt-* şekliyle birleşir. Hem geçişli hem de geçişsiz fiillerle birleşebilir. Bu birleşimi sırasında genel ola-

arak esas fiilde ifade edilen eylemin bütünüyle, tamamen yapıldığını bildirir. (Ak-mataliev vd. 2015: 322, Tan 2005, Askarov, 1965: 134)

1) *Tosmonu carıp ötkön kıyan sımal, aldı tömön karay agılbası!* (Koyçiev, 2020: 150)

‘Engelden taşan sel gibi önü aşağıya doğru akmaz mı!’

1 numaralı örnekte *car-* ‘yar-/ patla-’ fiili, bitiş dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p öt-* fiil yapısı *car-* fiilinin bildirdiği eyleme ‘yarıp geçmek’ gibi bir anlam kazandırarak eylemin tamamen gerçekleşip bittiğini göstermektedir.

2) *Voroşilov katkı bir sıyra köz cügürtüp ötüp, anan kattın bir çetinin çiy-meledi* (Saktanov, 2019: 348)

‘Voroşilov mektubu bir kez daha gözden geçirip mektubun bir kenarına not aldı.’

2 numaralı örnekte *köz cügürt-* ‘göz gezdir-’ fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *-(X)p öt-* fiil yapısı *cügür-* fiilinin bildirdiği eylemdeki süreci sınırlandırarak eylemin tamamen gerçekleşip bittiğini göstermektedir.

3) *Okutabız dep cürüp, balabızdı buzup alıptırbız! - barımtaçı at karmagan Mukaydı kaarıp öttü.* (Koyçiev 2020: 18)

‘Okutacağız diye oğlumuzun yanlış yola sapmasına neden olmuşuz! Rehin alan, atı tutan Mukay’ı azarladı.’

3 numaralı örnekte *kaarı-* ‘azarla-’ fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *-(X)p öt-* ekleşik fiil yapısı *kaarı-* fiilinin bildirdiği eylemdeki süreci sınırlandırarak eylemin tamamen gerçekleşip bittiğini göstermektedir.

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere *-(X)p öt-* ekleşik fiil yapısı bitiş dönüşümlü fiillerin doğal olarak kesin bir şekilde gerçekleştiğini göstermektedir. Bazen dönüşümsüz fiillerin bildirdikleri eylemi sınırlandırarak bu fiillere son sınıra dayalı bir yorum yapılmasına imkân tanımaktadır.

4.1.2.14. *-(X)p sal-*

Kırgızcada bitiş dönüşümlü ekleşik fiil yapısı olarak işlev gören bir diğer ekleşik fiili *-(X)p sal-* ekleşik fiildir. Ekleşik fiil olarak kullanıldığı zaman işlevi açısın-

dan ilk leksikal anlamından uzaklaşarak ya da tamamen bırakarak eylemin tamamen tamamlandığını ifade eder. Ana fiil *-(X)p sal-* zarf-fiil ekiyle birlikte kullanıldığı zaman bildirilen eylemin tamamen gerçekleştiğini bildirir (Kudaybergenov 1980: 339, Akmatalliev vd. 2015: 320).

1) *Eki şilep içegi - kardın aralaştırıa anıtarıp saldı.* (Koyçiev, 2020: 16)

‘İki kere vurup bağırsaklarını karıştırarak ters çevirdi.’

1 numaralı örnekte *anıtar-* ‘ters çevir-’ fiili, bitiş dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p sal-* ekleşik fiil yapısı *anıtar-* fiilinin bildirdiği eylemin tamamen gerçekleştiğini göstermektedir.

2) *Kılçaysak, köp kazak Narbotonu kılıçtap salıptır.* (Koyçiev, 2020: 33)

‘Dönüp baktığımızda birçok Kazak Narboto’yu (çoktan) kılıçtan geçirmiş.’

2 numaralı örnekte *kılıçta-* ‘kılıçtan geçir-’ fiili, bitiş dönüşümlü bir fiildir. Burada *öldürmek* anlamı vermektedir. *-(X)p sal-* ekleşik fiil yapısı *kılıçta-* fiilinin bildirdiği eylemin tamamen sonlandığını ifade etmektedir.

3) *“Tokmuktun kara colunda iloogo kelatkan cıkkıldarı Kırgızdar uurday kaçtı, aydap kelatkan eki casooldun birin caylap salıştı.* (Koyçiev 2020; 105)

‘Tokmok’taki toprak yolda binek hayvan olarak kullanılması için getirilmekte olan atları Kırgızlar çaldılar ve hayvanları getiren görevlilerden birini de öldürdüler.’

3 numaralı örnekte *cayla-* ‘öldür-’ fiili, bitiş dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p sal-* ekleşik fiil yapısı *cayla-* fiilinin bildirdiği eylemin kesin bir şekilde gerçekleştiğini ifade etmektedir.

4) *NKVDnın adamdarı kelip, anı surakka alıp, aytkan-degenine karabay ele kamap salıştı.* (Stanaliev, 2021: 160)

‘NKVD’nın adamları gelerek onu sorguya aldı ve dediklerine bakmaksızın içeri attılar.’

4 numaralı örnekte *kama-* ‘kapat-/ hapset-’ fiili, bitiş dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p sal-* ekleşik fiil yapısı *kama-* fiilinin bildirdiği eylemin kesin bir şekilde gerçekleştiğini göstermektedir.

5) *Tomskiy özün özü atıp saldı.* (Saktanov, 2019: 191)

'Tomskiy kendi kendisini vurdu.'

5 numaralı örnekte *at-* 'vur-/ ateş et-' fiili, bitiş dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p sal-* ekleşik fiil yapısı *at-* fiilinin bildirdiği eylemin kesin bir şekilde gerçekleştiğini göstermektedir.

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere *-(X)p sal-* ekleşik fiil yapısı genelde bitiş dönüşümlü fiillerin doğal olarak kesin bir şekilde gerçekleştiğini göstermektedir.

4.1.2.15. -A ve -y sal-

-A, -y sal- ekleşik fiil yapısı Kırgızcada bitiş dönüşümlü ekleşik fiil yapısı olarak işlev gören bir diğer ekleşik fiildir. *-A, -y sal-* ekleşik fiili ana fiille birlikte kullanıldığında eylemin aniden, çabuk yapıldığını bildirir (Kudaybergenov, 1980: 339, Akmatalliev vd. 2015: 321). Eğer esas fiil *taanıy sal-* örneğindeki gibi ünlü bir harfle bitiyorsa *-y* zarf - fiil ekiyle birlikte kullanılır. *Aldıra sal-* örneğinde olduğu gibi eğer esas fiil bir ünsüz harfle bitiyorsa *-A, -y* zarf - fiil ekleriyle birlikte kullanılır.

1) *Emi ele canında turgan Narbotonu tappay adaşıp, alistan, bir-birine urungan tuulardın arasınan kudayandın boz ala tuusun taanıy sala, atının oozun agıttı.* (Koyçiev, 2020: 150)

'Az önce yanında duran Narboto'yu bulamayıp kaybolarak birbirine karışan bayrakların arasından Kudayan'ın beyazımtırak bayrağını tanıyiverdi ve atını serbest bıraktı.'

1 numaralı örnekte *taanı-* 'tanı-' fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *-y sal-* ekleşik fiil yapısı *taanı-* fiilinin bildirdiği eylemde mevcut olan süreci sınırlayarak eylemin aniden gerçekleştiğini göstermektedir.

2) *Ayılı cakın eken, Nurmambet eli eski kiyiz, şırdak aldıra sala, alaçıkta tıgıldı.* (Koyçiev, 2020: 169)

'Köyü yakınmış, Nurmambet'in halkı eski keçe halı, şırdak getiriverdiler ve alaçıklar dikildi.'

2 numaralı örnekte *al-* ‘al-’ fiili, bitiş dönüşümlü bir fiildir. *-A sal-* ekleşik fiil yapısı *al-* fiilinin bildirdiği eylemin aniden ve kesin bir şekilde gerçekleştiğini göstermektedir.

3) *Atası-balasın, ulusu - kiçüüsün baş kılıp, beşten - ondon ılgabay alıp çıgıp, naragıraaktağı korumdun tübünö tize saldı.* (Koyçiev, 2020: 263)

‘Babası ve oğlu, büyüğü ve küçüğü başta olmak üzere beş ondan özel olarak seçmeden çıkartarak öbür taraftaki çakıl taşlarının yanına sıraya diziverdiler.’

3 numaralı örnekte *tiz-* ‘diz-’ fiili, başlangıç dönüşümlü bir fiildir. *-A sal-* fiil yapısı *tiz-* fiilinin bildirdiği eylemi sınırlayarak eylemin aniden ve kesin bir şekilde gerçekleştiğini göstermektedir.

4) *Ala kiyizdi üstünö alaçıktağ çürgöy salıp, soksoyup oturat Bedeldin eesi keyiptenip.* (Koyçiev, 2020: 277)

‘Keçe halıyı üzerine alaçık gibi yapıverdi ve Bedel’in koruyucusu gibi dikilip kaldı.’

4 numaralı örnekte *çürgö-* ‘hemen, bir anda bir şeyi yapıver-’ fiili, bitiş dönüşümlü bir fiildir. *-y sal-* fiil yapısı *çürgö-* fiilinin bildirdiği eylemin aniden ve kesin bir şekilde gerçekleştiğini göstermektedir.

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere *-A, -y sal-* ekleşik fiil yapısı bitiş dönüşümlü fiillerin bildirdikleri eylemin aniden, birdenbire gerçekleştiğini göstermektedir. Bazen başlangıç dönüşümlü ve dönüşümsüz fiillerin bildirdikleri eylemi sınırlayarak bu fiillere son sınıra dayalı bir yorum yapılmasına imkân tanımaktadır

4.1.2.16. *-(X)p taşt-*

-(X)p taşt- ekleşik fiil yapısı, Kırgızcada bitiş dönüşümlü ekleşik fiil yapısı olarak işlev gören bir diğer ekleşik fiildir. Ekleşik fiil olarak kullanıldığı zaman işlevi açısından ilk leksikal anlamından pek uzaklaşmadan eylemin tamamlandığını ifade eder. *Taşt-* fiili sözlük anlamı itibarıyla *bırakmak, atmak* gibi eylemin sonlandığına işaret ederek yardımcı fiil olarak bitmiş olan hareketi pekiştirmek için

kullanılır (Akmataliev vd. 2015: 321). Çoğunlukla ana fiile -(X)p taştta- şeklinde bağlanır. Birlikte kullanıldığı zaman eylemin tam olarak gerçekleştiğini bildirir. Bu gerçekleşme kararlı ve kesin bir şekilde gerçekleşme anlamı barındırır (Kudaybergenov, 1980: 338, Akmataliev vd. 2015: 321).

1) *Kaamıt kiygizip baratkanda koşkurup ketip, anı tetigindey serpip taştta-çu.* (Kazıbayev 2014; 69)

'Hamutu giydirirken ürktüğü için hamutu uzağa fırlatırdı.'

1 numaralı örnekte *serp-* 'fırlat-' fiili, bitiş dönüşümlü bir fiildir. -(X)p taştta- ekleşik fiil yapısı *serp-* fiilinin bildirdiği eylemin kesin bir şekilde yapıldığını bildirmektedir.

2) *Cumuştı birotolo bütürüp taşttaap, anan bir colu catayın dedi.* (Kazıbayev, 2014:80)

'İşi tamamen bitireyim, öyle yatayım dedi.'

2 numaralı örnekte *bütür-* 'bitir-' fiili, bitiş dönüşümlü bir fiildir. -(X)p taştta- ekleşik fiil yapısı *bütür-* fiilinin bildirdiği eylemin tamamen ve kesin bir şekilde gerçekleştiğini ifade etmektedir.

3) *Mintpese çoçkolor tıtıp taşttayıt.* (Kazıbayev, 2014: 81)

'Böyle yapmazsa domuzlar yırtarlar.'

3 numaralı örnekte *tıt-* 'yirt-' fiili, bitiş dönüşümlü bir fiildir. -(X)p taştta- fiil yapısı *tıt-* fiilinin bildirdiği eylemin kesin bir şekilde yapıp tamamlandığını göstermektedir.

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere -(X)p taştta- ekleşik fiil yapısı genelde bitiş dönüşümlü fiillerin doğal olarak kesin bir şekilde gerçekleştiğini göstermektedir.

4.1.2.17. -A, -y tüş-

-A, -y tüş- ekleşik fiili, Kırgızcada bitiş dönüşümlü ekleşik fiil yapısı olarak işlev gören bir diğer ekleşik fiildir. Çoğunlukla ana fiille -A ve -y tüş- şeklinde kullanılır. Bu kullanım sırasında işlev olarak hareketin aniden, birden, kısa zaman

içinde gerçekleştiğini bildirir. Bazen esas fiilin bildirdiği eylemin aniden ve hızlıca gerçekleşerek bir durumdan başka bir duruma geçişini bildirir (Kudaybergenov 1980: 334, Akmatalliev vd. 2015: 319)

1) *Torusun ok cılınday soylotup, köpçülükötön azga ozup, Narboto Kambar buluş menen teñele tüştü* (Koyçiev, 2020: 145)

'Doru atını yılan gibi herkesten biraz öne çıkartarak Narboto, bölge yöneticisi Kambar ile aynı hizaya geliverdi.'

1 numaralı örnekte *teñe-* 'denk duruma getir-' fiili, başlangıç dönüşümlü bir fiildir. Yani *teñe-* fiilinin ilk evresi denk duruma gelmek ve ikinci evresi bu pozisyonunu devam ettirmek. *-A tüş-* ekleşik fiil yapısı, *teñe-* fiilinin bildirdiği eylemini sınırlayarak eylemin hızlı bir şekilde tamamlandığını göstermektedir.

2) *Eldin tekşi çıkkın dooşunan atursun Şamşı toolorunun başın çalğan buluttar buzulup, arkaygan çokularga imerilip, uyulguy tüşkönsüyt, sarı talanı kaptap öskön şıbaktın başı kıymıldap, çöp capırıla tüşkönsüyt...* (Koyçiev, 2020: 188)

'Halkın hep bir ağızdan çıkan sesinden (tek) o değil Şamşı dağlarının tepesinde toplanan bulutlar bozulup, yüksek tepelere savrulurak yükseliverdi. Sarı tarlayı (ova) kaplayarak yetişen acı bitkisinin uçları sallanarak otlar kıvrılıvermiş gibi.'

Bu cümlede iki örnek bulunmaktadır. Birincisi, *uyulgu-* 'buram buram yüksel-' fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *-y tüş-* ekleşik fiil yapısı *uyulgu-* fiilinin bildirdiği eylemdeki süreci sınırlayarak eylemin hızlı bir şekilde gerçekleştiğini göstermektedir. İkincisi, *capır-* 'kıvrır-' fiili, bitiş dönüşümlü bir fiildir. *-A tüş-* ekleşik fiil yapısı *capır-* fiilinin bildirdiği eylemin çabucak ve kesin bir şekilde gerçekleştiğini göstermektedir.

3) *Tabışıp, süzüşüp kalıssa, köñüldörü caylana tüşöt*. (Koyçiev, 2020: 232)

'Karşılaşırlarsa gönülleri ferahlayıverir.'

3 numaralı örnekte *cayla-* 'ferahlat-/ rahatlat-' fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *-A tüş-* ekleşik fiil yapısı *cayla-* fiilinin bildirdiği eylemdeki süreci sınırlayarak eylemin hızlı bir şekilde gerçekleştiğini göstermektedir. Bu örnekten anlaşılacağı üzere gerçekleşen eylem neticesinde bir durumdan (sıkıntılı bir durumdan) başka bir duruma (rahatlama durumuna) geçiş olduğunu görebiliriz.

4) *Oşondo anın közünün cagımduulugu menem ötkürlüğü köz aldına tartı-la tüştü*. (Stanaliev, 2021: 20)

'O zaman onun gözlerinin sevimliliği ile keskinliği gözler önüne geliverdi.'

4 numaralı örnekte *tartıl-* 'çekil-' fiili, bitiş dönüşümlü fiildir. *-A tüş-* ekleşik fiil yapısı *tartıl-* fiilinin bildirdiği eylemin çabucak ve kesin bir şekilde gerçekleştiğini göstermektedir.

5) *Kaygıлуу балалık, kaygıлуу ötkön күндөр менен бirtolo koştoşup, boy tarta tüştüm*. (Saktanov, 2019: 41)

'Kaygılı çocukluk, kaygılı geçmiş günler ile temelli veda ederek (biraz daha) büyüyüverdim.'

5 numaralı örnekte *boy tart-* 'büyü-' fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *-A tüş-* ekleşik fiil yapısı *boy tart-* fiilinin bildirdiği eylemdeki süreci sınırlayarak eylemin hızlı bir şekilde gerçekleştiğini göstermektedir.

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere *-A, -y tüş-* ekleşik fiil yapısı bitiş dönüşümlü fiillerin bildirdiği eylemin aniden, birdenbire gerçekleştiğini göstermektedir. Bazen başlangıç dönüşümlü ve dönüşümsüz fiillerin bildirdikleri eylemi sınırlayarak bu fiillere son sınıra dayalı bir yorum yapılmasına imkân tanımaktadır.

4.1.2.18. **-(X)p ber-**

-(X)p ber- ekleşik fiil yapısı, Kırgızcada bitiş dönüşümlü ekleşik fiil yapısı olarak işlev gören bir diğer ekleşik fiildir. Ana fiille *-(X)p ber-* şekliyle birlikte kullanıldığında ise başkası için yapma veya başkasının yararına yapma anlamlarını bildirir. Burada eylemin tamamlanmış olduğu anlamını bildirir (Kudaybergenov, 1980: 334; , Akmataliev vd. 2015: 319).

1) *Kırgızdar momoyup oturup beriştı*. (Koyçiev, 2020: 79)

'Kırgızlar hiç ses çıkarmadan uslu oturdular.'

1 numaralı örnekte *otur-* 'otur-' fiili, başlangıç dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p ber-* ekleşik fiil yapısı *otur-* fiilinin bildirdiği eylemin başlangıç sınırını sınırlayarak eyle-

min tamamlandığını göstermektedir. Bu örnekteki *otur-* fiilinin bildirdiği eylem Kırgızlar tarafından başka birisi için yapılmaktadır.

2) *Cigitter cılıkını bir koogo tığıp, “arasından tandan al!” dep turup berişti.*
(Koyçiev, 2020: 98)

‘Yiğitler atları bir ahıra kapatarak “arasından seç!” diye (tavır sergilediler) dur-
dular.’

2 numaralı örnekte *tur-* ‘kalk-’ fiili, başlangıç dönüşümlü bir fiildir. $-(X)p$ *ber-* fiil yapısı *tur-* fiilinin bildirdiği eylemin başlangıç sınırını sınırlayarak eylemin tamamlandığını göstermektedir. Bu örnekteki *tur-* fiilin bildirdiği eylem başka birisi için yapılmaktadır.

3) *Kolun arı-beri caşsagan beçara tüşünüksüz ün salıp, saldattı bir, ölüktördü bir akşıya karap, bet kelgen cagina kaçıp berdi.* (Koyçiev, 2020: 263)

‘Ellerini bir öbür tarafa bir bu tarafa sallayan zavallı anlaşılması zor ses çıkararak bir askere bir ölümlere bakıp önüne doğru kaçtı.’

3 numaralı örnekte *kaç-* ‘kaç-’ fiili, bitiş dönüşümlü bir fiildir. $-(X)p$ *ber-* fiil yapısı *kaç-* fiilinin bildirdiği eylemin tamamen gerçekleştiği göstermektedir.

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere $-(X)p$ *ber-* ekleşik fiil yapısı genelde başlangıç dönüşümlü fiillerin bildirdikleri eylemi sınırlayarak bu fiillere son sınıra dayalı bir yorum yapılmasına imkân tanımaktadır. Bazen bitiş dönüşümlü fiillerin bildirdiği eylemin tamamen gerçekleştiğini göstermektedir.

4.2. DÖNÜŞÜMSÜZ FİLLER

L. Johanson’a göre dönüşümsüz fiillerin (Nontransformativa) gerçekleşmiş sayılabilmesi için diğer fiil türlerinde olduğu gibi aşılması gereken herhangi bir kritik sınır/nokta bulunmamaktadır. Dolayısıyla dönüşümsüz fiiller bir kritik sınıra sahip olmayan fiillerdir (Johanson, 2000: 62). Herhangi bir sınırlamadan yoksun olan dönüşümsüz fiillerdeki olayın gerçekleşmesinde önemli unsur, süreçtir. Yani dönüşümsüz fiillerdeki olay süreçte başlar, devam eder ve tamamlanır. Bu nedenle bu tür fiillerde olayın gerçekleşmeye başlaması ile tamamlanması aynı noktada değildir. Johanson dönüşümsüz fiilleri kendi içinde dinamik olanlar ve

dinamik olmayanlar şeklinde ikiye ayırmıştır. Dinamik olan dönüşümsüz fiiller daha fazla iç enerji ve etkinlikle, daha kısa sürede gerçekleşmektedir (Johanson. 2000; 64). Dinamik olmayan dönüşümsüz fiiller ise çoğunlukla durağan fiillerdir ve dinamik dönüşümsüz fiillere göre daha uzun sürede gerçekleşirler (Johanson, 2000: 65). Kırgızcada dönüşümsüz fiiller *oku-* ‘oku-’, *ıyla-* ‘ağla-’, *oylon-* ‘düşün-’ gibi bağımsız fiillerle bildirilir. Bunun dışında dönüşümsüz fiiller bazı ekleşik fiiller tarafından da bildirilebilir. Kırgızcadaki dönüşümsüz fiilleri oluşturan ekleşik fiiller şunlardır; *-(X)p bar-*, *-A, -y ber-*, *-(X)p cat-*, *-A, -y cat-*, *(X)p cönö-*, *-A, -y cür-*, *-(X)p cür-*, *-A, -y kel-*, *-(X)p kel-*, *(X)p otur-*, *-A, -y tur-*, *(X)p tur-*.

4.2.1. *-(X)p bar-*

-(X)p bar- ekleşik fiil yapısı Kırgızcada dönüşümsüz ekleşik fiil yapısı olarak işlev gören bir diğer ekleşik fiildir. Ekleşik fiil olarak kullanıldığı zaman işlevi açısından eylemin gelişmesini ve yönünü ifade eder. Bu nedenle bu ekleşik fiilde sürecin ön plana çıktığını söyleyebiliriz. Ana fiille genelde *-(X)p bar-* şekliyle birlikte kullanılır ve ana fiilin ifade ettiği eylemin başladıktan sonra oluşmasını ve gelişmesini gösterir. (Kudaybergenov, 1980: 336, Akmatalliev vd. 2015: 320)

1) *Könjüldörünö tuura kelbey kalsa ele, basa kalıp muuzday berişçü eken, şamşarına kolu cetpey, tutalanıp baratsa, cazdıgı menen tumçukturup salçu eken.* (Koyçiev, 2020: 74)

‘İsteklerine uymuyorsa hiç bir şeyine bakmadan keser, hançerine uzanmayıp öfkelenince yastığıyla boğarmış.’

1 numaralı örnekte *tutalan-* ‘sinirlen-/ öfkelen-’ fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *-(X)p bar-* ekleşik fiil yapısı *tutalan-* fiilinin bildirdiği eylemin başlangıcından sonraki gelişme evresinde olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla süreci ön plana çıkarmaktadır. Yani eylem ‘tutalanmaya başlamış’ ve şu an ‘hâlâ tutulanmaya devam’ etmektedir.

2) *Kök börü tartsam dep, ermek izdep baratam.* (Koyçiev, 2020: 88)

‘Kök börü oynayayım diye kendime eğlence arıyorum.’

2 numaralı örnekte *izde-* ‘ara-’ fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *-(X)p bar-* ekleşik fiil yapısı *izde-* fiilinin bildirdiği eylemin başlangıcından sonraki gelişme evresinde olduğunu göstermektedir. *İzde-* eylemi başlamış ve şu an hâlâ (izdemeye) devam etmektedir.

3) *Toonu közdöy baştağan cılkılar karañgıga citip, aralağı alıstap barat.*
(Koyçiev, 2020: 98)

‘Dağ tarafa yönelen atlar karanlıkta kaybolarak (git gide) uzaklaşıyorlar.’

3 numaralı örnekte *alısta-* ‘uzaklaş-’ fiili, başlangıç dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p bar-* ekleşik fiil yapısı *alıstı-* fiilinin bildirdiği eylemin başlangıcından sonraki gelişme evresine işaret ederek eylemin süreçte devam etmekte olduğunu göstermektedir.

4) *Tınyaydın baldarı çaap baratat tiginde.* (Koyçiev, 2020: 223)

‘Tınyay’ın oğulları at koşturuyor o tarafta.’

4 numaralı örnekte *çap-* ‘at koştur-’ fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *-(X)p bar-* ekleşik fiil yapısı *çap-* fiilinin bildirdiği eylemin başlangıcından sonraki gelişme evresinde olduğunu göstermektedir. Yani *çap-* eylemi başlamış ve şu an hâlâ devam etmektedir.

5) *Canıbardın otu öçünkü tarta baştağan çolpondoy közü aynektey cıltırap, katıp baratkanın baamdadı.* (Koyçiev, 2020: 228)

‘Rengi solmaya başlayan çolpan yıldızı gibi olan hayvanın gözleri cam gibi parlayarak sertleşmekte olduğunu fark etti.’

5 numaralı örnekte *katı-* ‘sertleş-/ don-’ fiili, bitiş dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p bar-* ekleşik fiil yapısı *katı-* fiilinin bildirdiği eylemin başlangıcından sonraki gelişme evresinde olduğunu göstermektedir. Yani *katı-* eylemi başlamış ve şu an hâlâ devam etmektedir.

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere *-(X)p bar-* ekleşik fiil yapısı genelde dönüşümsüz fiillerin bildirdikleri eylemin hâlâ süreçte devam etmekte olduğunu bildirmektedir. Bazen bitiş dönüşümlü ve başlangıç dönüşümlü fiillerin bildirdiği eylemin sınırlarını etkisizleştirerek bu fiillere sürece dayalı bir yorum yapılmasına imkân tanımaktadır.

4.2.2. -A, -y ber-

Kırgızcada dönüşümsüz ekleşik fiil yapısı olarak işlev gören bir diğer ekleşik fiil, -A, -y ber- ekleşik fiil yapısıdır. Ekleşik fiil olarak kullanıldığı zaman işlevi açısından eylemin uzadığı ifade eder. -A, -y ber- ekleşik fiil yapısı emir kipiyle birlikte kullanıldığı zaman eylemin gerçekleşmesine izin verildiğini ve eylemin uzun sürdüğünü -alışkanlık hâline gelmiş- olduğunu da bildirir (Kudaybergenov 1980: 333 Akmataliev vd. 2015: 319)

1) *Boz kırğa çıgıp col karagandardın karaandarı da ulamdan ulam azaya berip, anan alar da közgö körünböy kaldı.* (Stanaliev, 2021: 40)

‘Boz kıra çıkararak yolu gözetleyenlerin karaltıları gitgide azalarak sonunda göze görünmez oldu.’

1 numaralı örnekte *azal-* ‘azal-’ fiili, başlangıç dönüşümlü bir fiildir. -A ber- ekleşik fiil yapısı *azal-* fiilinin bildirdiği eylemdeki sürece işaret ederek eylemin hâlâ devam ettiğini göstermektedir.

2) *Eger “ayt” dese şakıldatıp aytıp ciber, aytıp catkanda tigilerdin közün karaba, bizdi tikten turup, sayray ber.* (Stanaliev, 2021: 116)

‘Eğer “söyle” derse çekinmeden çabuk çabuk söyleyiver ve söylerken onlara bakma, bize bakarak söyle.’

2 numaralı örnekte *sayra-* ‘öt-’ fiili, dönüşümsüz bir fiildir. -y ber- ekleşik fiil yapısı *sayra-* fiilinin bildirdiği eylemdeki sürece işaret ederek eylemin hâlâ devam ettiğini göstermektedir.

3) *Ayalday turgan kezeñ emes, artındagılar küüsünön canbay öte berişti.* (Koyçiev, 2020: 227)

‘Durmanın şimdi zamanı değil, geriden gelenler hızlarını kesmeden geçtiler.’

3 numaralı örnekte *öt-* ‘geç-’ fiili, bitiş dönüşümlü bir fiildir. -A ber- ekleşik fiil yapısı *öt-* fiilinin bildirdiği eylemin bitiş sınırını bloke ederek eylemin henüz tamamlanmadığını ve hâlâ süreçte olduğunu göstermektedir.

4) *Cöö - calaņı aralaş karaluu köçtü baştap çığa berişti tünjörö.* (Koyçiev, 2020: 238)

'Yaya olanları perişan halde olan karışık göçe öncülük ederek karanlık basınca yola koyuldular.'

4 numaralı örnekte *çık-* 'çık-' fiili, bitiş dönüşümlü bir fiildir. *-A ber-* ekleşik fiil yapısı *çık-* fiilinin bildirdiği eylemin bitiş sınırını engelleyerek eylemin daha tamamlamadığını ve henüz süreçte ilerlediğini göstermektedir.

5) *Kaçtım dese, alıs kaçpaptır, omkorulgan karagaydın çirigen, köñdöy dümürünö başın tıgıp, bük tüşüp, bürüşüp cata beriptir.* (Koyçiev, 2020: 260)

'Kaçtım dese de uzağa kaçmamış, çürümüş, içi boş devrilen ağaç kütüğüne başını sokmuş ve büzülerek yatmış.'

5 numaralı örnekte *cat-* 'yat-' fiili, başlangıç dönüşümlü bir fiildir. *-A ber-* ekleşik fiil yapısı *cat-* fiilinin bildirdiği eylemin hâlâ devam ettiğini göstermektedir.

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere *-A, -y ber-* ekleşik fiil yapısı genelde dönüşümsüz fiillerin bildirdikleri eylemin hâlâ süreçte devam etmekte olduğunu bildirmektedir. Bazen bitiş dönüşümlü ve başlangıç dönüşümlü fiillerinin bildirdiği eylemin sınırlarını etkisizleştirerek bu fiillere sürece dayalı bir yorum yapılmasına imkân tanımaktadır.

4.2.3. *-(X)p cat-*

Kırgızcada dönüşümsüz ekleşik fiil yapısı olarak işlev gören bir diğer ekleşik fiil, *-(X)p cat-* ekleşik fiil yapısıdır. *-(X)p cat-* ekleşik fiil olarak kullanıldığı zaman işlevi açısından eylemin uzadığını ifade eder. Ana fiille *-(X)p cat-* şekliyle birlikte kullanılır ve ana fiilin bildirdiği eylemin sürekliliğini, uzunluğunu ya da şu anda yapıldığını bildirir (Kudaybergenov, 1980: 331, Akmatiev vd. 2015: 318).

1) *Ayıldagı çortamandar bir aydan beri Tülkübek için iştep catışat.* (Saktanov, 2019: 23)

'Köydeki yoksul halk bir aydır Tülkübek için çalışıyorlar.'

1 numaralı örnekte *işte-* ‘çalış-’ fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *-(X)p cat-* ekleşik fiil yapısı *işte-* fiilinin bildirdiği eylemin hâlâ devam ettiğini ve şu anda yapılmakta olduğunu göstermektedir.

2) *Eger “ayt” dese şakıldatıp aytıp ciber, aytıp catkanda tigilerdin közün karaba, bizdi tikten turup, sayray ber.* (Stanaliev, 2021: 116)

‘Eğer söyle derse çekinmeden çabuk çabuk söyleyiver ve söylerken onlara bakma, bize bakarak söyle.’

2 numaralı örnekte *ayt-* ‘söyle-’ fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *-(X)p cat-* ekleşik fiil yapısı *ayt-* fiilinin bildirdiği eylemin devam ettiğini ve şu an yapıldığını göstermektedir.

3) *Üç çakırımçalık alısta cılandın izindey sozulup catkan kara coldun üstünön karagan karool.* (Koyçiev, 2020: 86)

‘Üç kilometre uzakta yılanın izi gibi uzanan toprak yola üstten bakan bekçi.’

3 numaralı örnekte *sozul-* ‘uza-’ fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *-(X)p cat-* ekleşik fiil yapısı *sozul-* fiilinin bildirdiği eylemin hâlâ devam ettiğini göstermektedir.

4) *Caasın tartıp catat* (Koyçiev, 2020: 94)

‘Yayını çekiyor.’

4 numaralı örnekte *tart-* ‘çek-’ fiili, bitiş dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p cat-* ekleşik fiil yapısı *tart-* fiilinin bildirdiği eylemin bitiş sınırından sonra da devam ettiğini ve şu an yapılmakta olduğunu göstermektedir. Bitiş dönüşümlü fiillerden sonraki bu durum ile ilgili Aslan Demir şöyle demektedir; son dönüşümlülerde de dönüşüm sonrası durağan evreye yönelme ifadesi bildirir (Aslan Demir, 2013: 85).

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere *-(X)p cat-* ekleşik fiil yapısı genelde dönüşümsüz fiillerin bildirdikleri eylemin hâlâ süreçte devam etmekte olduğunu bildirmektedir. Bazen bitiş dönüşümlü fiillerin bildirdiği eylemin sınırlarını etkisizleştirerek bu fiillere sürece dayalı bir yorum yapılmasına imkân tanımaktadır.

4.2.4. -A, -y cat-

-A, -y cat- ekleşik fiil yapısı gelecek zaman ekiyle birlikte kullanıldığı zaman ana fiilin bildirmiş olduğu eylemin konuşulan zamandan sonra gelecek zamanda da devam edeceğini bildirir (Kudaybergenov, 1980: 331, Akmatiev vd. 2015: 318). Burada da süreklilik anlamını korur.

1) *Başka tüşkönün körö cataarbız*. (Saginbayeva, 2016: 56)

‘Başa gelecek olanı bakarız.’

1 numaralı örnekte kör- ‘bak-’ fiili başlangıç dönüşümlü bir fiildir. -A cat- ekleşik fiil yapısı kör- fiilinin bildirdiği eylemin şu an süreçte devam ettiğini bildirmektedir. *kör+ö cat+aar+bız* örneğindeki -A cat- ekleşik fiiliyle bir kullanılan -A gelecek zaman eki *kör-* fiilinin bildirdiği eylemin süreçten sonra gelecekte de devam edeceğini bildirmektedir.

2) *Bul cönündö biz dağı bilgenibizdi ayta cataarbız* (Saginbayeva, 2016: 101)

‘Bununla ilgili bir de bildiklerimizi anlatacağız.’

2 numaralı örnekte -A cat- ekleşik fiil yapısı *ayt-* ‘söyle-’ fiilinin bildirdiği eylemin gelecekte de devam edeceğini bildirmektedir.

4.2.5. -(X)p cür-

Kırgızcada dönüşümsüz ekleşik fiil yapısı olarak işlev gören bir diğer ekleşik fiil, -(X)p cür- ekleşik fiil yapısıdır. -(X)p cür- ekleşik fiil olarak kullanıldığı zaman işlevi açısından eylemin uzadığını ifade eder. Ana fiille genelde -(X)p cür- şekliyle birlikte kullanılır ve eylemin uzun bir süreçte aralıklarla devam ettiğini bildirir. -(X)p cür- ekleşik fiili bazen kontekste göre eylemin aralıksız devam ettiğini bildirir (Akmatiev vd. 2015: 318). Bu tür eylem kısa bir zaman aralığında ya da zaman açısından sınırlama koyulmadan genel olarak devam eden eylem de olabilir (Kudaybergenov, 1980: 328, Akmatiev vd. 2015: 318).

1) *Murda, Kara - Koşuzdun dunganı menen apiyimçi kıtaydan körüp cür-göndörü gana “kanca”, al “kanca” dedeni bolot dep şıbıraşat*. (Koyçiev, 2020: 75)

'Önceleri, Kara- Koşuz'un Dunganı ile haşhaş yetiştiricisi Çinli'den gördükleri bir tek "kanca" , o "kanca" dedikleri diye fısıldaşıyorlar.'

1 numaralı örnekte *kör-* 'gör-' fiili, başlangıç dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p cür-* ekleşik fiil yapısı *kör-* fiilinin bildirdiği eylemin hâlâ devam ettiğini ve sürekli yapıldığını göstermektedir.

2) *Katçı caş cigit ele, başın salıp, "uşintip ele kat cazıp cürçübüz" dep kurtuldu.* (Koyçiev 2020; 187)

'Katip genç bir delikanlıydı, başını öne eğerek " hep böyle mektup yazardık" diye kurtuldu.'

2 numaralı örnekte *caz-* 'yaz-' fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *-(X)p cür-* ekleşik fiil yapısı *yaz-* fiilinin bildirdiği eylemin hâlen de devam ettiğini göstermektedir. Aynı zamanda bu yazma işinin her zaman ve sürekli böyle yapıldığına dair yorum yapılmasına da izin vermektedir.

3) *Kazat işinde, söögü kömülböy, esepsiz cıgılgandın içinde kimdin kim ekenin, kantip ölgönün kim estep cürüptür.* (Koyçiev, 2020: 220)

'Savaşta naaşı gömülmeden, sayısız ölenlerin içinden kimin kim olduğunu, nasıl öldüğünü kim hatırlıyordur.'

3 numaralı örnekte *este-* 'hatırla-' fiili, bitiş dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p cür-* ekleşik fiil yapısı *este-* fiilinin bildirdiği eylemdeki son sınırı engelleyerek eylemin hâlen devam ettiğini göstermektedir.

4) *Sözgö alıp, ötkön-ketken ömürdön örnök kep aytıp cürdü.* (Stanaliev, 2021: 54)

'Konuşurken geçmişten örnek (olarak) sözler söylerdi.'

4 numaralı örnekte *ayt-* 'söyle-' fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *-(X)p cür-* ekleşik fiil yapısı *ayt-* fiilinin bildirdiği eylemin hâlen devam ettiğini göstermektedir. Aynı zamanda 'söyleme' işinin her zaman ve sürekli böyle yapıldığına dair yorum yapılmasına da izin vermektedir.

5) "Kazak", "Ak Col", "Kömök" öndöngön gezit-jurnaldardı kaydan *okup cürösün?*

"Kazak", "Ak Col", "Kömök" gibi gazete dergileri nereden okuyorsun?

5 numaralı örnekte *oku-* ‘oku-’ fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *-(X)p cür-* fiil yapısı *oku-* fiilinin bildirdiği eylemin hâlen devam ettiğini göstermektedir. *Okup cür-* ‘devamlı *oku-*’ ekleşik fiilinin bildirdiği eylemde bu işin uzun süreden beri devam etmekte olduğuna dair yorumlanmasına imkân tanımaktadır.

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere *-(X)p cür-* ekleşik fiil yapısı genelde dönüşümsüz fiillerin bildirdikleri eylemin hâlâ süreçte devam etmekte olduğunu bildirmektedir. Bazen başlangıç dönüşümlü ve bitiş dönüşümlü fiillerin bildirdiği eylemin sınırlarını etkisizleştirerek bu fiillere sürece dayalı bir yorum yapılmasına imkân tanımaktadır.

4.2.6. *-A, -y cür-*

Kırgızcada dönüşümsüz ekleşik fiil yapısı olarak işlev gören bir diğer ekleşik fiil, *-A -y cür-* ekleşik fiil yapısıdır. *-A -y cür-* ekleşik fiili, işlev açısından ana fiilin bildirdiği eylemin uzun bir süreçte aralıklarla gerçekleştiğini veya alışkanlık haline dönüşerek her zaman gerçekleştiğini bildirir. (Kudaybergenov, 1980: 328, Akmatiev vd. 2015: 318)

1) *Curt batasın alğan cigitter attarın çoogu bastıra cürüşüp, bir az uzagan soñ bölünüp - bölünüp, çaap ketiştı.* (Koyçiev, 2020: 190)

‘Halkın hayır duasını alan yiğitler atlarıyla beraber (aynı hizada) yürüyerek biraz uzayınca bölünerek atlarını koşturdular.’

1 numaralı örnekte *bastır-* ‘atı sür-’ fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *-A cür-* ekleşik fiil yapısı *bastır-* fiilinin bildirdiği eylemin süreçte devam ettiğini göstermektedir.

2) *Murda közgö iline cürgön mıktı çıkması arınbı bu kırgızdın?* (Koyçiev, 2020: 212)

‘Öncü olarak görünen (bilinen) ünlüleri çok mu bu Kırgızların?’

2 numaralı örnekte *közgö ilin-* ‘görün-’ fiili, başlangıç dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p cür-* ekleşik fiil yapısı *közgö ilin-* fiilinin bildirdiği eylemin hâlâ süreçte devam ettiğini göstermektedir.

3) *“Uzun coldun” ayagina köz sala cüröm.* (Stanaliev, 2021: 129)

“Uzun yol”un sonuna hep bakarım.’

3 numaralı örnekte *köz sal-* ‘bak-’ fiili, başlangıç dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p cür-* ekleşik fiil yapısı *köz sal-* fiilinin bildirdiği eylemin hâlen süreçte devam ettiğini göstermektedir.

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere *-A, -y cür-* ekleşik fiil yapısı dönüşümsüz fiillerin bildirdikleri eylemin hâlâ süreçte devam etmekte olduğunu bildirmektedir. Bazen başlangıç dönüşümlü ve bitiş dönüşümlü fiillerin bildirdiği eylemin sınırlarını etkisizleştirerek bu fiillere sürece dayalı bir yorum yapılmasına imkân tanımaktadır.

4.2.7. *-A, -y kel-*

Kırgızcada dönüşümsüz ekleşik fiil yapısı olarak işlev gören bir diğer ekleşik fiil, *-A, -O, -y kel-* ekleşik fiil yapısıdır. *-A, -y kel-* ekleşik fiil olarak kullanıldığı zaman işlevi açısından eylemin gelişmesini ve yönelişini bildirir. *-A, -y kel-* ekleşik fiil yapısı ana fiilin bildirdiği eylemin ara verilmeden gerçekleştiğini ya da gerçekleşmekte olduğunu bildirir (Kudaybergenov 1980; 335, Akmatalliev vd. 2015; 320)

1) “*Pristavdı eerçiy kelgen sürötçü törö sürötübüzdü tarttı ele*” *dep oyloğu basıp baratıp.* (Koyçiev, 2020: 165)

“Bölge emniyet müdürüyle beraber gelen ressam bey resmimizi çizmişti” diye düşündü yürürken.’

1 numaralı örnekte *eerçi-* ‘peşine takıl-’ fiili, başlangıç dönüşümlü bir fiildir. *-y kel-* ekleşik fiil yapısı *eerçi-* fiilinin bildirdiği eylemin hâlâ süreçte devam ederek gerçekleştiğini göstermektedir.

2) *Karuulaşkan erkekterin kırıp, kız-kelinderin olcolop aldık, dep ayta keliş-ti.* (Koyçiev, 2020: 168)

‘Karşılık veren erkekleri öldürüp kızlarını esir ettik, diye söyledirler.’

2 numaralı örnekte *ayt-* ‘söyle-’ fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *-A kel-* ekleşik fiil yapısı *ayt-* fiilinin bildirdiği eylemin hâlâ süreçte devam ettiğini bildirmektedir.

3) *Kümüş calatılğan eerdi kötörünö kelip, uulunun canına terdigin töşögön Kambar boluş.* (Koyçiev, 2020: 181)

‘Gümüş kaplı eyerini getirerek oğlunun yanına seren bölge yöneticisi Kambar.’

3 numaralı örnekte *kötör-* ‘kaldır-’ fiili, başlangıç dönüşümlü bir fiildir. *-O kel-* ekleşik fiil yapısı *kötör-* fiilinin bildirdiği eylemin ikinci evresindeki süreci uzatarak hâlâ gerçekleşmeye devam ettiğini göstermektedir.

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere *-A, -y kel-* ekleşik fiil yapısı dönüşümsüz fiillerin bildirdikleri eylemin hâlâ süreçte devam etmekte olduğunu bildirmektedir. Bazen başlangıç dönüşümlü fiillerin bildirdiği eylemin sınırlarını etkisizleştirerek bu fiillere sürece dayalı bir yorum yapılmasına imkân tanımaktadır.

4.2.8. *-(X)p kel-*

Kırgızcada dönüşümsüz ekleşik fiil yapısı olarak işlev gören bir diğer ekleşik fiil, *-(X)p kel-* ekleşik fiil yapısıdır. *-(X)p kel-* ekleşik fiil yapısı işlev açısından ana fiilin bildirdiği eylemin konuşma anına kadar devam ettiğini bildirir (Kudaybergenov 1980: 335, Akmatiev vd. 2015: 320). *-(X)p kel-* ekleşik fiili asıl fiillerden sonra gelerek süreklilik bildiren birleşik fiilleri oluşturur (Arıkoğlu vd. 2017: 1185-1186)

1) *Kıykırıp kelip, üyürdün başın toonu bettep burup kaldı.* (Koyçiev 2020; 96)

‘Bağırarak gelip at sürüsünün önünü dağ tarafına yönlendirdi.’

1 numaralı örnekte *kıykır-* ‘bağır-’ fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *-(X)p kel-* ekleşik fiil yapısı *kıykır-* fiilinin bildirdiği eylemin sürecine vurgu yapmaktadır .

2) *Karañgıda eki atçan kuuşup kelet.* (Koyçiev 2020; 97)

‘Geceleyin iki atlı birbirini kovalıyor.’

2 numaralı örnekte *kuu-* ‘kov-’ fiili, bitiş dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p kel-* ekleşik fiil yapısı *kuu-* fiilinin bildirdiği eylemin bitiş sınırını engelleyerek eylemin hâlâ süreçte devam ettiğini göstermektedir.

3) “Tokmoktun kara colunda iloogo kelatkan cilkıardı Kırgızdar uurday kaçtı, aydap kelatkan eki casooldun birin caylap salıştı. (Koyçiev, 2020: 105)

‘Tokmok’taki toprak yolda binek hayvan olarak kullanılması için getirilmekte olan atları Kırgızlar çaldılar ve hayvanları getiren görevlilerden birini de öldürdüler.’

3 numaralı örnekte *ayda-* ‘hayvanı sür-’ fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *-(X)p kel-* ekleşik fiil yapısı *ayda-* fiilinin bildirdiği eylemin hâlâ süreçte devam ettiğini göstermektedir.

4) *Tuş-tuştan basıp kelişip, Kambar boluşun canına çoğuldu.* (Koyçiev, 2020: 107)

‘Her yerden gelerek bölge yöneticisi Kambar’ın yanına toplandılar.’

4 numaralı örnekte *bas-* ‘yürü-’ fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *-(X)p kel-* ekleşik fiil yapısı *bas-* fiilinin bildirdiği eylemin hâlâ süreçte devam ettiğini göstermektedir.

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere *-(X)p kel-* ekleşik fiil yapısı çoğunlukla dönüşümsüz fiillerin bildirdikleri eylemin hâlâ süreçte devam etmekte olduğunu bildirmektedir.

4.2.9. *-(X)p otur-*

Kırgızcada dönüşümsüz ekleşik fiil yapısı olarak işlev gören bir diğer ekleşik fiil, *-(X)p otur-* ekleşik fiil yapısıdır. *-(X)p otur-* ekleşik fiili işlevi açısından ana fiilin bildirdiği eylemin uzadığını ifade eder. Ana fiille her zaman sadece *-(X)p otur-* şekliyle birlikte kullanır. Bu kullanımda eylemin süreçte devam ettiğini bildirir. Ancak kontekste göre devamlılık belirli bir süreç içerisinde ya da gelişme safhasında olabilir. (Kudaybergenov, 1980: 332, Akmatıliev vd. 2015: 319). *Otur-* yardımcı fiil olarak hareketin şimdiki zamanda gerçekleşmekte olduğunu ve belli bir süreye uzadığını ifade eder (Arıkoğlu vd. 2017: 1679)

1) *Dastorkondu durustap sürötkö karmay albay kalğanına etnograf dagı bir colu keyip oturat.* (Koyçiev 2020; 83)

‘Etnograf sofrayı düzgün bir şekilde kareye alamadığına bir kere daha üzülüyor.’

1 numaralı örnekte *keyi-* ‘üzül-’ fiili, bitiş dönüşümlü bir fiildir. Ancak *-(X)p otur-* ekleşik fiil yapısı *keyi-* fiilinin bildirdiği eyleminin son sınırını engelleyerek eylemin hâlâ süreçte devam ettiğini göstermektedir.

2) *Etnograf birden ustukan karmagan kırgızdardı karap oturup, “söök mülcügüçtör” turbaybı dedi.* (Koyçiev, 2020: 83)

‘Etnograf birden et parçası tutan Kırgızlara bakarak “kemik kemiriciler” imiş dedi.’

2 numaralı örnekte *kara-* ‘bak-’ fiili, başlangıç dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p otur-* ekleşik fiil yapısı *kara-* fiilinin bildirdiği eylemin başlangıç sınırını engellemekte ve eylemin hâlâ süreçte devam ettiğini göstermektedir.

3) *Üygö cölönüp oturgan calgız karaandı baykadı.* (Koyçiev, 2020: 86)

‘Eve yaslanarak oturan yalnız karaltıyı fark etti.’

3 numaralı örnekte *cölön-* ‘yaslan-’ fiili, başlangıç dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p otur-* ekleşik fiil yapısı *cölön-* fiilinin bildirdiği eylemin başlangıç sınırını engellemekte ve eylemin hâlâ süreçte devam ettiğini göstermektedir.

4) *Tizme üstünde alpuruşup otursa tündögü tüşü ulam oyuna tüşöt.* (Koyçiev 2020; 110)

‘Sıralar üzerinde çalışırken gece gördüğü rüyasını tekrar tekrar hatırlıyor.’

4 numaralı örnekte *alpuruş-* ‘bir şey üzerinde çok çalış-’ fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *-(X)p otur-* ekleşik fiil yapısı *alpuruş-* fiilinin bildirdiği eylemdeki sürece işaret ederek eylemin hâlâ devam etmekte olduğunu göstermektedir.

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere *-(X)p otur-* ekleşik fiil yapısı dönüşümsüz fiillerin bildirdikleri eylemin hâlâ süreçte devam etmekte olduğunu bildirmektedir. Bazen başlangıç dönüşümlü ve bitiş dönüşümlü fiillerin bildirdiği eylemin sınırlarını etkisizleştirerek bu fiillere sürece dayalı bir yorum yapılmasına imkân tanımaktadır.

4.2.10. *-(X)p tur-*

Kırgızcada dönüşümsüz ekleşik fiil yapısı olarak işlev gören bir diğer ekleşik fiil, *-(X)p tur-* ekleşik fiil yapısıdır. *-(X)p tur-* ekleşik fiil olarak kullanıldığı zaman işlevi açısından eylemin uzadığını ifade eder. Yani *-(X)p tur-* ekleşik fiil yapısı birlikte kullanıldığı esas fiilin bildirdiği eylemin uzun süredir devam ettiğini, sürekliliğini bildirir (Kudaybergenov, 1980: 329, Akmatalliev vd. 2015: 318)

1) *Çıpçaң bir cumada tırıtıp beremin, anan alparıp ayılıña bak, barıp köz salıp turam, - dedi.* (Koyçiev, 2020: 100)

'Çıpçaң (insan ismi) bir haftada iyileştiririm sonra köyüne götürerek bak (ben de) ara sıra uğrar bakarım dedi.'

1 numaralı örnekte *köz sal-* 'ilgilen-' fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *-(X)p tur-* ekleşik fiil yapısı *köz sal-* fiilinin bildirdiği eylemin devam ettiğini göstermektedir.

2) *Er Toltoy ögüzdün belindey caasın kerip turat, cıldız bolup kubulgan üç arkar bezip turat.* (Koyçiev, 2020: 103)

'Er Toltoy öküzün beli kadar yayını geriyor, yıldız gibi üç dağ koçu hızlı bir şekilde koşuyor.'

2 numaralı örnekte *ker-* 'ger-' fiili, başlangıç dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p tur-* ekleşik fiil yapısı *ker-* fiilinin bildirdiği eylemin başlangıç sınırını sınırlayarak devam ettiğini göstermektedir. İkinci örnek olan *bez-* 'koş-' fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *-(X)p tur-* ekleşik fiil yapısı *bez-* fiilinin bildirdiği eylemin devam ettiğini göstermektedir.

3) *Tört atçan imerilişke kirgençe karap turuшту.* (Koyçiev, 2020: 114)

'Dört atlı dönüş yerine girene kadar baktılar.'

3 numaralı örnekte *kara-* 'bak-' fiili, başlangıç dönüşümlü bir fiildir. *-(X)p tur-* ekleşik fiil yapısı *kara-* fiilinin bildirdiği eylemin hâlâ süreçte devam ettiğini göstermektedir.

4) *Calt karasa, tayagına süyönüp, ak eek abışka süylöp turat.* (Koyçiev, 2020: 136)

'Dönüp bir baksa, esasına dayanan beyaz keçi sakallı ihtiyar konusuyor.'

4 numaralı örnekte *süylö-* 'konuş-' fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *-(X)p tur-* ekleşik fiil yapısı *süylö-* fiilinin bildirdiği eylemin devam ettiğini göstermektedir.

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere *-(X)p tur-* ekleşik fiil yapısı dönüşümsüz fiillerin bildirdikleri eylemin hâlâ süreçte devam etmekte olduğunu bildirmektedir. Bazen başlangıç dönüşümlü fiillerin bildirdiği eylemin sınırlarını etkisizleştirerek bu fiillere sürece dayalı bir yorum yapılmasına imkân tanımaktadır.

4.2.11. *-A, -y tur-*

Kırgızcada dönüşümsüz ekleşik fiil yapısı olarak işlev gören bir diğer ekleşik fiil, *-A* ve *-y tur-* ekleşik fiil yapısıdır. *-A*, ve *-y tur* ekleşik fiil yapısı esas fiille birlikte kullanıldığında esas fiilin bildirdiği eylemin sürekli gerçekleşen, alışkanlık bildiren eylem ve durumlar olduğunu ifade eder. (Akmataliev vd. 2015: 318)

1) *Anı - munundu koygun da, unçukpay otura tur.* (Akmataliev vd. 2015; 318)

‘Onu bunu bırak da biraz sessiz otur.’

1 numaralı örnekte *otur-* fiili başlangıç dönüşümlü bir fiildir. *-A tur-* ekleşik fiil yapısı *otur-* fiilinin bildirdiği eylemin hâlâ süreçte devam ettiğini ifade etmektedir.

2) *Bekbolot Taldıbulaktın oozundagi calgız üydö çaşay turgan.* (Sagınbekova, 2006: 24)

‘Bekbolot Taldıbulak’ın girişindeki yalnız evde yaşıyor.’

2 numaralı örnekte *çaşa-* ‘yaşa-’ fiili, dönüşümsüz bir fiildir. *-y tur-* ekleşik fiil yapısı *çaşa-* fiilinin bildirdiği eylemin devam ettiğini ve *çaşa-* eyleminin alışkanlık haline dönüştüğünü göstermektedir.

3) *Batpay kalğandar sırtta çığa turdu.* (Koyçiev, 2020: 186)

‘İçeri sığmayanlar dışarı çıkırlar.’

3 numaralı örnekte *çık-* ‘çık-’ fiili, bitiş dönüşümlü bir fiildir. *-A tur-* ekleşik fiil yapısı *çık-* fiilinin bildirdiği eylemin bitiş sınırından sonra da devam ettiğini göstermektedir.

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere *-A, -y otur-* ekleşik fiil yapısı dönüşümsüz fiillerin bildirdikleri eylemin hâlâ süreçte devam etmekte olduğunu bil-

dirmektedir. Bazen başlangıç dönüşümlü ve bitiş dönüşümlü fiillerin bildirdiği eylemin sınırlarını etkisizleştirerek bu fiillere sürece dayalı bir yorum yapılmasına imkân tanımaktadır.

Sonuç olarak, burada 32 ekleşik fiil yapısının birlikte kullanıldığı zaman sahip olduğu işlevlerini ayrıntılı olarak incelemeye çalışıldı. Bu ekleşik fiil yapılarının 3'ünün başlangıç dönüşümlü, 18'inin bitiş dönüşümlü ve 11'sinin dönüşümsüz fiiller olarak işlev kazandıkları tespit edildi ve örneklerle desteklemeye çalışıldı. Kırgızcada kılınış sınıflandırması tablo şeklinde özetlersek;

Tablo 2.

Dönüşümlü Fiiller		Dönüşümsüz Fiiller
Başlangıç sınırlı ekleşik fiiller	Bitiş sınırlı ekleşik fiiller	Süreç ifade ekleşik fiiller
<ol style="list-style-type: none"> 1. -A, -y başta- 2. -(X)p başta- 3. -(X)p kir- 	<ol style="list-style-type: none"> 1. -(X)p al- 2. -(X)p bol- 3. -(X)p büt- 4. -(X)p ciber- 5. -(X)p iy- 6. -(X)p çık- 7. -A, -y kal- 8. -(X)p kal- 9. -(X)p ket- 10. -A, -y ket- 11. -A, -y koy- 12. -(X)p koy- 13. -(X)p öt- 14. -(X)p sal- 15. -A, -y sal- 16. -(X)p tašta- 17. -(X)p tüş- 18. -(X)p ber- 	<ol style="list-style-type: none"> 1. -(X)p bar- 2. -A, -y ber- 3. -(X)p cat- 4. -A, -y cat- 5. -(X)p cür- 6. -A, -y cür- 7. -A, -y kel- 8. -(X)p kel- 9. -(X)p otur- 10. -(X)p tur- 11. -A, -y tur-

SONUÇ

Sonuç olarak bu çalışmada kılınış kategorisi Kırgızcadaki ekleşik fiil yapıları üzerinden ele alınmıştır. Kırgızcadaki ekleşik fiil yapıları daha önce çalışılmış gramer kitaplarının yardımıyla tespit edilmiştir ve bu ekleşik fiillerin kılınış işlevleri açıklanarak örneklerle desteklenmiştir. Görünüş ve kılınış kategorileri Avrupa, Slav dilbilimi çalışmalarında hayli bir uzun mesafe kazanmıştır. Ancak Türkolojide kılınış çalışmaları daha yolun başındadır. Özellikle Avrupa’da bu iki kategoriyle ilgili çok sayıda bilimsel çalışmalar mevcuttur. Ancak Türk dillerindeki görünüş ve kılınış kategorisiyle ilgili çalışmalar Türkiye Türkçesi için parmaklarla sayılabilecekken diğer Türk dilleri için bunu söylemek zordur. Durumun böyle olmasının çokça sebebi var; dilbilimcilerin geleneksel dilbilim çalışmalarının dışına çıkmayışı, çalışmalarda zamancı bakış açısının hâkim olması, bu iki kategori ve buna benzer konuları ana kaynağından takip edebilecek kadar iyi derecede yabancı dilin olmaması (özellikle Almanca) vb. sebepler sayılabilir. Hemen hemen bütün Türk dilleri eylem bildiren kelimeler açısından oldukça zengin bir söz varlığına sahiptir. Türk dillerinden biri olan Kırgızca da eylem bildiren kelimeler yani fiiller bakımından zengin bir dildir. Kırgızcada tek başlarına birer bağımsız fiil olarak kullanılan fiillerin dışında ekleşik fiil yapıları da kullanılmaktadır. Ekleşik fiil yapıları diğer fiillerle birlikte kullanıldığı zaman ya sözlük anlamlarını kaybederek yepyeni anlamlar kazanırlar ya da birlikte kullandıkları ana fiillerin anlamını pekiştirirler. Ayrıca Kırgızcadaki bazı belli başlı ekleşik fiil yapıları zamanla gramerleşerek çok sayıda kılınış bildiren ekleşik fiiller oluşturmaktadırlar. Örneğin; *ölüp kal-* ‘öl-’ örneğindeki *kal-* fiili kendi anlamından uzaklaşarak esas fiil olan *öl-* fiilinin bildirdiği eylemin tamamen ve kesin bir şekilde gerçekleştiği anlamını vermektedir. *ıylay ber-* ‘ağla-’ örneğindeki *ber-* fiili de kendi anlamından uzaklaşarak *ıyla-* ana fiilinin bildirdiği eylemin sürekliliğini vurgulamaktadır. Kırgızcada bu kadar çok ve sıkı ekleşik fiil yapılarının kullanımı yaygınken bu durum Türkiye Türkçesinde çok sınırlı sayıda bulunmaktadır. Kırgızcadaki bu ekleşik fiil yapılarının karşılığı Türkiye Türkçesinde tam olarak bulunmamaktadır. Bu tür ekleşik fiilli yapılar Kırgızcadan Türkiye Türkçesine aktarılırken ya en yakın anlamı veren bağımsız fiillerce ya da bazı zarfların yardımıyla çevrilmektedir.

Bu çalışma boyunca metin taramalarında elde edilen verilere göre Kırgızcadaki ekleşik fiil yapıları kılınış bakımından sınıflandırılmaya çalışıldı. Bu fiiller sınıflandırılırken L. Johanson tarafından geliştirilen kılınış modeli temele alındı. Bu modele göre Türk dillerinde kılınış bildiren fiiller dönüşümlüler ve dönüşümsüzler şeklinde iki ana gruba ayrılır. Dönüşümlü fiiller kendi içinde başlangıç sınırlı ve bitiş sınırlı olarak iki gruba ayrılarak değerlendirilir. Dönüşümsüz fiillerde ise herhangi bir sınır bulunmamaktadır. Başka bir deyişle Johanson'un geliştirmiş olduğu bir 3'lü (başlangıç dönüşümlü-bitiş dönüşümlü-dönüşümsüz fiiller) kılınış sınıflandırması kullanılmıştır. Kırgızcadaki ekleşik fiil yapılarının kılınış bakımından sınıflandırılmasını bir tablo üzerinde göreceğ olursak;

Tablo 2.

Dönüşümlü Fiiller		Dönüşümsüz Fiiller
Başlangıç sınırlı ekleşik fiiller	Bitiş sınırlı ekleşik fiiller	Süreç ifade ekleşik fiiller
<ol style="list-style-type: none"> 1. -A, -y başta- 2. -(X)p başta- 3. -(X)p kir- 	<ol style="list-style-type: none"> 1. -(X)p al- 2. -(X)p bol- 3. -(X)p büt- 4. -(X)p ciber- 5. -(X)p iy- 6. -(X)p çık- 7. -A, -y kal- 8. -(X)p kal- 9. -(X)p ket- 10. -A, -y ket- 11. -A, -y koy- 12. -(X)p koy- 13. -(X)p öt- 14. -(X)p sal- 15. -A, -y sal- 16. -(X)p tašta- 17. -(X)p tüş- 18. -(X)p ber- 	<ol style="list-style-type: none"> 1. -(X)p bar- 2. -A, -y ber- 3. -(X)p cat- 4. -A, -y cat- 5. -(X)p cür- 6. -A, -y cür- 7. -A, -y kel- 8. -(X)p kel- 9. -(X)p otur- 10. -(X)p tur- 11. -A, -y tur-

Başından beri büyük bir istek ve azimle yürütülen bu çalışma, daha sonra bu alanda çalışacak olanlara biraz da olsa fayda sağlarsa emek verilen bu çalışma gerçek amacına ulaşmış olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akmataliev, A. A., Baygaziev, S. O., Caynakova, A. C., Sıdıkov, T., Marazıkov, T., Musaev, S. C., Toktonaliev, K. T., (2015). *Kırgız Tilinin Cazma Grammatikası, Azırkı Kırgız Adabiy Tili*. Bişkek: Avrasya Press Yayınları.
- Akmataliev, A. A., Baygaziev, S. O., Caynakova, A. C., Marazıkov, T. S., Musaev, S. Sıdıkov, T., Toktonaliev, K. T., Erkebaev, A. E. (2019). *Kırgız Tilinin Tü şündürmö Sözdüğü I, II*. Bişkek: Poligrafbumresursı Yayınları.
- Akunova, A., Raimbekova, M., Karamendeva, Ç. (2010). *Azırkı Kırgız Tili, Sintaksis*. Bişkek: Kırgız Mamlakettik Universiteti Pedagogika İnstitutu Yayınları.
- Arıkoğlu, E., Alimova, C., Askarova, R., Selçuk, B. K. (2017). *Kırgızça Türkçö Sözdük I, II*. Bişkek: Kırgızistan - Türkiye “Manas” Üniversitesi Yayınları.
- Aslan Demir, S. (2016). *Görünüş Kategorisi: Türkmençe Örneği*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Aslan Demir, S. (2013). Türkmencede Kılınış İşlemcisi Olarak Art-Fiiller. *Türkbi lig* 26: 67-90.
- Aydemir, İ. A. (2010). *Türkçede Zaman ve Görünüş Sistemi*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Aydemir, İ. A. (2013). Türkçede Zarf-Fiillerin Görünüş Değerleri. *Erdem* 64: 15-30.
- Aydemir, Y. (2006). “Sözlüksel Görünüş ve Türkçe Eylemlerin Anlambilimsel Sınıflandırması: Sözlükçe - Sözdizim Etkileşimi”. Ankara Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Bache, C. (1982). Aspect and Aktionsart: towards a semantic distinction. *Journal of Linguistics*, Vol. 18, No. 1, 57 - 72.
- Balci, U., Balci, T. (2018). Zaman, Kip, Kılınış ve Görünüş Kavramları. *Contemporary Educational Researches, Education And Human Rights*. Oswiecim. Poland.

- Çengel Kasapoğlu, H. (2005). *Kırgız Türkçesi Grameri*. Ankara: Akçağ.
- Demir, N., Yılmaz, E. (2005). *Türk Dili El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Demir, N. (2020). Çift Fiilli Yapılarda Anlam Belirsizliği ve Anlam Belirsizliğinden Kaçınma. *Turkic Linguistics and Philology* 2/1: 17-32.
- Demir, N. (1993). *Postverbien im Türkeitürkischen. Unter besonderer Berücksichtigung eines südanatolischen Dorfdialekts*. Wiesbaden. Haerassowitz.
- Demir, N. (1994). Birleşik Fiillerin Vurgusu Hakkında: -i ver- Şeklinin Görevlerinin Tespitinde Vurgunun Rolü. *TDAY-Belleten*, 83-94.
- Dilaçar, A. (1974). Türk Fiilinde 'Kılınış'la 'Görünüş' ve Dilbilgisi Kitaplarımız. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*. 159-171.
- Ercilasun, A.B. (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ercilasun, A.B. (2007). *Türk Lehçeleri Grameri*. Ankara: Akçağ Yayınları
- Erdem, M. (2016). Türkçede Fiiller ve Sınıflandırma Sorunları. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Vol. 11/20. 185-200.
- Gayıpova, B. A., Musurmanova, G. S. (2018). Etiş Sözdördün Leksiko - Semantiklik Maanilerinin Turkologiyada İzidenişi. *İzvestiya VUZov Kırgızstana*. no 5. 194-198.
- Gökçe, F. (2013). *Gramerleşme Teorisi Ve Türkçe Fiil Birleşmeleri*. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü.
- Johanson, L. (1971). *Aspekt im Türkischen: Vortudien zu tiner Beschreibung des türkeitürkischen Aspektsystems*. Studia Turcica Upsaliensia 1. Upsala: Almqvist & Wiksell.
- Johanson, L. (2000). Viewpoint Operators in European Languages. Dahl, Östen (Ed.) *Tense and aspect in the languages of Europe*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter. 27-187.
- Johanson, L. (2004). On Turkic transformativizers and nontransformativizers. *Turkic Languages* 8: 180-190.

- Johanson, L. (2016). *Türkçede Görünüş*. (Çev. DEMİR, N.), Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kara, A. (2019). *Kırgızcada Zarf-Fiiller*. Hacettepe Üniversitesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Karadoğan, A. (2009). *Türkiye Türkçesinde kılınış*. Ankara: Divan Kitap.
- Karıbaev, A., Kasımova, B. (2001). *Sredstva Virajeniya Vidovih Znaçeniy Glagola v Kırgızskom Yazıke*. Bişkek: Natsionalnaya Akademiya Nauk Kırgızskoy Respubliki.
- Kazıbayev, P. (2014). *Ala - Too Angemeleri, Poemaları*. Bişkek: Biyiktik.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Koyçiev, A. (2020). *Bedeldegi Kargış (Mismildirik)*. Bişkek: Uluu Toolor.
- Kudaybergenov, S., Tursunov, A., Sıdıkov, C. (1980). *Kırgız Adaby Tilinin Grammatikası*. Frunze: İlim Basımevi.
- Maslov, Yu. S. (1984). *Oçerki Po Aspektologii*. Leningrad: LGU
- Musurmanova, G. S. (2007). O Nekotorih Voprosah Semantiçeskoy Klassifikatsii Glagolov Russkogo i Otdelnih Tyurkskih Yazıkov. *Nayka, Novie Tehnologii i İnnovatsii Kırgızstana*. No. 3-4. 22-24.
- Öz, S., (2019). *Özbekçede Kılınış İşlemcisi Olarak Yardımcı Fiiller*. Hacettepe Üniversitesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Saktanov, K. (2019). *Markumdar Ünü*. Bişkek: Şam Basım Evi.
- Sarkaşkeeva, C. A. (2014). Azırkı Kırgız Tilindegi Kıymıl Etişterinin Leksiko - Semantikalık Gruppalarının Sostavı. *İzvestiya VUZov Kırgızstana*. No 4. 194-196.
- Semenova, C. A. (2004). *Glagolı Dvijeniya v Sovremennom Kırgızskom Yazıke (Leksiko - Semantiçeskiy Analiz)*. Bişkek Devlet Üniversitesi. Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Şarşeeva, K. K. (2020). Aspekpektualdik Maanilerdin Mazmunu cana Tipteri.

Vestnik KRSU. Cilt: 20. No: 2. 159 - 165.

Şarşeeva, K. K. (2018). Azırkı Kırgız Tilinde Uzakka Sozulgan Kıymıl - Arakettin Lokaldaşuusu. *Nayka, Novie Tehnologii i Innovatsii Kırgızstana*. No 2. 251-253.

Stanaliev, S. (2021). *Çagılgandın Köz Caşı*. Bişkek: Çıgış Adabiyatı cana İskusstvosu Basımı.

Tan, A. (2005). *Kırgızcada Tasvir Fiiller*. Çukurova Üniversitesi. Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Turgunbayev, C. (2010). Türkiye Türkçesindeki Yeterlik Fiilinin İşlevleri Ve Kırgız Türkçesindeki Karşılıkları. *Türkbilig*, 20: 60- 66.

Turgunbayev, C. (2014). Kırgız Türkçesinde Fiilin Kılınış Özelliklerine Göre Geniş ve Geçmiş Zaman Eklerinin Görünüş Değişimleri. *Türkbilig*, 15: 59-68

Tursunov, A. (1960). *Azırkı Kırgız Tilindegi Çakçıldar*. Frunze: Kırgız Mamlaket-tik Okuu - Pedagogika Basması.

Uğurlu, M. (2004). Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eşdeğerliği. *Bilig* 29: 29 - 40.

Uğurlu, M. (2003). Türkiye Türkçesinde "Bakış". *Türkbilig* 5: 124 - 133.

Vendler, Z. (1957). Verbs and Times. *The Philosophical Review*, Vol. 66, No. 2. 143-160 Published by: Duke University Press.

Yoldaşev, A.A. (1965). *Analitiçeskiye Formı Glagola v Tyurkskih Yazıkah*. Moskova.

Yudahin, K.K. (1985). *Kırgızça-Orusça Sözdük I, II*. Frunze

EK 1. Orijinallik Raporu

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

.../.../2022

Tez Başlığı : Kırgızcada Kılınış Kategorisi

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 83 sayfalık kısmına ilişkin, 25/04/2022 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 5 'tir.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
2. Kaynakça hariç
3. Alıntılar hariç
4. Alıntılar dâhil
5. 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

.../.../2022

Adı Soyadı: Orozobek SALMOORBEOV

Öğrenci No: N18222298

Anabilim Dalı: Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları

Programı: Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

**Prof. Dr. İbrahim Ahmet AY-
DEMİR**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MODERN TURKIC LANGUAGES AND LITETARTURES DEPARTMENT**

Date: .../.../2022

Thesis Title : The Actionality In Kyrgyz

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 25/04/2022 for the total of 83 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 5 %.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

.../.../2022

Name Surname: Orozobek SALMOORBKOV

Student No: N18222298

Department: Modern Turkic Languages and Literatures

Program: Modern Turkic Languages and Literatures

ADVISOR APPROVAL

Prof. Dr. İbrahim

EK 2. Etik Komisyon Muafiyet Formu

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: .../.../2022

Tez Başlığı: Kırgızcada Kılınış Kategorisi

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

.../.../2022

Adı Soyadı: Orozobek SALMOORBKOV

Öğrenci No: N18222298

Anabilim Dalı: ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI

Programı: ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI

Statüsü: Yüksek Lisans Doktora Bütünleşik Dotora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Prof. Dr. İbrahim Ahmet AYDEMİR

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MODERN TURKİC LANGUAGES AND LİTERATURE DEPARTMENT**

Date: .../.../2022

Thesis Title: The Actionality İn Kyrgyz

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

Name Surname: Orozobek SALMOORBEOV
Student No: N18222298
Department: MODERN TURKİC LANGUAGES AND LİTERATURE
Program: MODERN TURKİC LANGUAGES AND LİTERATURE
Status: MA Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Prof. Dr. İbrahim Ahmet AYDEMİR